

4248

4248

X

~~№ 57 6~~ / 103

3608
Тов. Баранківці і Гамбі
18/11 913
Карло Коберський

КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ.

№: 576

Українське народництво =
= по обох боках Збруча.

3.50

Уніят Баранків

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ЛЬВІВ-КОЛОМІЯ 1924.

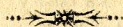
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ГРОМАДА“.

З ДРУКАРНІ А. КИСЛЕВСЬКОГО в КОЛОМІЇ.

ЗМІСТ:

I. Батьки й діти	стор.	5.
1. Народня віра в правду	"	7.
2. Народ, народники, народовці	"	10.
3. Від Шевченка до Драгоманова	"	14.
4. Коротка історія народницьких партій	"	20.
II. Основи нового народництва	"	39.
1. Загальна характеристика	"	40.
2. Найвища мета людського життя	"	44.
3. Яким способом дійти до мети?	"	53.
4. Соціалізм та комунізм	"	59.
III. По дорозі до мети	"	63.
1. Господарська програма	"	64.
а) Підстави громадського господарства	"	64.
б) Земельна справа	"	68.
в) Ліси, копальні і промисловість	"	93.
г) Селянство і робітництво	"	104.
2. Політична справа	"	111.
а) Воля особи і воля нації	"	111.
б) Самостійність, чи федерція	"	113.
в) Форма влади в народній державі	"	115.
3. Культурна справа	"	121.
а) Вільна думка й вільна творчість	"	121.
б) Культура й національна справа	"	124.
в) Націоналізм а соціалізм	"	126.
IV. Релігія боротьби	"	129.
1. Три шляхи визвольної акції	"	130.
2. Як родиться чин	"	137.
3. Соціалізм і національне ренегатство	"	140.
4. Зміст життя — змагання	"	145.
V. Додатки	"	147.
1. Про московське народництво	"	148.
2. Марксова наука про загибель селянського господарства	"	152.
3. Об'єднання українського соціалізму	"	154.

Замість передмови.

НАЙМИТ.

В устах тужливий спів, в руках чениги плуга,
Так бачу я його;
Нестаток і тяжка робота і натуга
З'орали зморщками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив
Немов дідусь слабий,
Бо від колиски він в недолі пережив
І в труді вік цілий.
Де плуг його пройде, залізо де розриє
Землі плідної пласт,
Там незабаром лан хвилясте жито вкриє,
Свій плід земляця дасть.
Чомуж він зрібною сорочкою окритий,
Чому сіряк, чуга
На нім, мов на старці з пошарпаної святи?
Бо наймит він, слуга!
Слугою родиться, хоч вольним окричали
Богатирі його;
В нужді безвихідній, погорді і печали
Сам хилиться в ярмо.
Щоб жити, він життя і волю власну й силу
За хліба кусник продає,
Хоч не кормить той хліб і стать його похилу
Не випрямить і сил не подає,
Сумує німо він, з тужливим співом оре
Те поле, оре не собі.
А спів той наче брат, що гонить з серця горе,
Змагатись не дає журбі.
А спів той, то роса, що в спеці підкріплює
На пів зів'ялий цвіт;
А спів той — грім страшний, що ще лиш глухо грає.

Ще з далека гримить!
Та поки буря ще нагряне громова,
Він хилиться, проводить в тузі дні,

І земельку святу, як матінку кохає,
Як матінку сини.

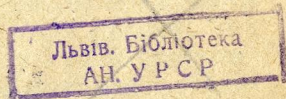
Той наймит — наш народ, що поту ллє потоки
Над пивною чужою.
Все серцем молодий, думками все високий
Хоч топтаний судьбою.
Своєї доленьки він довгі жде століття
Та ще надармо жде;
Руїни перебув, татарські лихоліття,
І панщини ярмо тверде,
Та в серці, хоч і як недолею прибитім,
Надія кращая живе;
Так часто під скали тяженної гранітом
Нора холодна бє.
Лиш у казці золотій, мов привид сну чудовий,
Він бачить доленьку свою
І тягне свій тягар, понурий і суворий
Волочить день по дню.
В століттях нагніту його лиш ратувала
Любов до рідних нив;
Нераз дітей його тьма тьменна погибала,
Та все він пережив.
З любовію тою він мов велитень той давній,
Непоборний син землі
Що хоч повалений, опять міцний і славний
Вставав у боротьбі.

Ори й співай, ти велитню, закутий
В недоли й тьми ярмо.
Пропаде п'їтьма й гнет, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо.
Не дармо Ти в біді, пригноблений врагами
Про силу духа все співав.
Не даром Ти казок чарівними устами
Його побіду величав.
Він побідить, порве шкарлунці пересуду
І вольний, власний лан
Ти знов оратимеш — властивець свого труда
І в власнім краю сам свій пан.

Іван Франко.

I.

БАТЬКИ й ДІТИ.

1. Народня віра в правду.

*Ой бо вже давно, як правди нема,
Бо вже ся царі повоювали,
А цар на царя вісько збирає,
Пани весь світ заняли...*

Правда, не одному цареві вже корону здерли з голови власні „піддані“ і завели в себе республіки, але в цих республіках правди не дуже багато. Бідний позаду, багатий попереду. Коли недавно ще російські і українські революціонери думали, що все лихо в царях, то скинувши царя, вони переконалися, що окрім царя і його урядників є ще друге лихо, навіть більше: пани, буржуазія і національна неволя. Добре сказано в пісні, що „пани весь світ заняли“. Такий собі мільонер з Нью Йорку має свої копальні в Бориславі і живе з них, і добре живе, а наймити, галицькі Українці працюють на нього. Народньому лиху причина не тільки державний порядок, але й друга: господарська і національна нерівність поміж людьми.

Український простий народ заховав глибоко в душі віру в господарську „правду“. Народ згадує, що колись було краще, бо було більше тої „правди“. А потім прийшли гірші часи. Нарешті прийшла панщина. Скінчилась панщина, прийшла найманщина, еміграція до Америки, Бразилії, Сибіру, Туркестану, до Прусів.

*А Господи милосерний, як тя допросити,
Людей много, поля трохи, з чого будем жити?*

Таке страшне питання стає перед величезною більшістю українського люду. З чого жити? Вже й тепер наш народ не живе, а голодує. Землю забирають чужинці, заробітків нема, навіть в Америку вже не пускають. Хто тільки має трохи серця до людського горя, мусить стати до спільної праці для того, щоби ратувати від загибелі живих людей на Україні. Пани, підпанки та різні „освічені“ люде, які самі, хоч і голі, але мріють про панство і лижуть панам руки, навчають в своїх книжках і газетах, що від початку світа були бідні й багаті і на це нема способу. Вони думають, що так мусить бути, щоби за українську нафту і хліб розгулювали свої й чужі мільонери і що народ навіть немає морального права протестувати проти цього.

Та моральне почуття нашого люду бунтується проти такої брехливої науки. Наш народ чує, що тут криється велике лицемірство, та не завжди зміг обороняти свої права. Наші лірники ще й досі співають по відпустах сумну, розпучливу пісню :

*Нема в світі правди. Правди не зісْкати...
А тая неправда стала панувати.
Уже тепер правда в панів у темниці,
А щира неправда з панами в світлиці.
Уже тепер правда в панів у порога,
А щира неправда сидить кінець стола.
Уже тепер правду ногами топтають.
А щирю неправду медом наповоають.
Уже тепер правда — правда вже померла.
А щира неправда — увесь світ пожерла.*

Коли би ця пісня мала показувати правдивий стан душі українського селянина чи наймита-зарібника, то не було б ратунку для них. Коли би українські селяне справді повірили, що правда вже померла, то вони ніколи не станули б до боротьби за правду, проти кривди.

Ця пісня, стара лірницька співанка і вона справді показувала стан душі нашого народу за панщини, та трохи пізніше, коли здавалося, що наш народ вже помер, вже не має надії на правду. На щастя, той час проминув. В нашому селянському і робітницькому народі пробудився дух бунту і пробудилася віра, що правда ще жива, тільки треба її визволити з тої темниці, куди її закинули пани й підпанки.

Що значить „правда“, про яку співає наш народ в своїх піснях?

„Правда“, в яку вірує наш народ релігійно, вимагає справедливості між людьми і любови. Вона не терпить бідноти й багатства. Вона говорить що „земля божа“ і не може оден об'їдатися, а другий всихати з голоду. В кого більше розуму, як у других, повинен других навчати, а не старшувати. Оце наша проста, селянська правда. Вона також не терпить, щоби Українцеві забороняли його мову, а на українські землі лізли чужосторонні гості, (кольоністи).

Чи варто постояти за таку правду? Не тільки варто, але мусить за неї стати кождий, хто приятель українського народу. Бо народ складається з живих людей, які хочуть їсти, спати, вчитися. І їм треба те все дати, і для того посвятити і життя своє.

Є люде між українськими інтелігентами, які говорять, що на наші часи досить буде з нас, коли здобудемо свою українську державність з українськими школами і українсь-

кими урядниками. Все інше, земля, фабрики, нафта, пани, лихварі, то, по їх думці, побічна справа і нездійснима мрія (утопія). Того всього вони бояться зачіпати. Вони кажуть: ми боремося за „національне“ визволення, а на бік відкладаємо „соціальне“.

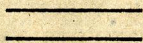
Український простий народ ніколи не може погодитися на таку політику. Така національна держава далаби посади інтелігентам, а народ мавби далі вигибати в наймах у богачів. Яка користь з такої України, коли в ній український народ вигибавби на сухоти?

Правда є одна. Вона бунтується проти всякої неправди так само національної, як і соціальної. Не можна молитися до правди національної, а цілуватися з неправдою господарською (соціальною). Не може бути Україна під чужим ярмом, але і не може бути в свободній Україні грсмадян ліпших і гірших. Всякий Українець має рівне право до української землі.

Український простий народ вірив твердо в правду, тоді, коли повставав за гетьмана Хмельницького проганяти ненависних ворогів. Пізніше його віра ослабла, прийшла тільки т у г а за правдою.

Наші часи оживили народне бажання правди. Треба, щоби ця віра скріпилася і зросла до сили всеобіймаючого вогню. Тільки ві р а в свою правду і в слушність своїх змагань може трунути людей до бою. Віра — наперекір всім крайнім раціоналістам — велика річ і без неї не було ніколи ніякого суспільного руху. Віра в бога, не попівського бога, а нашого народнього Бога-Правду, зумів нас зробити борцями.

Українське „народництво“, про яке будемо говорити далше, спирається в своїй головній основі на народній вірі в безсмертну правду. Народництво не вносить в життя нічого чужого народній душі. Воно кість з кости українського люду. Воно виростає з українських колосистих нив і з робітничих кварталів, як природний, не штучно насаджений твір.

2. Народ, народники, народовці.

Поет Шевченко терпів за „народ“, професор Драгоманів працював для піднесення „народа“, новочасні соціалісти говорять про трудовий „народ“ і називають себе „народними соціалістами“. Що таке „народ“?

Наша мова відрізняє два слова „нарід“ і „народ“. Нарід — інакше національність — це всі люди, що говорять одною мовою, наприклад; нарід турецький, французький. А „народ“ це ті, що думають мужики, коли говорять „пани б'ються, а народ гине“, Народ це прості люди, голов-но селяне.

Ще не так давно, як скасували панщину, всі люди на селі були більше менше однаково бідні. Великих богачів по селах не було. Та що далі, то більше дробилися ґрунта, народ йшов на зарібки, розходився по світі, „пролетаризувався“. Хто спритніший, скуповував ґрунти і богатів. Появилася по селах кляса богачів, кметів (куркулів). І давнє слово „народ“, котре давніше можна було прикласти до всіх селян, не відповідало вже новим часам. Тому щораз частіше зачинають уживати слова „трудовий народ“, щоби відрізнити бідних селян від богатих, які наймають робітників на працю.

Та все таки в нас ще величезна більшість народу належить до кляси „трудового народу“, а сільські капіталісти становлять невелику купку. Хто називає себе українським патріотом, не повинен того забувати, що український нарід складається головним чином з маси „трудового народа“. На Україні 95 осіб на 100 — селяне, а між ними тільки невелика купка кметів-куркулів. Хто каже, що любить Україну, а не любить простого народа, той брехун. Не треба ще-й того забувати, що є ще друга, хоч не велика кляса робітних людей, які живуть теж зі своєї праці, це робітники. Вони також частина „народа“ і мають право жити. Українські патріоти мусять жити не для якоїсь вимріяної, сальонової, білорукої „Неньки України“, а для живих, неосвічених, темних, часто некультурних українських селян та робітників. Так розумів патріотизм український соціаліст-громадivecь Драгоманів. Хто живе не для себе, а для народа, той „народник“. А хто тільки й вміє, що всю губу верещати „Україна, Україна“, а гордує своїм братом, простим мужиком, чи зарібником, той фарисей.

Наука про єдність і любов робітних людей називається соціалізмом, а тому, що вона обіймає весь робітничий народ, і селян, і робітників, вона називається „народницьким соціалізмом“, або коротко народництвом. Ту науку на Україні ширив найбільше Драгоманів, а його ученики заложили на підставі тої науки політичні партії. *)

В Галичині відоме ще одне названня, яке теж виводиться від слова нарід, або народ, це так звані, „народовці“. Ця назва повстала більше 60 років тому назад і тою назвою означали себе тоді люде, прихильні до простого народа, які говорили й писали книжки простою народньою мовою.

Народовці відрізняли себе від т. зв. москофілів, як помітували простою українською мовою, називаючи її мовою свинопасів, а ломали собі язик на московський лад, захваляючи московську мову, яко мову панську, якою говорить сам цар і його генерали та князі. Москофіли, як видно з цього, були паршивенькі „аристократи“, народовці-ж були демократи (народолюбці). Народовство в свій час було чинником поступу і має перед народом цю велику заслугу, що привернуло спольщену і змосковщену інтелегенцію та попівство до української мови. На свій час і це була відвага. Та на цьому народовство й затрималося. Далі його демократизм не пішов, як народня мова, вишивана сорочка, народня пісня і брацтва тверезости. В політиці вони тільки й робили, що проповідували вірність цареві.

Між роками 1870—1880 підросли нові молоді сили, які вже не вдовольнилися мовою, піснею та проповідю тверезости. Для них це все вже не була ніяка революція, а цілком проста й самозрозуміла річ. Вони почали ставити дальшейдучі домагання: вони пхали українство на політичну боротьбу і виставляли господарські й політичні домагання. Це були перші предтечі галицького соціалізму — радикалізму. Їх імена: Франко, Павлик, Навроцький, Терлецький і др. Старі народовці наполюхалися, вони, які самі в своїй молодости були малими революціонерами, підняли рев протесту проти нових думок, які на їх думку ведуть Русь на нещастя, а навіть на вічний сором і ганьбу, допомагали австрійсько-польській поліції висліджувати і арештувати тих т. зв. „нігілістів“. Народовці стали заборолом політичного назадняцтва (реакції). Тому ніяк не можна змішувати тих слів народовці і народники. **).

*) Гл. „Примітку“ на кінці книжки.

**) Ю. Охримович в своїй книжечці п. н. „Розвиток укр. національно-політичної думки“ прикладав назву „народників“ теж до кийських льояльних „культурників-українофілів“ 70-их та 80-их років. Це помилка. Українофіли мали з народом не багато спільного, окрім мови. Вони були такими-ж добрими підданими царя, як галицькі народовці — цісаря.

Чистокровні потомки народовців це нинішні т. зв. „націоналісти“, які носять різні назви: національні демократи, фашисти, народні партії і т. д.

У тих людей все „народне“: їх партія — „народня“, їх канцелярія — народня, їх комітет — також „народній“. Про народ вони не забудуть згадати на кожній параді, на кожній своїй вивісці як той жид—вихрест, який всі стіни своєї хати обвішує святими образами, щоби всі його мали за християнина з діда прадіда, та хто ближе до нього придивиться, ніколи не помилиться, якої це породи людина.

Так і з нашими „націоналістами“. Хочби вони як голосно і часто повторяли „народ, народ“, „нація, нація“, а за народ тільки стояли, що за його мову, народ пізнає їх правдиву вартість. Минули ті часи, коли народ міг воювати тільки за українську мову, українських урядників і українські кримінали, та українських „штандових“ генералів.

Драгоманів, український учений, кінчаючи свою прегарну книжечку під назвою „Нові українські пісні про громадські справи“ відзивався до всіх освічених людей в Україні, щоби вони „вивчившись на кошті її мужицтва“ не одвертали-ся од нього. А далі каже про тих з поміж них, які хочуть нібито служити поступові, але одвертаються од української мови і народу: „Колиб вони просто повернулись до української породи й мови, тоби могли дуже скоро погодитись з українським мужицтвом і допомогти йому впорядкуватись до боротьби, щоби заложити на своїй землі вільні державні, громадські й господарські порядки й вільну наукову освіту*). А колиб так впорядкувались в купі Українці всіх ступнів освіти, то вони набулиби величезну силу, щоби стати разом зі своїми сусідами, до праці для свого й усесвітнього добра й волі“.

Не так сталося, як ждалося. Драгоманів переоцінив силу рідної мови. До української мови й породи вернуло в наші часи вже чимало освічених людей, але до свідомої праці в користь мужицтва стало з них не багато. Чим раз численнішою робиться верства української інтелігенції, яка живе своїм вузьким, становим життям, для своїх кастових цілей, а то й для клясових інтересів тих, в кого служить, а про народ і не думає. Правда, наша інтелігенція не дійшла ще до цього, щоби мала вже свою зовсім окрему клясову душу й культуру, як це ми вже бачимо на прикладі німецької, чи французької, чи іншої інтелігенції. У тих народів інтелігенція навіть мову мужицьку слабо розуміє, а мужицькі пісні співає тільки як сміховину. Нашої інтелігенції ще за мала маса,

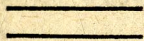
*) підкреслив я (автор).

щоби могла зовсім відокремитись від решти народу. В нас навіть наші опереточні*) „монархісти“ (є вже й таке зілячко, якого напевно не надіявся Драгоманів) співають мужицькі пісні і навіть любуються ними, та на жаль на цьому й кінчається. Коли діло доходить до приктики, монархісти тягнуть за Деникінами, Врангелями, чи Скоропадськими, чи Миколою Миколаєвичем і помагають громити „романтичні“ українські села; а інші „націоналісти“ з обох боків Збруча підводять набожно очі до неба, зітхаючи: а ну, ну, що з того буде? Про мене най буде і монарх, аби український! (в своїх часописах не кажуть „монарх“ а „Українська Держава“).

Це все ми мусли обовязково вяснити, щоби ніхто не змішував народників-соціалістів з народовцями „Народними Комітетами“, „Народними Канцеляріями“ і „народніми“ (та ще й „трудовими“) монархами.

В цій книжочці ми хочемо розказати про сучасні думки українських народників, так, як вони склалися по однім і по другім боці річки Збруч. Хто ще й днесь, по революції і мандрівках Галичан повздовж українських степів торочить, начеб-то не можна й порівняти до себе світогляду Галичан і Наддніпрянців, той дає доказ, що проспав останні роки. Ніколи не було такої різниці між думками простого народу з над Сяну і Дніпра, щоби одні других не розуміли. Галицький і волинський селянин читали вірші Шевченка і вчили їх на память. Може й була сильна різниця в культурі інтелігенції і попів, бо одні були католики і австрійські бюрократи, а другі православні і царські чиновники, але простий народ думав однаково тут і там.

Нові часи вимагають як найтіснішого зближення народницьких людей на всіх землях України. Одна в нас душа і одна повинна бути рука. Нехай чиновники лижуть руки то одним то другим катам України, а робітний народ живе своїми мріями і вірить в одну, всеукраїнську, мужицьку і робітничу правду.

*) сміхотворні. Не можна іначе назвати прапорщиків та інших мужицьких синів, які мріють про монарха (царя), а коли би волею судби попали в двір цього монарха (чого їм від серця бажаємо), то й повернутись не вмілиби на гладких двірських паркетах. А про те, щоби вміли їсти при столі по всіх правилах двірської етикетки, і балакати нема чого. Централія наших монархістів, коли поважно дивиться на свої завдання, повинна перше усього видати наказ до всіх членів „Союза“, вивчити кодекс „доброго тону“ і двірський церемоніал. А то чорт зна що таке: ні то мужики, ні то пани.

3. Від Шевченка до Драгоманова.

*Чи є краще, краще в світі
Як у згоді жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити?*

Т. ШЕВЧЕНКО.

Від часу, коли деякі освічені люди на Україні зачали думати про своїх братів, темних мужиків і зачали писати книжки простою народньою мовою, від того часу розумніші з них зачали придумувати способи, як-би то допомогти народам в його лютий недолі. Тоді ще на Україні була панщина, як під московськими царями, так і під австрійськими. В Києві жила купка таких щирих людей, народолюбців. Між ними найгорячіші були славний поет Тарас Шевченко і славний вчений історик Микола Костомарів. Ті люди заснували тайком революційне товариство, яке назвали „Братством св. Кирила і Методія“. Це було ще в році 1846, отже 77 років тому. Найгорячіший був Шевченко. Він запалював інших братчиків своєю палкою, вибуховою вдачею. Шевченко бунтував проти царів, які поневолили Україну і проти панів, які обернули селян в худобу. Він взивав до повстання за волю України і до братерської любови між людьми. Шевченко оден з перших Українців голосив, що земля дана всім людям і ніхто не сміє її вживати до поневолення других людей. Він запитував панів:

*По якому правдивому,
Святому закону
І землею всім даною
І сердешним людям*

Торгуете ?

Шевченко оден з перших новітніх Українців домагався соціальної рівності людей і голосив, що людям треба жити в любові і згоді, а не ділити землі між собою. Від Шевченка виводить свою метрику новочасне революційне українське народолюбство. М. Шаповал в своїй гарній книжці під назвою „Революційний соціалізм на Україні“ каже: „українське революційне народництво виростає з ідей, образів і стремлень Шевченка: чим більше воно близьке до дійсного Шевченка, тим воно більш революційне, більш соціалістичне“.

Українські інтелігенти і священники, які не можуть заперечити величезної вартости Шевченкової поезії, все таки кажуть, що не треба вірити всьому, що казав Шевченко. Треба брати з Шевченка тільки його ненависть до національних ворогів, а відкинути ненависть до панів, підпанків, попів і т. д. Вони роблять з Шевченка сальонового героя, вони хочуть сховати перед народом правдивого Шевченка. Дійсність кричить проти такого калічення великої, революційної спадщини українського народу... Християне робили і роблять з Христа найвищу інстанцію для оправдання своїх антихристиянських злочинств... Так у нас діється іноді з Шевченком... Але краса і правда його могутньої поезії що хвилини освіжують атмосферу і кличуть трудовий люд битися з панами, а не миритися". (М. Шаповал).

Шевченко був перший великий український революціонер і на тім добре пізналися царські посіпаки: коли Кирилометодіївських братчиків відкрили і поставили перед суд, то всіх засудили то на рік, то на два-три, а Шевченка на досмертну тюрму в Сибірі. І як могли інакше поступити кати української народности ~~і з чоловіком~~ з чоловіком, який сам чуючи недалеко свою смерть все таки пророкував їм всім :

*" будаки
та кропива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом.
І стане купою на купі
Смердячий гній — і все те, все
Потроху вітер рознесе.
А ми помолимося Богу
І не багатії й небогі."*

Другий по Шевченкові що до бунтівничої сили був М. Костомарів. Він склав на біблійний лад коротку історію українського народу і назвав її „Книга битія українського народу“. Радимо всім Українцям познакомитись з тою книжкою. Хоч там є трохи поглядів, які нині вже перестаріли, як наприклад віра в поєднання всіх Славян в одну родину і перший голос України в тій родині, та це побічна справа. Головна краса книжки: горяча віра в воскресення українського простого народу, який здобуде собі землю, волю, рівність і щастя на землі. При кінці своєї „Книги битія“ говорить автор пророчим голосом :

*"І пропала Україна, але так тільки здається.
Не пропала вона; бо вона знати не хотіла
ні царя, ні пана."*

*. а істий Українець, хоч би він був
простого, хоч панського роду тепер, повинен*

не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятувати одного Бога“.

„І встане Україна з своєї могили і не позістанеться ні царя, ні царевича, ні князя, ні трафа, ні сіятельства (ексцеленції), ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепак, ні холопа“.

З тих слів ясно, яка мрія присвічувала Кирило-Методіївським братчикам. І даремне деякі українські патріоти будуть „очищувати“ Шевченка і Костомарова, роблячи з них тільки борців за українську мову і державу: правдива душа перших українських революціонерів кричить з наведених в горі слів. То були революціонери не тільки проти Москви, але і проти панів. Всім їм мріялася тільки одна Україна: без хлопа і без пана. Інакшої України вони й не могли собі подумати.

Та ні Шевченко, ні його товариші не мали змоги робити практичну політику. Не такий був час. При страшому царському режимі можна було боротися тільки в нелегальний спосіб, революційними виступами. А уряд не допустив до того, повивозивши всіх засуджених з України. Тим то і пояснюється, що діяльність братчиків обмежилася на дрібній таємній роботі і довго не тривала. Настав довгий час мертвоти і глуші. Оден Шевченко, хоч на заслання, остав собі вірний. Костомарів, Куліш і др. впали духом і втратили давню віру.

Коло року 1860 приходять знову деяке оживлення. Підрастають нові сили, з'являються нові робітники. Але то вже слабше покоління, не таке буйне. Воно щось ворухиться, думає про школи, про національну культуру, але відхрещується страхом ради від політики.

Трохи згодом зачинає свою діяльність найбільший до наших часів український вчений, політик і соціаліст Михайло Драгоманів.

Скоро пізнав російський уряд, яка це небезпечна штука і Драгоманів був примушений виїхати за кордон 1875 року. Переїзджаючи через Галичину, він навязав тут знайомства з молодим поколінням галицьких народолюбів, з Франком, Терлецьким, Навроцьким і Павликом. Драгоманів осів на довго в Швейцарії, і відси керував ідейно молодим соціалістичним рухом в Галичині і на Наддніпрянщині.

Драгоманів був кість з кости потомок Кирило-Методіївських братчиків. Від них він переняв їх найбільший скарб: палку любові до простого робітничого народу і ненависть до всіх його, своїх і чужих, гнобителів. Цю любов він поглибив при помочі західно-європейської науки, очищаючи світський

Кирило-Методіївських братчиків від застарілого мрійницького славянофільства. Драгоманів зрозумів, що не тільки Славяне між собою, але й взагалі всі люде, на цілій земній кулі є собі брати, діти матері землі і ніхто не має права втручатися насильно в справи свого сусіда. Його золоті слова були: „жити по своїй волі на своїй землі“. Так само він очистив релігійний світогляд своїх попередників від пережиток догм, прийнявши засаду, що всякі релігійні вірування, які перечать здоровому розумові, є шкідливі і служать тільки панам і попам для баламучення простих людей (раціоналізм).

Драгоманів приклав гарячу любов Шевченка до мужиків до нових, змінених господарських умов. То вже було по скасованню панщини. Селян нібито зрobili вільними, але їх землі обложили такими сплатами і податками, що доля селянства мало поліпшилася. Селяне залзли в кишеню всякого рода лихварів, банкірів, одним словом грошових панів (капіталістів). На місце попереднього ворста, пана, прийшов новий ворог: лихвар. Мужик мусів тепер з поклоном жебрати то позичку в лихваря, то заробку в пана. На місце п а н щ и н и прийшла н а й м а н щ и н а, що по вченому називається „капіталізм“.

Драгоманів зрозумів, що нема іншого ратунку для людей як тільки той, якого бажав Шевченко: змінити порядки на такі, щоби земля була для всіх, а не тільки для декого. Так само з фабриками і з копальнями, які щораз більше зачали розмножуватися по Україні. Він думав, що все те треба перевести на громадське, народне майно і давати кожному можливість зарібку.

Тоді в цілій Європі були вже поширені такі думки. Таких людей, що так думали, як Драгоманів, називали громадівцями, або по вченому соціалістами.

Шевченко, Костомарів були перші українські чуттєві громадівці. Драгоманів був перший молодий розумовий, науковий громадівець (соціаліст).

Драгоманова думки ширилися по всій Україні. На його думках вчилися ті люде, які шукали способів господарського і політичного поратунку робучих людей. Про думки Драгоманова будемо говорити докладніше далі, при розгляді програм сучасного народництва, на яке вони мали великий вплив.

Кругом Драгоманова згромадився на еміграції гурток енергічних людей, з яких найдіяльніші були: Подолинський, Вовк, Терлецький, Павлик. Подолинський зачав за свої власні гроші видавати популярні, ним самим писані книжочки для народу, в яких розказував селянам про причини їх нужди. Перша з тих книжок „Парова машина“ наполохала всю галицьку інтелігенцію своїм бунтарським духом і навіть Драго-

манів не був нею вдоволений. Драгоманів думав, що ще не прийшов час на озброєне повстання народу і на заведення соціалізму. Він радив легальну політичну боротьбу (називаючи це „західно-європейськими соціалістичними методами“). Він думав також, що треба в ті часи головно звернутися до освітньої роботи серед народа.

Драгоманів мав рацію, що ще не час на новий соціалізм і на соціальну революцію, але він дуже помилявся, думаючи, що під царським кулаком можлива яканебудь опозиційна політична робота, особливо, коли було заборонено в р. 1876 навіть друкувати якінебудь книжки в українській мові. Легальну політику могли провадити тільки ті, що вихваляли уряд. Для народників оставала тільки одна дорога: тайна, революційна боротьба. Драгоманів мав дуже гарну народнолюбну програму, але його тактика була відповідна тільки для Галичини, де можна було друкувати для народу книжки, газети і закладати політичні партії, зібратися на віча. Практична програма Драгоманова вистарчала на ті часи для Галичини, де й заснувалася на ній радикальна партія, але не була добра для російської України. Там вона не мала успіху. Там більше ширилися думки і революційна програма російських народників. Українські люде, соціалісти, працювали через те в російських революційних організаціях, які журилися тільки політичною і соціальною (господарською) справою, а не думали про українські національні окремішности. Тому й багато гарних та завзятих, наших молодих людей пішло на службу російського об'єдинителського руху, хоч і революційного.*)

Не вільно нам забути про велику працю, яку виконали в галицькій Україні ученики Драгоманова ще до часу заснування радикальної партії. Своїми повістями і оповіданнями з життя простих собі, убогих людей, вони (Франко, Павлик) ширили серед інтелігенції прихильність до тих людей. До того часу галицька інтелігенція найрадше кормилася „сальоновою“, солодко-сентиментальною літературою. Такими були навіть писання Федьковича і Марка Вовчка. Франко описував людей такими, якими вони справді були, не все гарними і святими, а часто темними і некультурними. Але він показував, що навіть в таких людей є душа і бажання щастя і краси. Молоді письменники привчали читачів до поважної праці над пізнанням правдивого стану народу і його потреб.

*) Хто ближче цікавиться тою справою, тому радимо прочитати цікаву книжку, видану проф. М. Грушевським у Відні 1922 р. під назвою: „М. Драгоманів і женецький соціалістичний гурток“, а також книжку І. Франка під назвою: „Молода Україна“ (Львів 1910) і Ю. Охримовича „Розвиток укр. національно-політичної думки“ Львів 1922.

Слідами цих перших галицьких народників в літературі (письменстві) пішли і пізніші славні письменники : Стефаник, Мартович, Семанюк, Лукіянович і др. На Великій Україні ту-ж саму роботу робили: Іван Нечуй Левицький, Панас Мирний, Карпенко Карий, Грінченко, Винниченко і т. д.

4. Коротка історія народницьких партій на Україні.

а) Українська Радикальна Партія (У. Р. П.) в Галичині.

Ґрунт для заснування політичної соціалістичної партії на галицькій Україні приготувався довго. Не дивлячись на це, що окремі особи і гуртки з соціалістично-народницьким світоглядом існували вже в сімдесятих роках, цей рух був ще за слабкий і за вузький, щоби можна було говорити про існування народницької партії. Щойно в р. 1890 засновується регулярний пресовий орган („Народ“) в якому й оголошено програму партії, яку названо „радикальною“.

Нова і досі на галицькому ґрунті невидана, чисто політична організація поклала в основу своєї науки (ідеології) не наслідування готових, німецьких, соціалістичних програм, які в цей час зачинали свій побідний похід по Східній Європі, а охорону потреб живих українських людей: оборону селян від лихварів, визискувачів, попів і капіталістів, а робітників від їх роботодавців. Радикали вчили селян надіятися не на свою інтелігенцію, а на свої власні сили. Радикали були тверезі реалісти в оцінці господарського становища селянства і горячі романтики, коли доказували природне право працюючих людей на землю і на свою працю.*) Радикали клали головний натиск не так на зміну форм власності, рахуючись, в противенстві до марксистів, з фактом існування і життєвості селянського господарства — як на перший і найважливіший закон соціалізму: право на продукт своєї праці кожного працюючого чоловіка. Тому і весь свій великий розмах і успіх партія

*) В. Левинський характеризуючи в своїй книжці п. з. „Розвиток українського робітничого руху в Галичині“ радикальну і взагалі народницькі партії, називає народництво романтизмом, а соціалдемократію реалізмом. Причина начебто ця, що радикали старалися охоронити селянство від руйнуючого впливу капіталізму і пролетаризації, а „наукові“ соціалдемократи заздалегідь знали, що побідного походу капіталізму ніщо не в силі спинити, раз перші колеса капіталістичного воза вступили в якусь країну. В. Левинський очевидно, пишучи ці слова, був цієї думки, що реалізмом є політика „непротивлення злу“. Народники є остільки романтиками, о скільки можна назвати романтизмом взагалі боротьбу проти визиску.

галицьких радикалів завдячила своїй горячій роботі серед люду в боротьбі проти всякого визиску, здирства і лихви.

Радикали перші втягнули до політики широкі маси села. Опираючи свої сподівання на таку велику, боєву армію, радикали сміливіше дивилися в будуччину, чим старі народовці або москвофіли, які надіялися поратунку не від боротьби мас, а від ласки або неласки монарха, чи пануючої шляхти та бюрократії.

Партія радикалів заснувалася тоді, коли вже ніяким способом не можнаби було далі відкладати справи. Народовці (в порозумінню з деякими наддніпрянцями, праотцями сучасних нам петлюрівців) заключили „угоду“ з Поляками і шляхтою. В тій угоді, прозваній „новою ерою“, вони обов'язувалися за пару шкіл і за концесію на асекураційне товариство „Дністер“, не бунтувати простого народу, не робити опозиції в соймі та парламенті і взагалі поборювати радикально-соціалістичну агітацію. Проти тої ганебної „угоди“, яка мала по думкам Поляків, убити головну силу українства, його радикальний дух, партія радикалів розпочала рішучу боротьбу. Це перша історична заслуга радикалізму. Він показав, що спасення народу і національності не можна добитися дрібними торгами за дрібні національні уступки а клясовою боротьбою при участі широких мас.

Друга особлива заслуга радикалізму — боротьба з темнотою народу. Правда, існували здавна народовецькі просвітні видання, але в них не про всякі справи писали. Особливо про справи релігії тут вільно було писати тільки так як на це дозволяв катехизм і житія святих. Правдивої, не-
попівської науки ці видання ненавиділи. І таку іменню, вільну, небрежливую науку занесли, кілько в них сил на те стало, під селянську стріху, радикали. Головна заслуга припадає Драгоманову і його популярним книжечкам. Радикали в першій добі існування партії, були тої думки, що причина панського, лихварського і попівського здирства не в існуванні панів, лихварів і попів, а більше в тім, що простий, невчений народ не зміг обійтися без їх помочі, проводу і опіки. Тому радикали постановили вчити людей політики, господарства, співництва і релігійної вільнодумности. Старі народовці і попи думали, що досить з ~~пона~~ молитовника. Старий народовець, К. Сушкевич казав: „Нащо нашому хлопови соціалізм? Коли хлопови дати землю, то він ляже під грушею і нічого не схоче робити.“ А радикали розказали людям, як давно пани забрали людям землю і як то має бути далі з землею. Також перші радикали виставили домагання загального виборчого права для всіх без різниці. В тих часах навіть загальне виборче право видавалося людям страшенно

„Хлопи“

революційною і недосяжною мрією. Богато змінилося від того часу — правда?

Треба ще сказати й те, що в ті часи партія радикальна не робила ніякої різниці між трудовим селянством а робітництвом, як це на жаль сталося пізніше, коли частина партії захопилася модним соціалдемократизмом. Радикали, а не хто другий, зробили перший крок для організації робітництва у Львові. Поки жив Драгоманів, він своїм критичним умом здержував запал „Марксистів“, які повірили, що історична konieczність наказує покласти всі надії на міське робітництво, а селянство добре тільки в часи виборів (а тоді можна його дурити всякою демагогією, як Вітик в Турчанщині).

Що до політичної програми, партія станула одразу на становищі єдності всього укр. народу і його державної самостійности.

Так виглядала радикальна партія в першій добі свого існування. На її ідеології і практичній роботі слідно було прямолінійність Драгоманова, впертість Павлика і рухливість та критицизм Франка.

Зі смертю Драгоманова і відходом Франка від чинної політики слабші духом і не так тверді вірою почали розглядатися за іншими богами. Одні думали, що народовці і духовенство, після горячої купелі за нову еру прийдуть до розуму і глядали зближення до „лівих“ серед народовців: частина радикалів з кількома народовськими інтелігентами засновують в р. 1899 „націоналдемократичну“ партію; друга купка радикальних інтелігентів засновує в тім самім році „соціалдемократичну партію“. На старому місці остало ледве кількох інтелігентів і вся мужицька маса. Селянство надто добре знало українських священників — тому й не пішло в націоналдемократи; але воно не могло також повірити в правдивість науки Маркса і соціалдемократів. Однак все таки радикальна партія остала здоровим і життєздатним тілом без голови. Вона завмерла на яких добрих десять літ, живучи останками минулої слави і ідейного надбання батьків.

Партія видавала в тім часі теоретичний часопис „Народ“ і окремий популярний часопис для народу під ріжними назвами. В р. 1895 змінено в дечім партійну програму, відкидаючи між іншим із неї її загально-ідеологічне мотивування. Це була помилка зі сторони партії і одна з причин скорого розкладу партії.

Зрештою розклад радикальної партії не є явище відокремлене. Трохи скоріше така сама доля стрінула російське народництво, а кілька років пізніше — великоукраїнську, теж по духу народницьку Р. У. П. (Револуційну Українську Партію) на Великій Україні. Скрізь побіджав блискучий і вигід-

ний — бо до ніякої поважної акції не обов'язуючий — Маркс. Він полонив думки думаючої частини інтелігенції. Село стало без духового проводу соціалістів і тим більше зростала вага духовенства та буржуазно думаючої інтелігенції.

„По розколі партії 1899 р. пройшов деякий час серед замішання і безпорядку. Нарешті в р. 1904, при участі гоговно Павлика, Трильовського і Даниловича партія переорганізувалася. Складено нову програму. В її основу покладено старе народництво і охорону селянської господарки, але видно слід впливів соціалдемократизму. Виразніше, ніж в старій програмі, підкреслено класовий характер партії. — Нова програма підкреслює зараз на початку, що радик. партія організує весь робітничий нарід (не тільки робітників). Далі там говориться, що визволення українських працюючих людей приїде разом з визволенням робітних людей інших культурних народів. З того ясно, що рад. програма прийняла Марксову науку про все-світню соціальну революцію. Соціалдемократи, а з ними й комуністи, повторяють ще до днесь, що, коли нарешті приїде в сесвітня соціальна революція, то вона розв'яже і національну справу. Тут радикали зробили помилку. Ніхто не може заперечити, що працюючі люди цілого світа повинні собі взаємно допомагати в бою з капіталом, але ніякий народ не сміє чекати, аж поки другі народи зачнуть у себе революцію і йому допоможуть. Кожний повинен передовсім сам себе визволяти, не чекаючи помочі других. Хто знає, коли і як приїде до сесвітньої революції. А зрештою український народ має таких сусідів, в яких і робітні люди радше волілиби панувати над Україною, чим помагати їй.

Хто приймає повищу соціалдемократичну думку, той зв'язує собі руки. Радикальна програма з 1904 р. в тім пункті пішла за тою наукою. Ця наука ніби на зверх виглядає революційно, а в дійсности вона дуже неревольюційна і пасивна. Коли радик. партія має вести народ до бою, а не до спочинку і чекання, то вона мусить визбутися віри в чужу поміч.

Одначе простий „хлопський“ розум мужиків-радикалів показався більше вартий, ніж німецька програма соціалдемократії і слабодушність тих ніби радикалів, що перебігли в націоналістичний табір. Радикальна течія вперто не вмирала, а навіть дала українству нову цінність: „Січи“. „Січи“ внесли в галицьке життя щось зовсім нове: бсевий розмах, молодечу (козацьку) завзятість і військову дисциплінованість. Січи — це батько „Січового Стрілецтва“. Не треба дати себе звести історично-козацькою романтикою січового руху,

який особливо сильно розвивав батько Січей — К. Трильовський. Не все, що було козацьке і гетьманське, підходило під смак січовиків — тільки те, що пахло демократизмом, вільнодумством і визволенням мужицтва. Тому Січі мали своїх прихильників і серед робітництва, а мали запеклих ворогів серед патріотичної інтелігенції і попівства.

Січі — це була єдина сила радикалізму до світової війни і його найбільша заслуга. Та на жаль — гімнастика та святочні зїзди — це за вузька програма для політичної партії. Для всіх інших справ партія не мала ні сил, ні знання. Навіть така суто-радикальна робота, як вільнодумна агітація — не найшла собі гідного наступника Драгоманова. Партія та її одиникий орган „Громадський Голос“ воює вже не зі самою релігією, як такою, котра вчить людей послуху попам, а лишаючи саму релігію на боці, воює з лихими попами-дедунами, оставляючи добрих в супокую. Це була боротьба не за просвіту і визволення духа, а проти дрібних драчок і требів. Трохи за мало, як на політично-культурний програм.

Взагалі, вражіння було таке, що партія вважає себе спеціалістом-монополістом від Січей і від требів. Всяка інша політика — то річ націоналдемократів. Навіть партійні органи націоналдемократів редагували люде, які звали себе, без протесту зі сторони партії, радикалами (Весоловський, Назарук) і то в часі, коли ніяк не можна було найти путнього редактора для партійного органу.

З заведенням в Австрії загального виборчого права в р. 1907 партія здобула пару посольських мандатів (одну п'яту частину всіх українських місць), та на жаль і в парламента не повела різкої, безкомпромісної, опозиційної лінії, а йшла вслід за більшістю спільного українського клубу. Взагалі треба сказати, що парламентарна акція австрійських Українців за весь час від введення загального голосування до вибуху революції — не дала абсолютно ніяких, навіть дрібного характеру здобутків, а деморалізацію внесла в народ величезну. Ця знеохота до політики взагалі не минула і радикальної партії. Для обманення самого себе висунено клич „організаційної роботи“, це так звана ера „фінансово-експлоататорська“. Вона визначається цілковитим безполітизмом інтелігенції, також і молоді, коли не рахувати боротьби за університет, і досить живим, кооперативним та шкільним рухом. Але політична думка і робота завмерли. Разом з тими „малими ділами“ шириться пошесть-грошоробство при п'ємочі ріжних, будімо кооперативних підприємств. Серед молоді переважає думка, що політику слід робити тільки по закінченню студій і здобуттю „становища“. Таку по суті резолюцію ухвалює загально-студентський зїзд 1912 р. („культурні

цінності має студентство витворювати, а від політики здержатися“).

Та в здоровому тілі з настанням недуги зростають рівночасно противні сили, які поборюють недугу. Так і в галицькій громадянстві — зріст політичної деморалізації і міщанського самолюбного гешефтярства збудив, особливо у молодшого покоління, духа протесту і поворот до ідеалізму. Підносяться голоси з домаганням різкої опозиційної політики в парламенті („Наша політика“ Грушевського). І цікаво, що подібно, як в р. 1890 „нова ера“, так знову тепер „фінансова ера“ нагнала явно води на радикальний млин. В радикальну партію припливає чимраз більше інтелігентної молоді, радикальна молодь у Львові веде перед в студентському житті, видає всі студентські органи (Відгуки, Нове життя, Шляхи), нарешті скликає всеукраїнський зїзд своїх однодумців (1913). Партійний орган має нарешті гарного редактора і здобуває чимраз більше симпатій. Січова ідея родить ідею Січового Стрілецтва.

Та на жаль в тім місці наступає перерва а відтак поворот до старого. Війна розбила налажені гурти, розвіяла по світу і повбивала молодь.

З розпадом Австрії партія бере участь в будівництві галицької державности, та на жаль своєї окремої волі вона не проявила. Зїзд партії весною 1919 р. переглядає програму партії, виставляючи виразно ідею самостійної всеукраїнської держави, а також домагання усуспільнення деяких галузей промисловости. Як забрати панську землю, за викуп, чи без, мабуть таки не вирішили. Правда, зїзд відбувався при пригніченому настрою, коли з одного боку большевики доходили до Збруча, а з другого Полякам ішов на поміч Галлер.

Партія дала в склад уряду дра Макуха. Як такий він на жаль відповідає за нерішучість і антантофільство цього уряду, яких наслідком було невдоволення в краю. Великою помилкою цього уряду було відволікання земельної реформи і м'яка рука до військових дезертирів та комісарських бандитів.

В переважній своїй масі члени партії були настроєні рішучо по всеукраїнськи і соціально-революційно. Та короткий час не дозволив цим думкам ясно розвинутися і організуватися. Можливо, що колиб цей фермент скоріше завершився і довів до зміни політики уряду, може тоді українські мужики більше гналиб зі сіл дезертирів, а не вкривалиб їх, а військо, бачучи на очах, за що воно бореться, не покидалоб фронт так легко, як це місцями діялося.

Радикальна партія не дала в горячі дні галицької самостійности своїм членам ясної і певної політичної і соціальної

орієнтації. А тому її члени розбились серед бур і громів, поділяючи всі можливі орієнтації; одні пішли аранжувати Денікіяду, другі видають „Рідний Край“, інші служать комісарами у большевиків. Страшна кара за легковаження принципів і програми.

Та все таки партія, навіть по таких нечуванім розгромах, встає мов Фенікс із свого власного попелу.

б) Українська Партія Соціалістів Революціонерів (У. П. С. Р. або в скороченню „ес-ери“)

Кругом цієї партії, яка з вибухом нашої революції спалахнула метеором і потахла разом з поразкою української державности, назбиралися гори обвинувачень і клевет. Ці обвинувачення, тільки в незначній мірі оправдані, лунають як з боку наддніпрянських, так і галицьких критиків. Найгрізніше звучить обвинувачення, що, мовляв, ес-ери в Центральній Раді, замість „будувати самостійну Україну“, під чим шановні критики розуміють охорону шляхти і капіталу з рівночасним перемалюванням московських вивіск на українські, — соціалізували для мужиків землю і тим розбольшевичили селянина та приготували ґрунт для московських большевиків. Такі закиди підносить проти „ес-ерів“ раз в раз вся обивательська, богоугодна преса в Галичині, як рівнож в петлюрівській та гетьманській частині еміграції.

Історія розвитку і ослаблення ес-ерівської партії зв'язана так тісно з історією української Великої Революції, що розказуючи одну, муситься представити й другу.

Для Галичан історія цієї партії остільки цікавіша, що в її будівництві взяли горячу участь найкращі одиивиці з тої радикальної молоді, яка в цей час попала на Велику Україну. (Згадати тільки імена М. Євшана, І. Лизанівського, Ю. Охримовича, В. Семеця і др.)

* * *

Вже була мова про це, що в першій українській політичній партії на Великій Україні — в „Революційній Українській Партії“, особливо в початках її діяльности, була сильна революційно-народницька течія. Коли одначе більшість партії пішла на шлях нереволуційного соціалдемократизму, або буржуазного ніби-націоналізму, тоді народницькі елементи вийшли з партії. Вони або приставали до російських ес-ерів (соціалістів революціонерів), або ходили одинцем. Так пройшла перша революція 1904—1905 року. Правда, вже в тих роках була в Києві, між студентством, група українських ес-ерів, студентів і за свою національну відрубність зводила бої з московськими студентами. Діяльність ес-ерів в ті роки була дуже жива. Ес-ери вели провід в селянських розрухах, в яких спалено багато панських дворів. Але чим-

раз ставало яснішим, що положення на Україні вимагає боротьби не тільки з поміщиками і царатом, але і з іншими московськими силами, які не хочуть дати Українцям національної волі. Вже перед вибухом світової війни по всіх закутках України були гуртки українських есерів. В часі світової війни особливо живі були гуртки в Києві, (де й виходила підпольна газетка „Боротьба“), в Харкові, Москві й Петрограді.

Але щойно з вибухом революції українські есери виступили на ширше поле діяльності. В травні (маю) 1917 р. відбувся перший з'їзд партії. Перший раз з'їхалися з усіх закутків люде, які досі по різних закутках одну думку думали. І що виявилось? Виявилось, що революційним і соціалістичним духом надихані мільйони селянства і робітництва та наймолодше, мало досвідчене і мало загартоване молоде покоління студентства, та сільської інтелігенції. Старша інтелігенція трималася здалека від революційного руху низів. Що-ж? Не було кращих сил, — стали молоді на чолі руху. І коли не все так пішло, як моглоби було піти, то вина паде не на революційну молодь, яка робила горячо і щиро, як уміла, а на тих „високомудрих і вчених“, які свою вченість вживали не на підмогу селянству, а на ратування буржуазії і капіталізму на Україні.

В липні 1917 р. відбувся другий з'їзд партії, на котрім ухвалено програму партії. В головній справі — земельній, партія домагається негайного забрання нетрудової землі на користь селян, без викупу і без права продажу, але в решті програми партія заявляє, що ще не надійшов час до повалення капіталізму, бо ця справа ще не назріла. Партія, очевидно, думала, що, забравши поміщика землю, та ще й без ніякого викупу, вона не зачепить капіталізму за живе. Тут партія пішла за думкою неревольюційного соціалдемократизму. — Що до національного питання, то партія домагалася перебудови Росії на федерацію вільних республік. Зрештою партія повторяє стару фразу про те, що аж заведення соціалізму вирішить остаточно національну справу. Тут повторена та сама думка, яка містилася теж в програмі гал. радикальної партії з р. 1904. Такі фрази не мають революційної сили. Як в питанні про капіталізм, так само і в національному питанні видно певну неясність.

Правда, програма програмою, а життя, особливо в революційний час, котиться бурею. Селянство, яке валом валило до партії, як до „своєї“ української, солдатство, яке цілими громадами записувалося в партію, — все це пхало партію до рішучої боротьби з усяким капіталом, не тільки земельним, а так само і з фінансовим та промисловим. Під

проводом „Селянської Спільки“, яку засновано з почину і при значній участі ес-ерів, по селах йшов масовий захват панських маєтків, під контроль селянських комітетів, а в містах теж саме робили робітники з фабриками. То був знак соціальної революції взагалі.

Так було в низу, а що робилося в горі? Влада на Україні перейшла в руки Української Центральної Ради. В склад Ц. Р. увійшла ця інтелігенція, що досі вела провід українського, національного руху, а відтак делегати від селянських, солдатських та робітничих зїздів. Значна більшість членів Ц. Ради прихилилася до ес-ерів, але інтелігентних провідників ес-ери не мали досить і йшли під проводом головно соціал-демократів або ще правіших-партій, уступаючи їм в важніших справах. Ось в тім і лихо української революції.

Центральна Рада за довго відволікала справу земельної реформи. По селах селяне управляли маєтками поміщиків, а в Києві Ц. Рада не знала, на яку ногу стати. Не могла рішитися на явну боротьбу з капіталізмом взагалі. Робітники по містах творили свої „робітничі ради“ і старалися перебрали в свої руки політичну владу. На чолі цього руху стаула партія большевиків, розуміючи, де сила. Правда, українська Центральна Рада в своїй величезній більшості складалася з представників селянських, солдатських та робітничих зїздів, але в Ц. Раді мала великий моральний вплив нерішуча інтелігенція, яка залякувала других своєю трусістю. Справи не змінювало те, що ця інтелігенція строїла себе на зовні в червоне пір'я, причіпляючи собі для популярності назву „соціалістів“. Всякі ес-ефи, ес-еси, навіть в великій мірі ес-деки (соціально-демократи) показали себе на ділі найщирішими оборонцями капіталізму і ворогами соціалізму. Але в 1917 р. вони про людське око „обвіщували себе есами“, мабуть на те, щоби гамувати й морально терроризувати щиріших соціалістів та революціонерів. Треба було Україні хоч трохи спокою, щоби правдива душа фарбованих на червено міщан проявилася. Тоді революційні елементи швидко булиб визволилися з під авторитету різних „старих“ і „ширих“ Українців і пішлиби рішучо тим шляхом, якого домагався народ.

Так і робилося. Революційні партії ставали виразніше на шлях самостійної, від правих груп, революційної тактики. Провід в цій роботі вели соціалісти-революціонери. Їхня конференція 24. листопада 1917 р. ухвалює закладати по селах і містах „ради“, робітничі та селянські, які повинні стати підпорою Ц. Ради в боротьбі з реакцією. — Партія соціалістів-революціонерів виявляла в той час справді всю величезну більшість працюючих людей на Україні. Вона мала кілька сот тисяч заявлених членів. При виборах до всеросійських, а відтак до українських устансвих зборів партія о-

держала перший раз 80%, другий раз 90% всіх голосів на Україні. Колиб справа пішла своїм нормальним ходом, партія повинна була обов'язково взяти в свої руки владу і твердою рукою повести Україну далі тим шляхом, який сам намічався.

Сталося інакше. Вмішалася третя, чужеземна сила, большевики. Москва перефарбувавшись з чорної на червону, не забула старої звички: жити чужим коштом. Україна була за богата, щоби Москва могла її відречися. Большевики вда-рили з півночі на Україну.*)

Це була вода на млин українських правих груп. Вони обсипали соціалістів, які вели провід в Ц. Раді, закидаючи, що через роботу Ц. Ради, мовляв, зросли в силу большевики.

Наступ большевиків на Україну зовсім не був би страшний, якби в народі не було поширилося невдоволення з нерішучості Ц. Ради. Коли в Московщині перемогли „ради“ і прогнали „тимчасовий уряд“ Керенського, тоді вся буржуазія і офіцерство зачали масово втікати ни Україну і на Донщину. Українська влада, замість гостро поставитися до тої еміграції, не чуючи себе досить сильною, поставилася до тої справи пасивно. Так само до справи війни большевиків з Доном, де згуртувалися монархісти. Врешті відволікання земельного закону ширило теж різні підозріння, яким підкріпляла агітація большевиків в тім дусі, що вся Ц. Рада — то буржуї:

Це все було причиною, що большевики в скорому часі здобули й Київ. Ц. Рада заключила мир з Австрією та Німеччиною. Німці, обіцявши Українцям поміч проти Москви, заняли всю Україну.

Українська революція була на добрім шляху до розвитку із політично-національної в соціально-національну. Бсж і в Московщині наперед була революція політична, і аж потім соціальна. Наступ большевиків, яко національна небезпека, загнав українську революцію проти її волі в обійми німецько-буржуазної реакції і на Україні запанував багнет Вільгельма. Таке соціальне визволення приніс Україні большевизм.

*) Що така, а не інакша була причина московського наїзду на Україну, нехай посвідчать слова Росіянина, звісного діяча, і голови „Учредительного Собрания“, В. Чернова, в 28-29 ч. „Революционной Росии“ він пише: „...історія громадянської війни в Росії, починаючи з жовтня 1917 р. розділила Росію так: південня і південний схід проти півночі й північного заходу! ...в сути річі споживаючі губернії йшли війною на виробляючіЕкономікою поясняється в значній мірі розгін офензиви голодного центра і півночі, який врешті й завів до побіди півночі над дефензивним локальним автономізмом півдня й південного сходу....“

Українські соціялісти-революціонери розуміли, що Німці не на те прийшли на Україну з гарматами і кулеметами, щоб слухати приказів Ц. Ради та їсти свої німецькі консерви. Німці вимагали хліба, а далі щораз явніше зачали впоминатися за права прогнаних з України дідичів. Ц. Рада і партія ес-ерів станули до Німців в опозицію і закінчилося тим, чим мусіло закінчитися: Німці Центральну Раду розігнали а назначили послушну собі „ляльку“, царського генерала Скоропадського, якому й дали шумний староукраїнський титул „гетьмана“.

Так закінчився перший акт історії української революції, а разом з тим і української партії „ес-ерів“. І українська революція взагалі і партія ес-ерів з окрема показали всі слабости молодой і недосвідченої нації згл. партії. Вони вірили в „щирість“ демократизму Керенського і не сотворили сильної армії; вірили в солодкі гасла большевиків про „самоозначення аж до відділення“ і не встали перед їх напором. Ес-ери пройшли першу і горячу школу політичного досвіду.

Партія зачала шукати причини невдач. Вона поділилася скоро на дві групи: одні повірили, що все спасення тільки в большевиках, другі надіялися тільки на власні сили укр. трудових мас. Перші міркували, що треба тепер боротися тільки за соціальне визволення, а покинути думку про самостійність України. Вони назвали себе „лівими“, або „боротьбістами“, бо в їх руках опинився припадково партійний орган „Боротьба“.

Мала група членів відскочила зовсім на право, а вся решта партії остала „в середині“. Вона розуміла добре, що большевики, хоч ніби й соціялісти, йдуть на Україну не на те, щоби її визволити, а на те, щоби забрати в свої руки її хліб. „Середина“ партії розуміла, що Україна мусить одночасно воювати і за своє соціальне і національне визволення. Інакше вона завше буде колонією, чи то капіталу, чи то комуністичної централізації. „Середина“ партії, або „центр“ стояв виразно на становищі державної самостійности України, проголошеним четвертим універсалом Ц. Ради.

Цей розкол партії закріпився формально в травні 1918 р. на останнім до нині партійнім зїзді, який відбувся за гетьманату, в лісі під Київом. Боротьбісти мали більшість одного голосу і вони оголосили розв'язання партії, а самі заснували нову, яку назвали партією: „соціялістів революціонерів-боротьбістів“. Вони визнали українським урядом той уряд, який заснували московські комуністи ще давніше в Катеринославі. Решта партії-центральна течія-проголосила, що партія існує далі під старою назвою і обрала управу „Центральне Бюро“.

В „центральной течії“ згуртувалися переважно самі певні з національного боку члени партії, а до боротьбістів

відійшли переважно люде, досі в українськiм руху незвiснi, якi почули себе Українцями тiльки в останнiй час. Прагдa, мiж боротьбiстами були й справжнi революцiонери, i тi, по-смакувавши опiсля, коли на Україні знов запанували большевики, комуністичного „визволення“, дуже скоро пoста-вилися рогом до большевикiв.

Боротьбiсти якийсь час (до початку 1920 р.) iстнували самостiйно i справдi думали по дружньому працювати разом з большевиками. Вони навітi подали заяву про вступ до москoвського („третього“) Інтернаціоналу. Але не даром в тiм нiби „інтернаціоналi“ все йшло по командi одної нації-москoвської. Боротьбiстам сказали в Москві просто, що вони там непотрiбнi, а коли хочуть „працювати“ — всхай розв'язують свою партiю i вступають всi до комуністичної москoвської партії на Україні. Москві невигiдне було iснування хочби одної тiльки української, вiд нiкого незалежної партії на Україні. Боротьбiсти пiсля того здебiльша порозбiгалися, а невелика купка кар'єристiв з помiж них вступила таки до чекістiв. Тепер їх нараховують самi большевики на Українi всього 16 душ — дезертирiв з пiд вивольного українського прапора.

В центральнiй течії були такi визначнiші провiдники: Шаповал, Григорiїв, Петренко, Лизанiвський, Щадилiв, Чечель, Шраг, Шрамченко, Степаненко, Жукiвський, Любинський, Янко. Секретарем центрального комiтету (бюра) був вище вже раз згаданий гал. радикал Ю. Охримович. (Слiд зазначити, що проф. Грушевський тодi стояв ще далеко вiд партії i гостро поборював її думки, а пiд час гетьманської окупації проповiдував пасивнiсть i толеранцю до гетьманської влади).

Партія, позбувшись в маю 1918 р. нелезних комуністичних елементiв, приступила жваво до нової праці. На черзi стояла боротьба з гетьманом i поміщиками, якi хмарою посунули на свої давнi маєтки, карали селян i брали з них нелюдські вiдшкодування. То тут, то там вибухали селянські повстання. Але партія рiшила припинити дрiбнi виступи, а зате приготувати одно, але велике повстання. З почину партії засновано в Київі повстанчий комiтет, до якого увійшли й другi українські партії. В листопадi 1918. майже одночасно з розпадом Австрії, вся селянська Україна повстала на ноги i очистила в короткiм часi всю Україну вiд ворожої, москoвсько-гетьманської i нiмецької навали. На чолi повстання стала призначена „Національним Союзом“ „Директорія“, складена з 5 осiб. (Винниченко, Петлюра i другi).

Директорія зарав же проголосила, що панська земля на Україні вертає назад до селян, так як то постановила була „Центральна Рада“. Земельний мiністер директорії М. Шаповал приступив до вироблення нового закону про

землю. Цей новий закон Директорія ухвалила 8. січня 1919 р. Тим законом селянство отримувало панську і церковну землю без ніякого викупу, не на власність, а в безплатне і спадщинне користування.

Але, поки тут писалися закони, довкруги робилося щось друге. Большевики ні малим пальцем не рухнули тоді, коли йшла кривава бійка з німецькими і гетьмансько-офіцерськими військами. Але, тільки упав гетьман, вони з Москви через радіо проголосили всьому світові, що комуністичний робітничо-селянський уряд на Україні підняв повстання проти імперіялістів та прогнав їх. (Тимчасом той „робітничо-селянський“ уряд, складений з кількох інтелігентів, сидів весь час преспокійно в Саратові і Москві, чекаючи, що з цього вийде. Небезпечно було пхати пальці в горяче). — На таку штуку спосібні тільки шарлятани і большевики.

Не стало Німців і зараз-же рухнули на Україну „червоні“ громади голодних комуністів. Полилася українська кров. Але простому народові комуністи не казали, що йдуть по його хліб. Вони голосили, що прийшли визволяти Українців від буржуазії.

Ще раз повторилася історія першого большевицького наступу на Україну. Українська права інтелігенція, яка під час повстання притихла і підпирала загальний революційний рух, в оден голос закричала, що від большевиків Україну спасе тільки чужоземна, хочби й буржуазна сила. Німецьких генералів вже чорт побрав, отже всі надії обернулися на Антанту. (В Одесі стояла якраз група французьких військ).

А большевики підходили щораз ближче до Києва. Щораз голосніший був крик правих партій. Також в повстанчій армії Директорії увихалися старорежимні царські офіцери, які душею тягнули до панського ладу. В українським революційнім таборі розпочалося замішання.

Партія ес-ерів бачила грізну небезпеку. Вона розуміла, що проти революційної галасливости большевиків треба поставити революційну і народню владу українську, а здавити реакційні голоси серед українства. Для того, щоби мати за собою селянські та робітничі маси, треба було передати всю влади в руки селянських і робітничих рад, а одібрати голос буржуазії. Партія покладала всі свої сили на те, щоби Директорія, поки час, сама зробила такий крок. Директорія досить пізно рішилася на це. Вона нарешті в січні 1919 р. скликала до Києва з'їзд делегатів від селянських, робітничих і інтелігенцьких рад, так званий „Трудовий Конгрес“. В тім з'їзді взяли, як відомо, участь і висланці від галицької „Національної Ради“.

Але зволікання Директорії з тою справою було водою на млин большевиків. Також свавільства і злочини деяких українських повстанчих „отаманів“ шкодили українській добрій славі. Особливо погроми робітницьких спілок в Києві і скрізь по Україні страшенно розлютили робітництво проти своїх, українських повстанців. Отамани приголосили кожного робітника і кожного жида большевиком і ворогом України.

Большевики підступили під сам Київ і обстрілювали той будинок, в якому радив „Трудовий Конгрес“ — перший український чисто-народний парламент. Українська влада вийшла з Києва.

Праві українські групи взяли вже рішучий верх. Трудовий конгрес ухвалив ще в Києві, що вся влада на Україні переходить до рук трудових рад народу (по московськи „со-вітів“), але міністерство цього закона народів не оголосило, що було найвищою самоволею. Тільки ес-ер Григорій, який завідував бюро пропаганди в армії, оголосив цей закон в межах армії.

Уряд постановив тимчасом вислати післанців до Одеси на переговори з Антантою. Тоді партія соціалістів-революціонерів станула нарешті в рішучу опозицію до Директорії. Вона добре пам'ятала, яке „визволення“ принесли Україні Німці. Міністри ес-ери 15. лютого вийшли з уряду. Також голова Директорії, Винниченко, поставився рішучо проти переговорів з Антантою і покинув Директорію. Він і Шаповал небавом виїхали з України, побачивши, що вже даремні їх всі старання. Всю владу взяли в свої руки сторонники союзу з Антантою з Петлюрою на чолі.

Ес-ери ще раз пробували попхати справу на революційний шлях. В квітні 1919 р., коли переговори з Антантою не доводили до нічого, вони ще раз вступили до влади. Їх думка була: замиритися з большевиками, скинути Антанту в море і воювати з Поляками. Але для того треба було передовсім очистити Директорію з правих людей. Праві кола українські спиралися на галицьких політиків і на Петрушевича, який тоді був членом Директорії.

Але партія не найшла потрібної підпори серед політиків і військових. Ніяка сила не могла переконати людей, які впили свої очі в Париж і десь в день вижидали звістам „визнання“ України. Всякі чудовищні поголоски з за кордону бралися за правду. Тільки рабська, одвічна душа Українця могла бути спосібна на таку „революцію“.

А Франція між тим тишком-нишком лагодила Україні Галлера.

Зі сторони большевиків також вже не було ніякої охоти миритися з Україною. Українська армія вже була загнана в

подільський кут, від Винниці по Кам'янець. Большевики вже й не думали балакати з Українцями. Почин ес-ерів не довів до бажаного наслідку.

Коли нарешті все валилося, Петлюра заключив договір з Польщею, а галицькі нещасні „безсоціяльні“ державники поєдналися з найбільшим соціяльним і національним ворогом України — Денікіном. Партія соціялістів революціонерів не пішла ні за одими ні за другими: вона остала на Україні. Члени Центрального Комітету (Степаненко і др. Лизанівський і др.) пробиралися до Київа, щоби шукати все таки якогось порозуміння з большевиками. Але чи потрібна була вже комуністам купка українських соціялістів? Вони з нею, як силою, вже не рахувалися. А звісна річ, що большевики поважають тільки силу, а не справедливість. (Тому в них мають сьогодні свободу капіталісти і непомани, а соціялістів большевики судять та розстрілюють.)

Так сталося і з висланцями ес-ерівської партії. Їх арештували і нарешті в р. 1921 поставили перед комуністичний так званий „суд“. Позасуджували на різні кари, за те, що вони будімо воювали проти „правного“ большевицького уряду на Україні.

Подільська партійна організація також довго не видержала під большевиками і в р. 1920 була примушена емігрувати за кордон (Григорійв і др.).

Ще в 1919 р. літом виїхав з Камінця под. проф. Грушевський, на кілька днів перед тим зголосивши свій приступ до партії соціялістів-революціонерів. Партія дала відізджаєчому професорові повновласть заступати її за кордоном. Йому додаво Чечеля і Жуківського. Це й була т. зв. „Закордонна Делегація“ партії, якій судилося згодом відіграти сумну роль в дальшому ослабленню партії.

Ще в р. 1919 Грушевський від імени партії подав заяву про вступ до лондонського („другого“) Інтернаціоналу. Але тоді вже в цілій Європі почався рух за організацією нового, більше діяльного і лівішого інтернаціоналу. Большевики заснували в Москві свій „комуністичний“ інтернаціонал і виставили 21 ріжних пунктів яко вимогу для вступу в інтернаціонал. Всі ті пункти зміряли до одного — до зібрання всієї влади в одних руках центра — Москви.

В Європі одна за другою виступали соціялістичні партії з другого інтернаціоналу. Одні йшли в московське об'єднання, другі заснували у Відні новий інтернаціонал. Закордонна делегація українських ес-ерів теж скоро виступила з лондонського соціялістичного інтернаціоналу, але не рішилася, куди їй піти. Вона пробувала вступу до московського, але їй сказали теж саме, що свого часу сказали боротьбістам.

Під проводом делегації відбулося за кордоном кілька нарад висланців усіх емігрантських партійних груп з Чехо-словаччини, Польщі і Австрії. Щораз виразніше рисувалися два напрями: проф. Грушевський, завжди нереволюційний, тепер говорив фрази про світову революцію і все ще надіявся, що Москва порозумнішає. Він радив не гнівати комуністів, бо світ візьме ес-ерів за буржуазну партію. Навіть, коли большевики зробили свій ганебний ніби „суд“ над членами центрального комітету партії, проф. Грушевський, голова закордонної Делегації партії, ні словом не обізвався перед світом в обороні тих самих людей, які його вислали в світ себе заступати. Тим самим Грушевський підписався під вирок, який комуністи зробили над партією. — В своїм органі віденським „Борітеся-Поборете“ Грушевський проповідував не боротьбу а покірність, в виді „листа“ до „товариша“ Раковського, якого переконував про те, ^{що} „мясоїдний комунізм не повинен їсти українського мяса.

Тактика Грушевського і кількох біля нього стоячих нереволюційних „революціонерів“ не нашла прихильности серед маси партійних членів-емігрантів. Маса нарешті дійшла до переконання, що ніякі переговори з большевиками не доведуть їх до розуму, а тільки одна сила і то не чужоземна, капіталістична сила, а своя власна українська, селянсько-робітнича. Комуністи вивозили з України не тільки хліб, але навіть машини, а не давали за це ні грошей, ні продуктів в промисловості, знищили українські школи, видавництва і кооперативи.

Коли співпраця з Грушевським вже ніяк не була можлива, тоді вся партійна еміграція пірвала з ним всякі зносини і заснувала „Закордонний Комітет“ з осідком в Празі. Біля цієї організації поволи і вперто зосереджується партійна думка і діяльність, виробляється ідеологія і дальша програма партії. З цього гурта вийшла думка заснувати незалежно від всяких „західних“ і „східних“ урядів та високо дипломатичних представництв чисто громадську установу — Укр. Громадський Комітет. Праця цього комітету і його дійсні заслуги перед українською культурою сьогодні вже всім звісні. — Партія пробує теж налагодити партійне видавництво („Вільна Спілка“); також при визначній участі цього гурта видається журнал „Нова Україна“.

Такий стан річей сьогодні. На Україні все розбите, постріляне (між іншими розстріляний теж один з найпалкіших представників галицької радикальної молоді, секретар ес-ерівської партії, Ю. Охримович). Ані мови про якусь свою пресу, про вільні селянські та робітничі, хочби й неполітичні а чисто просвітні організації. Тільки й видимого знаку

про партії на зовні, що за кордоном. На Україні все сховалося у підполле.

Але партія має сильний і здоровий ґрунт для роботи. В масі народу чується загальний потяг до виборної, своєї власної, радянської влади. Чують це носом кати України і від часу до часу підносять алярм про „ес-ерівську небезпеку“ на селі. І вона прийде неперемінно і змете з лиця землі насильників.

Але потрібно конечно, щоби партія витягла науку з минулого. Вона це й робить і це єсть доказ її життєздатности. Бо всяка громадська течія, яка не вмів себе самої критикувати, а вмів себе тільки вихвалити („хвали мене ротоньку, бо тя розідру“), є засуджена на смерть.

Партія ес-ерів дала Україні безліч безіменних героїв і жертв, вона виховала вже, хоч невелике, покоління революційних провідників. Такий підрахунок її дотеперішної позитивної роботи. Про слабі сторони в минувшині партії говорить оден з визначніших її робітників Гр. Наш в „Вільній Спільці“ ч. I. (Львів 1921) в статті п. з. „Наші гріхи“ таке:

„Ми говорили одне, а робили друге. Говорили про трудовий принцип, про радянську систему влади і т. ин., а на ділі йшли то за есдеками, то за ес-ефами, то ще за кимсь іншим, бо робили їм занадто великі уступки. Ми не здійснювали того, чого самі хотіли, а робили те, що нам наміштували то в одно, то в друге вухо. А робили це через те, що занадто скромно цінили свої власні сили й занадто високої думки були про сили й здібности инчих... В той час, як нам закидають, що ми були надмірно партійними, якажу, що наш гріх перед народом і революцією в тім, що ми занадто мало були партійними. Поважаючи думки инших партій, ми занадто поступалися перед ними своїми і ніколи твердо не переводили їх в життя.... І все це робилося з однієї причини: з надмірної віри людям.

„Ми вірили соціялістам-федералістам і соціялістам-самостійникам, що вони справді соціялісти.....

„Ми вірили московським комуністам, що вони справді комуністи, інтернаціоналісти, завзяті борці з капіталізмом і т. п. І тільки московський режим на Україні, його спілка з генералом царським Брусіловим підчас польського наступу (з Петлюрою 1920 р.), сучасні запобігання комуністів перед капіталістами Європи, змусили нас бути обережними.

„Ми вірили ес-декам, що вони обороняють українських робітників. Їх вічна дружба з правими колами, орієнтація на капітал, зрада підписаних умов, показала всю бідність цих прегензійних самозакоханих генералів без солдат.“.....

„Раз українські буржуазні партії виявили себе нездатними до жадного визвольного будівництва, то наш обов'язок відновити свою лінію і провадити її твердо, неухильно“.

Тільки ес-ер про ес-ерів.

Українську ревсюцію і її найбільшу партію згубив незлий програм, а зла тактика, розрив з народними масами ради „єдиного фронту“ з нереволуційною інтелігенцією. Єдиний національний фронт — добра і конечна річ, але тоді, коли це є фронт з нацією, то значить з її міліоновими масами, а не з купкою безсилої, від народу відірваною і в урядничім рабстві вихованою інтелігенцією.

* * *

В ідейному звязку з партією соц.-революціонерів стоїть діяльність „Селянсько-Робітничого Республіканського Союзу“, який утворився в 1919 р. в Станіславові за Української влади. Цей союз заявив свою коротку діяльність виданням газет „Нове життя“ (редактор Евшан) і „Республіканця“ і скликанням „Селянсько-Робітничого“ зїзду, в якому взяло участь близь тисячі делегатів між тим, коли на зїзді радикальної партії в тім часі було всього коло сто осіб. Ці цифри свідчать, по чийм боці були тоді думки і мрії простого народа. На жаль, швидка катастрофа армії не дозволила Союзови здійснити свою програму створення справді революційного уряду в Галичині.

=====

II.

Основи нового українського народництва.

1. Загальна характеристика.

..... Оглухли, не чують.
Кайданами міняються,
Правдою торгують,
І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма ...

Т. Шевченко.

„Летить ворон сизокрилий
Скажи, ворон, де мій милий?
Деся твій милий на роботі
Та у сахарнім (цукровім) заводі.
Ой там днює, там ночує,
Дзвони дзвонять, він не чує.“

Народня пісня.

„Арендяру, багатиру, будь на мене ласкава,
„Возьмиж собі жінку й дітей до неділі
в застав“ ..

Народня пісня.

Капіталісти (земельні і промислові) мають однакове серце так для робітників, що в них працюють, як і для селян і ремісників, які в них позичають гроші, або хліб на відробок. Думка капіталіста завжди одна: зиск і процент. Робітникам капіталіст врізує платню, непокірних викидає з фабрик. Мужикам підносить проценти, перекидає на їх плечі при допомозі держави свої податки, бере з мужиків не-людські ціни за аренду ґрунтів. Тільки й слави, що дрібний робітник, чи селянин нібито „власники“ свого поля чи варстату. На ділі такий дрібний власник мало чим різниться від пролетаря, а зиски з його праці йдуть в кишені капіталістів і банків. Тому не тільки робітники, але й дрібні селяне та вся інша біднота давно вже організують свої сили до боротьби з капіталізмом.

Робітники в західній Європі перші почали закладати спілки для своєї оборони. Вони прийшли до такого переконання, що не буде на світі ладу і спокою, поки вся земля і копальні і фабрики не перейдуть на власність цілого народу. А доки їх можна буде окремим людям називати своїми і торгувати ними, доти капіталісти і великі хлібороби будуть жити коштом робітників. Люде — всі собі рівні і

повинні жити по товариськи. Вчені люде назвали такі думки соціалізмом *), або товариським порядком. (Соціус—латинське слово і значить товариш). Найбільше робітничих соціалістів є в тих країнах, де є фабрики і багато мільонів робітництва.

У нас на Україні фабрик мало. Наш народ живе найбільше з землі. Але рука капіталістів досягає й наших селян. Та найбільше допікає селянам брак землі, борги й проценти, мізерні зарібки по дворах, податки і збиткування всяких панків та урядників. Так само як за панщини Шевченко і його друзі, а пізніше Драгоманів і його ученники, шукали способів, якби ратувати народ від загибелі і нашли тільки оден спосіб: свої власні сили українських людей, так само і в наших часах люде, прихильні до простого народу, не бачучи інакшого способу, як дружна спілка робітних людей на різних правах.

В західних країнах Європи до соціалістичного руху пристали перше всіх робітники, бо їх була велика більшість. Робітники, ясна справа, думали тільки про свої кривди, а до селян, навіть до бідних селян, відносилися не завжди прихильно. Їх провідники, вчені люде, навіть зараховували усе селянство до панської класи, буржуазії. Те все тому, що селянин має кусник своєї землі. А не дивилися на те, що той селянин не жив по панськи, а жив з праці своїх рук і часто бідував. Така поведінка шкодила і шкодить справі поєднання всіх людей праці. Радість з того мають тільки пани—капіталісти. При виборах наприклад, вони підбунтовують селян на робітників і наоборот, а через те виходять панські послы.

У нас на Україні в Росії, в Чехії, Югославії і інших хліборобських і півхліборобських краях, люде, прихильні до простих людей, не могли так дивитись на селян, як то робили, та ще й нині роблять, провідники західно-європейського робітництва. Наші селяне в величезній своїй більшості живуть з праці своїх власних рук і не тримають наймитів. Вони не тільки не є капіталістами, бо не визискують чужої робучої сили, але самі мусять шукати бічного зарібку, бо пропалиби з голоду. Тому в нас всі прихильники робітничих людей говорять, що треба єднатися в одну громаду всім трудовим селянам, зарібникам, халупникам і робітникам, як рівні з рівними; по людській спраредливості. Вони назвали свою науку, як ми вже сказали, народницьким соціалізмом, або коротко народництвом, тому, що вони хочуть обєднати цілий „народ“ (працюючих людей). Серед московського народу народницька наука була навіть краще вироблена і на-

*) На увагу галицькому читачеві: слова такі, як соціалізм, комітет і т. д. Галичане наголошують з польська: соціалізм, комітет. А тимчасом і виговор тих слів в їх первісній мові і сам дух української мови наказують наголошувати на кінцев. склад: соціалізм, комітет.

уково укріплена, ніж на Україні. Над нею працювали такі талановиті люди як Герцен, Чернишевський, Лавров, Михайловський. Багато їх думок прийняли і Українці і приєднали до думок своїх народників Драгоманова, Подолинського, Франка, Павлика і других.

Не треба слова „народник“ розуміти так, що для народницького соціаліста все, що думає і хоче народ, є святий приказ. Народництво хоче служити народові, але воно бачить і хиби народу, його темноту і беспорядність і хоче змінити багато в характері простолюдина. Народництво основує свою програму і свою науку не тільки на бажаннях народу, але й на здобутках новочасної науки. Народники не бояться сказати народові правду в очі, коли треба. Народники не думають, що приятель мужика мусить обов'язково носити вишивану сорочку, підперезану ремінцем і витирати ніс в халяву. Ті вже часи минули, коли в цьому виявлявся демократизм і народолюбство. Але народники вважають своїм обов'язком стояти все і всюди за господарські і політичні права простих людей. Такі були російські і українські народники-революціонери, які самі, нечисленні, мали відвагу викликати на бій весь царат зі зграєю жандармів і шпівонів. І вони, як показалося, перемогли. Бо сила любови більша, аніж сила зла*).

Українське народництво по обох берегах Збруча, хоч і виходило з одного спільного коріння, розвивалося не зовсім однаково. В Австрії все таки не було такого, страшного, політичного терору, як під Росією. Тому й галицьке народництво не таке вибухове, революційне, а більше, „еволуцій-

*) Було би хибою говорити, що такий соціалізм як народницький, тоб-то селянсько-робітничий, всетрудовонародний існує тільки в нас, на сході Європи. Ні, такі соціалісти були й є і у Франції і в Англії і в Німеччині, але їх там мало слухають, бо трудового селянства там не багато, а то все кметі (куркулі) й наймити-робітники. Наймити йдуть в одну партію з робітниками з міста, а їхні господарі йдуть в свої богацькі, аграрницькі партії. Але в останній час вже деякі німецькі соціалісти зрозуміли свою страшну помилку і стараються приблизитися до трудового, робітничого селянства. Вони так і назвали свою „соціалдемократичну партію“ партією „трудового народу“ („*Werkfätiges Volk*“) в програмі ухваленій 1922 р. в Берліні. — Врешті ми всі добре знаємо, що й більшовики, хоч думають тільки про робітників, були примушені назвати свою владу „робітничо-селянською“. Правда, що на назві й скінчилося, а до влади селян не пускають. (Така політика називається по українськи хамством, а по вченому демагогією).

Друга характерна риса народництва „плуралістичний погляд на движучі сили в історії“, який протиставляється історичному матеріалізму Маркса. Це є наука про велике значіння людської свідомої волі і етичних почувань в житті народів. Також і ця риса не є виключною власністю народництва, а мала і має своїх горячих прихильників серед західних соціалістів. З нових згадаємо англійських Гільдейців.

не“, спокійніше. Наддніпрянське народництво душилося в підполлю, в тайних революційних гуртках. Революційні події несподівано наблизили до себе і інтелігентів і простий народ з цілої України. Треба себе ближче пізнати. Треба нам знати і те, що нас єднає і те, що нас досі ріжнило.

Говорючи про наддніпрянське народництво, ми мусимо пам'ятати й те, хто був учителем народників, як і те, що масові рухи революції і всі події останніх років змінили не одне в думках тих, які переживали те все. Не одна омана розвіялася, не одна неясність вияснилася. Народницька течія, соціалісти революціонери, були волею судьби примушені стати на чолі міліонової трудової армії. Будучи партією молодю, не маючи відповідної на таку величезну справу кількості освічених людей, вони, а з ними й трудова Україна, впали в боротьбі. Великі події прийшли на Україну за скоро та збудили її справді „в огні“ без потрібної підготовки.

Розглядаючи галицьке народництво, ми мусимо звернути увагу на практичну діяльність партії, бо це течія старша. Галицька радикальна партія існує вже поверх 30 років і має свої традиції. З її історії ми можемо теж побачити, чи все було добре, що вона робила і чи потрібна яканебудь справа.

Розглядаючи думки народництва по головних пунктах, ми будемо старатися виявити цей основний тон, який однозвучно лунає як над Дніпром, так і над Припеттю і над Дністром.

2. Найвища мета людського життя.

*Роботящим рукам
Роботящим умам —
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждять,
І посіяне жать —
Робітничим рукам,
— — — — —*

*— — — — —
Все на світі — не нам
Все богам, тим царям,
— — — — — а нам —
Нам любов між людьми.
ШЕВЧЕНКО.*

Для чого чоловік живе на світі?

Він живе для того, щоби радуватися життям, щоби набиратися розуму і, щоби як найбільше добразробити другим людям. Бо всі люде на землі собі браття, а тільки панські і погані державні порядки роблять між ними ворогів одних другим.

Що потрібно, щоби чоловік міг радуватися життям і другим робити добро?

Для того потрібно, щоби кождий чоловік на світі був сам своїм паном, щоби не був голодний і щоби мав любов до своїх співгромадян.

Таким способом ми дійшли до тих корнів, з яких пливе те все зло, яке затроює людям життя на землі. Люде не є:

1) Свобідні

2) Ситі

3) Не мають любови одні до других.

Зробити людей вільними, ситими і навчити їх товариської любови між собою — оце й є велика мета всіх людей, які вміють думати і хочуть направити те лихо, яке панує між людьми. Не для свого черева і не для людського здирства чоловік живе на землі, а тому, щоби творити добро.

Як зробити, щоби люде були і свободні і не голодні?

Свободу люде здобувають собі освітою і спільною боротьбою. Але свобода є всіляка. Свобода то є право кожної людини відперти всяке насильство, звідкіля воно б не йшло. Свобода то є право кожного чоловіка на свою особу.

Коли злий батько карає безвинно сина, то людське достоїнство сина дає йому право збунтуватися. Коли батько силує доньку йти заміж за нелюба, то людське достоїнство дочки дає їй право не послухати наказу. Кождий чоловік на світі, який він не був би непоказний, чи бідненький, то все таки чоловік і думаюча істота.

Він має чуття, він терпить і радується. І ніхто не має права розтоптати його скарбів.

Не має його ні цар, ні недобрі батьки, ні церква, ні інше начальство!

Ще недавно в нас на Україні людьми торгували пани як худобою. Це була панщина і кріпацтво. Та з'єднані сили народа повалили ті порядки. Царі і пани поступилися трохи і не мають нині права до такого торгу. Далі почали бідні люди домагатися дальших людських прав: щоби народ мав толос в громадських і державних справах. Одні за другими валилися царі під ударами народньої сили і заводилися республіки. Народ здобував собі політичний голос, бо заводиться загальне голосовання. Також дістає народ право збиратися на віча, свободіно критикувати порядки і друкувати газети. І церковна, попівська сила ослабає, бо нині не примушують нікого, хиба в дуже варварських дикунських державах, вірувати в іншого Бога, як він сам хоче, або ходити до іншої церкви, а не до тої, яка кому до вподоби. Це все називаємо політичними свободами: їх здобуття коштувало і коштує народ багато труду і ще не скрізь їх народ має. До політичних свобод належить також національна свобода. Вона тільки тоді найліпше забезпечена, коли нарід має свою незалежну державу.

Оці всі права й свободи є ті права, які відносяться до людської особи. За такі права для людей стоять нині навіть капіталісти, бо ті права і їм самим потрібні. (Тільки, що до національної свободи є різниця, бо звичайно кождий бажає свободи тільки своїй національності.)

Але, щоби чоловік був тільки політично свободний, того ще мало. Що йому з такої свободи, що він не мусить служити у пана Германа, але має право служити ще й в пана Моріца? З такої свободи не велика радість, бо що зробить такий, ніби „свобідний“ чоловік, коли не найде роботи ні у Германа, ні в Моріца? А коли й найде, то половина його праці остане в кишені пана! Право на свою особу, то він нібито й має, але до овочів своєї праці він права не має.

Мало того, щоби чоловік мав право до своєї особи, треба ще, аби він мав рівне зі всіма право до землі і до всіх земних скарбів. Тільки тоді він буде насправду свободним і його праця не буде оставати в чужій кишені. Таку свободу ми називаємо вже не політичною свободою, а гос-

подарською, або соціальною.

Оці дві свободи мусить чоловік мати, щоби міг бути вільний і не голодний. Він мусить мати 1) право на свою особу і на свою працю і 2) право на землю. Тоді він зможе і здорово жити і здорові діти виховувати і вчитися просвічати. Тоді він зможе розвивати свого духа. Бо і робітникові і селянинові і інтелігентному працівникові потрібні в рівній мірі не тільки, хліб, одяг, хата, а ще й книжка, театр, музика, газета і вся та краса, яку вигадув людський ум. Кожда окрема особа на землі повинна розвиватися, бо вона є творча істота, має в собі те, що називають „іскрою божою“. Не „громада“ і не „нація“ людська має розвиватися, бо „громада“ не є ані кінь, ані слон, а складається з сотень і мільйонів окремих людських істот. Хоронити треба і розвивати кожна людську істоту, хочби й наймізернішу.

Але оден чоловік, сам своїми силами, не зробить нічого великого. Люде тому й живуть громадами, щоби спільними силами добувати земні добра. А коли так, то всякий мусить уважати, щоби не порушувати прав других осіб, та шанувати волю всієї громади.

Ось така думка народників про головні завдання людського життя*).

Щоби на світі був спокій і гаразд, мусять одні громади шанувати право і майно других громад, одні народи право других народів. Всі народи землі повинні заснувати вільну спілку між собою і тоді не буде між ними сварки і гризні. Бо сварка і гризня нищать людський рід. Коли нарешті прийде до такої згоди всіх людей на всій земній кулі, тоді буде товариський лад, соціалістичний. Тоді не буде панування одної класи над другою, а всі будуть більш-менш рівні, оскільки то можливо в людських силах. І не буде збиткування одної національності над другою, бо соціалізм того не допускає. Що хто своєю працею собі здобуде, то повинно бути його власністю, наприклад: заробок з праці на полі, у фабриці і т. д. Дармоїдів не повинно бути. Інша річ старці і каліки. Про них повинна дбати вся громада, або держава. Оден повинен стояти за всіх, а всі за одного. Цілий світ повинен перемінитися в „товариство товариств“ (Драгоманів).

*) Людська особа називається з латинська „індивідуальність“. Тому, що у народників індивідуальність мусить шанувати права всього суспільства (громади), тому вчений народник Михайловський назвав свою науку „суспільним індивідуалізмом“. Драгоманів в нічім не рікнися що до цієї справи від Михайловського. Він писав: От дійти до того, щоби людські спілки, великі й малі, склалися з таких вільних людей, котрі поволі посходилися для спільної праці й помочі у вільні товариства, — це і є та ціль, до котрої добиваються люде...! Ціль та звється безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство й товариство людей і товариств“. („Передне Слово“ до Громади 1878).

Народницькі соціалісти не покладають собі в голову, наче-то вони вигадали щось ще небувале, нове. Не відкрили вони Америки, ані не винайшли стрільного пороху. Думка про рівність і братерську любов між людьми стара як світ і могутча як могутче, людське бажання жити*).

Пригадаймо, що цю думку ширив жидівський громадянин Ісус, якого назвали Христом, і якого покарали лютою смертю за цю науку. А все таки вона ширилася як пощесть. Не що інше, як рівність і любов між людьми, проповідував індійський учитель Будда. А всі європейські релігійні реформації не були нічим іншим, як сильнішою або слабшою відміною тої самої думки про рівність між людьми. Славний Чех, Гус, якого католицькі єпископи спалили живцем на кострі в Констанції в р. 1415, голосив теж війну громадській (соціальній) неправді. І наша Хмельниччина черпала свій страшний розмах з тої чудотворної криниці. Як довго живуть люде і як довго сильніший буде угнітати слабшого, для задоволення свого егоїзму (ненажерливості), так довго всі чесні люде будуть бунтуватися і життя своє покладуть за правду.

В новіших часах ідею рівності й любови проголосила велика французька революція 1789 року (134 роки тому назад). Правда, тій революції вдалася тільки половина її задачі, вона здобула людям політичну рівність, рівне виборче право. А рівність в маєтках ще не здобута. І ми бачимо, як за прикладом Франції пішли всі інші народи Європи і здобувають собі республіканський лад і загальне виборче право.

Друга половина завдання ще не виконана. Завести господарську рівність (примайменше в межах людської можливості), оце те останнє завдання, яке стоїть перед людьми. І та рівність прийде, хоч не одразу, та не цілковито, а може тільки поступенно.

Але вона прийде тільки тоді, коли працюючі та кривджені самі її своїми силами здобудуть. Галушки самі з неба

*) Соціалісти-марксісти помиляються, коли кажуть, що соціалізм це щось таке, зовсім неоднакове з давнішими громадськими рухами. Нещасна „науковість“ і мудрування там, де справа цілком ясна й проста, довели їх до неслухняної думки, що капіталізм сам по собі, розвиваючись й концентруючись, назріє до соціалізму. А тому, що капіталізму в давніх часах будімото не було, тому й марксісти, злегка відбивають всі давніші суснільні рухи, бо вони „не могли“ привести до соціалізму. Народники не можуть досить надивуватися такому погляді. Чи ж боротьба чеських таборитів за волю, рівність і братерство людей не була боротьбою за соціалізм, за товариський лад? Таж навіть маєтку свого окремого ці люде не мали, а жили і їли спільно. Теж саме було на нашій Січі Запорожській. Так само і перші християне ділили між собою майно, щоби не було між ними бідних і багатих. „Наплевательная позиція“ деяких марксистів супроти всіх неневочасних соціальних рухів є доказом, як ці люде далеко відбігли від розуміння соціалізму...

не пануть, хочби як вперто це повторяли деякі наші марксисті, які в проповіді такої науки перейшли самого Маркса. Треба хотіти визволення і дуже горячо хотіти. А тоді найдеться і сила і охота до боротьби.

Хотіти може тільки той, хто вірить, що правда не померла, а неправду треба нищити.

Тарас Шевченко, зморений життям, на кілька місяців до смерті всетаки написав ці ясні слова:

— — — — — Сонце йде
і за собою день веде

— — — — —
і буде правда на землі.

А в другому місці:

Чи буде суд? Чи буде кара
Царям, царятам*) на землі?
Чи буде правда між людьми?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.

(З. XI. 1866)

Шевченко не помилився. Частина його пророцтва уже сповнилася, решта переводиться в життя.

Що люде завжди і всюди бажали правди і жертували собою за неї, це не казка поетів, але історичний факт. Оце наша відповідь усім високомудрим скептикам, які в почуттю своєї надмірної „реалістичності“ називають соціалізм „злочинною мрією горячих голів“.

Навіщо жабам крила? Їм же-ж у багні і тепло і свіжо!

Кому в багні гарно й любо, хай там бовтається, а живі люде нехай вилізають на беріг, хочби й високий!

Як вже сказано, найвища мета соціалізму: воля й добробут всіх людей у згоді і любові. То значить також, що не сміє одна нація лізти на землі другої і обертати їх в свої кольонії. То значить, що український народ мусить бути повним паном в своїй хаті. То значить: свободна і самостійна українська народня держава в добрій згоді з сусідами. Хіба, що вони самі захочуть бійки.

Але то не значить, що український соціаліст має бай- дуже дивитися, коли десь в другому краю комусь робиться кривда. Польський революціонер Костюшко їздив в Америку битись по стороні американських постанців, які збунтувалися проти англійського короля. Кори́сти Костюшкові з того не було ніякої, правда. А все́таки він пішов, бо обов'язок чесного чоловіка його кликав.

*) Графам, князям і панам.

Не так думають ті люде, яких віра, „національний егоїзм“. Вони кажуть: „нехай в цілім світі що хоче діється, аби моя нація росла і ширилася. Треба воювати і забирати землі сусідних народів. „Україна вище всего на світі“. Так само говорили і Німці „Німеччина вище всего“. І хотіли підбити під німецьку руку цілий світ. Так само днесь Поляки: „Polska od morza do morza“. Так само і Англійці і Французи. Всіх їх назвемо одним іменем „завойовники, імперіялісти“.

Такі люде тільки й думають, що про війни, грабунки і масильство. Вони є причиною всіх воєн. Річ ясна, що соціалізм мусить боротися з таким перебільшеним націоналізмом. Бо інакше в світі ніколи не буде миру, а буде кров і нужда. А при тих всіх війнах і чварах тільки ростуть черева „патріотичних“ воєнних фабрикантів і ліферантів, а падають голови робітників, та голодом примірають жінки й діти змобілізованих вояків.*).

Інша річ війна нападеної нації в обороні своєї землі і свободи. За таку війну соціаліст завсїгди мусить стояти і перший до неї спішити.

Деякі люде, щирі патріоти і навіть не імперіялісти, кажуть: „досить з нас буде, коли ми свою Україну визволимо, що нам до других народів? Хай там діється що хоче“. — Соціаліст народник каже на те: воно правда, ми повинні перше про себе думати, але ми повинні співчувати і другим угнетеним націям, а коли то в нашій силі, то й допомогти. І то не дивлячись на їх расу, мову і релігію. Бо соціалізм не знає ні Славянина, ні Германа, ні Мурина, ні Китайця, а знає тільки людей рівних собі правами, синів Матері-Землі.

Тому для соціалістів не є найвищим ідеалом „вільна Україна“. Вона є його ближчим ідеалом, але він тим не задовольється, він завсїгди боротиметься, щоби ніде на земній кулі не було ні одної угнетеної національності. Люде, які інакше поводяться, як ось московські і польські соціалісти в відношенню до України, показують тільки свій імперіялізм, а не соціалізм.

*

*

*

Ось так представляється найвища мета (ідеал) народницького соціалізму, так, як вона виросла в роках дрібної праці і в огні революції: Треба відразу замітити, що не завжди цей остаточний ідеал стояв ясно перед очима народників. Іноді його затемнювали сумніви, ослабала віра. Були часи підйому і часи зневіри. Як повне господарське визволення, так і повна державна самостійність українських зе-

*) Сама царська Росія винищила в світовій війні коло 3-х мільйонів здорових, молодих людей.

мель до війни були здебільше писаними ідеалами, а не програмами дня й чину. Правда, заснування корпусу Українських Січових Стрільців 1914 р. молодими хлопцями було першою ластівкою наближаючої весни. Воно віщувало, що близький вже час, коли „боротися“ за свою державність будемо не тільки на святочних обходах і в піснях, а з крісами і кулеметами в руках. Розвиток подій на Великій Україні, в яких народництво відіграло головну роль, показав, що, як з одного боку соціальний ідеал був, хоч не всім досить виразний і боротьба за нього всетаки доволі активною, так з другого боку національний, не був ще досить ясний. Безперечно, це був наслідок того, що інтелігенція виховувалася на російській, народницькій літературі, для якої національна справа була байдужа. Тільки в огні революції викувався в масах ясний і безсумнівний національний ідеал над Дніпром.

Трохи інакше було в Галичині. Тут наоборот. Завзята і важка національна боротьба на протязі десяти років відсунула зовсім на задній план всі інші питання, не менше пекучі: земельне, податкове, робітниче. Йшла боротьба за мову в школах і за вівіски, за український залізничний білет, за університет. Все це було потрібне і добре, але . . . не треба було при цьому забувати важніших справ: господарських. Бо народ емігрував сотнями тисяч. — На жаль така односторонність обняла і радикальну течію в Галичині. Правда, радикальна партія підносила й господарські домагання, але це все були дрібні, другорядні домагання.

Не хочу тут класти це в вину партії. Не зі злої волі людей так склалося. Ми-ж всі самі це все робили. В щоденний, дрібничковий гризні за дрібненькі кривди народу, радикали мимохіть тратили з очей велику, найбільшу кривду. Про остаточну мету соціалізму, повне скасування капіталізму говорилося щораз менше. Драгоманів, головний учитель радикалів, говорив: „В рівності і в спільному господарстві над усім, що потрібно людям, і єсть корінь волі для людей“; „громада мусить бути спілкою вільних осіб“.

Однаковож вже Драгоманів в своїх порадах радикалам клав більший натиск на ті домагання, які можна було лекше вибороти в тих часах (мінімальна програма): автономія в межах Австрії, загальне виборче право, зменшення податків, зміна несправедливих законів громадських і державних. Головна мета соціалізму: вивласнення панських земель і фабрик, здавалася тоді ще дуже далекою і тому на неї кладено найменший натиск. Це мало цю хибу, що програма радикалів не мала потрібного революційного, могутнього розмаху й сміливості. І це було причиною, що радикали що далі, все забували свою соціалістичну релігію і забували, що їх задача

Як мінімальна програма на ці часи, чого було досить але . . .

є взагалі знищення капіталізму. А тим часом життя нестояло. Капіталізм добирався до семої шкіри селянства, земля дробилася. Робітництво заснувало свою окрему партію, соціал-демократичну і виставило ясну програму: знищення капіталізму і заведення соціалізму. До радикальної партії, при її невиразному обличчі, вступали нераз люде, які були по своєму духу неприхильні робітникам, а то й соціалістичній думці взагалі. А далі спинився взагалі приріст нових молодих сил до партії, бо не було в партії того розмаху, живої бунтівничої думки. Провідники партії в части перебігли в чисто міщанську по духу і консервативно-клерикальну, націонал-демократичну групу, а ті, що осталися, були за слабі, щоби вернути партії її старий розмах. Тільки старі селяне-радикали та купка інтелігентів, вихованих Франком, Павликом і другими, остали вірними партії і захсвали її до наших часів. Але того всего було мало, щоби партія могла вести свою самостійну, політичну лінію. І справді, від виходу з партії Франка і постаріння Павлика, радикальна партія стала на ділі причіпкою націонал-демократичної. Ліве крило галицького політичного українства ослабло*).

Не заступила тої ролі на жаль і новоповставша соціалістична партія — соціал-демократична, тому, що захотіла живцем прищепити на український ґрунт німецький соціалізм, який зродився серед корінно відмінних господарських обставин. Вона приняла вузько пролетарську становість робітницького соціалізму з його ненавистю до селянського господарства і до селянства взагалі, не дивлячись на це, що галицьке селянство в своїй масі жило далеко нужденніше, ніж німецький „пролетаріят“. Селянство, по словам Франка**) „темне і нужденне“, а наше молоде покоління з початку нового століття захоріло на моду соціал-демократиаму. Воно ще й рахувало себе нещасним тому, що було частиною нації, яка складається із самого „дрібно-буржуазного елемента“ і що не

*) В своїй книжці „Револуційний соціалізм на Україні“ М. Шаповал трохи за різко осудив минуле і сучасне радикальної партії. Не все було в партії таке лихе та лицемірне, як це здалось авторові на підставі його, може занадто короткої обсервації галицького життя. Навіть після смерті Драгоманова партія була всетаки позитивним чинником галицького життя. Вона робила всетаки значну організаційну роботу на провінції, хоч не мала сильного ідейного проводу в центрі краю, у Львові. Особливо на кілька років до війни в партії ожив дух, появилися нові молоді сили, поправився орган партії. Велике діло галицької України, військова організація Укр. Січових Стрільців, було зроблене з почину і зусиллями радикальної молоді, яка гуртувалася в „радикальний“ і „драгоманівський“ організації і тільки згодом було прийняте рештою громадянства, може й коштом вульгаризації первісного, революційно-демократичного духа цієї молоді і надійної сили.

**) „Молода Україна“.

має ще пролетаріату, а тому і „дуже далеке від соціалізму“.

Політичне українство, перевівши вибори в перший народний парламент Австрії 1907 року і розчарувавшись скоро в ньому, тратить свій глибокий соціальний тон. Воно сходить на мілку воду формально-національної боротьби в краю, а „високої“ безконтрольної політики поза краєм, в парламенті.

Справа селян і робітництва від цього не виграла нічого. Не чуючи поважної, політичної, радикальної критики, галицьке громадянство зійшло на манівці дипломатії, а втратило цілковито велику й непохитну віру Драгоманова в можливість і конечність цілковитого знищення влади шляхти, капіталістів і чужинців. Українство вибрало безпечнішу тактику дрібного крамарства. Так воно перебуло і весь час світової війни і з такою жебрацькою психологією стрічало велику революцію 1917 року. Побачивши, що там робиться „під царем“ воно широко розкрило очі. (Воно ж було навчене, що все, що робиться, мусить робитися в згоді з якимсь цісарським параграфом, а тут тобі на! — Нікого не питаючись бють і валять, аж гомін йде! З такою-ж рабською, параграфською душею воно стрінуло і розпад Австрії.*)

Галицькі радикали, коли хочуть бути корисними справі свого робітничого люду, мусять вернути до віри своїх батьків. Не шукати заморських пророків. Ні, пророки є добрі і свої. Треба викопати старі книжки Драгоманова, Франка і інших, треба розкрити старі річники „Народа“, вчитатися в них і поспитати себе: а що робилиби ті люде днесь, при сучасній історичній ситуації?

Треба вернути до віри батьків. Нові часи вимагають всеукраїнського об'єднання, ба, мало того, всесвітнього об'єднання всіх працюючих. Тільки тоді український народ (а не українські пани й попи) зможе визволитися. А тому не можна відділяти організації трудового селянства від організації інших працюючих: робітників, дрібних ремісників і прихильної до них інтелігенції.

*) Треба бути справедливим і віддати кожному свою честь. Тому слід признати, що край, молоде покоління і народ зустріли розпад Австрії інакше, як віденська парламентарна репрезентація. Край не ходив до цісаря, ні його урядників просити дозволу на революцію. Таким духовим крутинізмом осмішилися тільки дипломати. Та все таки край не найшов в собі належного патосу погорди до плазунства, і не викинув за борт політичного життя акторів цієї жалісно-сумної комедії, ба, мало того, поставив їх..... на чолі свого революційного уряду. Можна було з гори сказати, яку „революцію“ робитимуть ці люде.

3. Яким способом дійти до мети.

„Борітеся-поборете“

Т. ШЕВЧЕНКО.

Трудовий народ може дійти до своєї мети тільки шляхом свідомої боротьби. Старе гасло народників є: „боротьбою ти здобудеш право собі“. Таке поступовання впливає з переконання, що історія народів робиться руками їх самих.

Є в соціалізмі течія так зв. „Історичного матеріалізму“, якої батьком є згаданий вже в горі Карло Маркс. Він вчив, що історія залежить не від свободної волі людей, а від мертвої природи: від господарських умов, від земельних бogaцтв, від кліматичних обставин і т. д., одним словом від „матерії“ (тому історичний „матеріалізм“). Найбільше він клав натиск на розвиток господарських умов: „чоловік є тим, що він є“. Вся світова історія, всі громадські війни й незгоди на думку марксистів крутяться коло їди, мешкання, одягу і других таких справ. Маркс мав безперечно багато рації в тім, бо всі, так звані, матеріальні, людські потреби є перші за все. Але Маркс пішов трохи задалеко, коли думав, що тільки такі справи керують людськими кроками. Маркс злегковажив значіння других, духових сил людини. Буває нераз, що людина не їсть, не п'є, не спить, а віддасть і гроші, і час і життя на якусь свою моральну потребу: на релігійну, чи національну, чи іншу культурну справу. Людський дух — сила величезна. „Не одним тільки хлібом жив чоловік“.*) На думку Маркса і всіх, що піддалися його могутньому впливові, людська воля є заслаба, щоби самовільно змінити порядки. Працюючі люде повинні чекати, аж поки капіталізм сам не

*) Марксизм станув на виключному, моністичному становищі, приписуючи рішачую роль тільки одному чинникові-матерії, мертвій природі. Але ні людське життя, ні природа не дадуть себе підвести під ш а б л ю н. — Стоячи на своєму становищі, марксісти й легковажать значіння й права людської особи. Вони кажуть: Аби земля родила що найбільше, а фабрики виробляли що найбільше товару — в цьому головне завдання соціалізму (Принцип найбільшої продуктивності). Народництво не перечить, що треба як найбільше піднести виробництво, але треба це робити так, щоби при тім всім як найменше обмежувати свободу робітника, чи селянина. Фабрика спілкова, де кождий робітник має голос в управі, є більше соціалістична, чим фабрика державна, де робітник є тільки наймитом. Воно не тільки в цьому мета соціалізму, щоби люде були ситі, а ще й те, що вони повинні мати як найбільше свободи.

„назріє до того“. щоби пролетаріят міг його добити одним ударом. Комуністи, які опираються на Маркса, стараються тому всіма способами доказати і переконати робітництво, що той час вже надійшов, а коли їм революція в Росії та в Європі не вдалася, заявляють, що вони помилилися, бо капіталізм ще не зовсім „назрів“. Ясно, що їхні партійні маси зневірени і не скоро знова дадуть себе переконати, що прихід соціалізму вже назрів.

Драгоманів, хоч приймав і то навіть дуже сильно, від Дарвіна, а певно і від Маркса думку про розвиток (еволюцію) людей і господарських порядків від гірших до кращих, всежтаки не піддався під цілковитий вплив науки про „історичний матеріалізм“. Він писав, що „державні порядки“, це кілька покрівля господарських порядків і наслідок думок людських“. Що до цієї справи, то погляд Драгоманова приблизно годився з поглядами великих московських учителів народництва (напр. Михайловського). Та всетаки роллю людського духа і людської свідомої волі в історії народів російські народники видвигали трохи більш, чим це робить Драгоманів.

Думками Драгоманова кормилися головню галицькі народники-радикали. Треба зазначити, що поет Франко, може дякуючи політичній чутливості, сильніше відчув вагу духа і свідомої волі, чим його вчитель Драгоманів. Вистарчить вказати на славний вірш Франка:

„Вічний революціонер — дух, що тіло рве до бою,

Рве за поступ, щастя й волю — Він живе, він ще не вмер“.

Велико-українське народництво, не маючи легкого доступу до писань Драгоманова, кормилося головним чином думками московських народників. Тому воно більше рішучо, чим Драгоманів, вимагає виховання сильних духом і залізних волею осіб, борців.*)

„Динаміка окремої особи і динаміка класів — ось движучі сили історії.“

На загал кажуть і галицькі і надніпрянські народники приблизно таке: Може воно й правда, що доля народів závisить в деякій мірі від господарських і природних умов, та ми залишім кабінетним ученим відмірювати, які з них більші, а які менше важні. За те ми знаємо, що свідомо воля живих людей не менше важна від сили мертвої природи. Угнетений народ, чи угнетена класа хочуть визволитися і їх сильна воля побідить всякі забори.

Народники будують свою роботу на духових, волевих силах людей, на людському бажанню правди, на любові лю-

*) М. Шаповал, автор книжки „Революційний соціалізм на Україні“ зводить таки просто всю історію до енергії і рухливості осіб та класів.

дей до свободи і на людському бажанню жити. В цьому лежить величезна виховуюча сила народництва. Воно каже „тільки ти сам коваль свого щастя“, „тільки тоді визволишся, коли закоїш рукави. Визволишся тоді, коли того захочеш; тому мусиш хотіти“.

Але, щоби з боротьби був успіх, мусять до неї взятися не окремі особи, не самотні герої, а зорганізовані і дисципліновані маси трудових людей. Всі трудові люде вкупі називаються трудовою клясою, а тому і їх боротьба носить назву клясової боротьби. Кляса робітнича, трудова воює з клясою капіталістичною.

В часах, коли виступали перші вчителі російського, а почасти і українського народництва, царював страшний поліційний утиск і було дуже трудно організувати маси. Не вільно було ані скликати віча (мітіну), ані видавати прихильні для народу газети. Трохи більше свободи мали Українці в Галичині і тут вони перевели незлу організацію селянства і робітництва. Під Росією мусіли люде боротися при помочи террору: атентатами на царів, високих чиновників і жандармів вони підбадьорювали духа народу і то був найкращий, майже одинокий спосіб агітації. В огні такої небезпечної, таємної організації і боротьби вироблялася своя, окрема, революційна психіка (душа) революціонерів. Але в тій боротьбі могли брати участь тільки окремі люде, герої, не вся народня маса. Правда, після програної японської війни, маси селянства і робітництва теж почали активно виступати (1905). Селяне палили панські маєтки, робітники демонстрували по вулицях і штрайкували. Але цю першу революцію царський уряд втопив в морі крові і селянам на довгий час відійшла охота до організації і боротьби. Тільки фабричні робітники, які живуть масовим і товариським життям, затримали свої організації. Коли прийшла велика революція 1917 року, сила зорганізованого робітництва показалася більшою, чим сила темного і розбитого селянства. На тім прикладі видно, яке значіння має добра клясова організація.

Яку клясу заступав сучасно нам українське політичне народництво?

Українська працююча маса — це передовсім селяне, а тому і всяка партія працюючих українських людей мусить на зверх виглядати на партію селян. І справді, в щоденному життю (популярно) і галицька радикальна і велико-українська есерівська партія вважалися селянськими партіями. Але воно не зовсім правда. Правда, в останніх часах виявилася в радикальній партії охота назвати себе партією виключно*)

*)Проект нової партійної програми, надрукований в календарі „Громада“ на 1923. р.

селян, однаковож історія і стара програма партії говорять інакше.

В брошурі С. Даниловича під назвою „Чого хочуть радикали?“ автор поясняє програму партії з року 1904 такими словами: „Русько-українська рад. партія є то звязок простих, робучих людей і прихильної до них інтелігенції“.

„Українсько-руська рад. партія є партією цілої маси робітних людей, Русинів-Українців“. З наведених слів видно, що рад. партія не хотіла бути партією всіх селян, а тільки тих, що самі на себе працюють, а також всіх інших робітників, або інакшими словами цілої робітничої кляси.

Чи ціле селянство належить до робітничої кляси? Ні. Селянство ділиться на богатих селян (кметів, куркулів) і селян-халупників, дрібноземельних, зарібників, то-що. Богаті селяне до радикалізму не дуже спішилися. Не рахуючи деяких нечисленних виїмків, богаті селяне більше тягли на панську і на попівську сторону, чим на радикальну. До хліборобів належать також і пани-дідичі (поміщики), бо вони теж ніби „роблять хліб“ і живуть з землі. Вони теж „селяне“, бо живуть на селі. Чи і тих малиби заступати народники? Ні, таких „хліборобів“, які роблять хліб чужими руками, а своїми вміють тільки їсти хліб, народники не хотіли і не хочуть заступати. На то є інші партії. Селяне і хлібороби діляться на дві кляси: хліборобів і хлібоїдів. Народники заступають тільки правдивих хлібо-„робів“, але не тих, що для замилення людям очей припилили собі таку гарну назву.

Поміщики-дідичі, богаті мужики і всі фабриканти хотіли би платити робітникові як найменше, але ясна річ, і дрібні селяне і робітники борються проти того. Це й називається класова боротьба. Боротьба не є ніяка привмність і вимагає трудів і жертв, але до того примушує робітних людей опір капіталістів.

Соціяльні демократи і комуністи-большевики теж проводять класову боротьбу, але на свій спосіб. Вони гуртують самих тільки робітників і хочуть завести диктатуру (команду) робітників, забуваючи про потреби трудових селян.

Правда, в останніх часах робітничі партії зачали пізнавати, що пролетаріят без помочи селян (трудова) малоземельних ніколи не побідить капіталізму. На прикладі Росії, України, Німеччини, Австрії, Чехії і інших країн вони переконалися, що дрібне селянство сила велика, та що воно не погодиться на то, щоби бути тільки причіпкою при возі робітничої влади, а вимагає рівних прав.

Українське народництво думає, що добро нації — то є добро найчисленнішої кляси тої нації, працюючих людей. Не може бути якась річ корисна для національної

справи, коли вона приносить нещастя робучій клясі. Нація не може стояти понад клясою, бо трудова кляса — це іменно та сама нація, (відрахувавши купку дармоїдів). Добро робучої кляси, а ніщо інше, є добром нації.*)

І тому українське народництво ніколи не погодиться з людьми, які шукають помочі для української національної справи у ворогів українського селянського та робітницького народу. Коли на Україну наступав Денікін з прогнаними панами і капіталістами, народник не міг ані хвилини надумуватися: він знав, що Денікіна чи Врангеля треба бити. І хоч деякі „хитрі малоросси“ пробували зробити собі з тих царських генералів „союзників“ проти большевиків, простий, вдипломатіїневчений, сільський народ краще оцінив надходячих гостей і дав їм належний привіт. — Не інакша була справа з „Україною“ царського лакея, „гетьмана“ Скоропадського. Ця Україна вела за собою усе те плюгавство, яке народ недавно прогнав з України. Про людське око це все названо „Україною“, щоби опаскувати в очах народу навіть ту назву. Народник міркував: вибачте, яка-ж це Україна, коли шляхта поре народ нагайками, палить села і стягає контрибуції? Яка коржсть народові з такої України, в якій народ має вигибати в панській неволі? Народник не міг ані хвилини вагатися, по чийій стороні йому станути. — Інакше думали, та ще й нині думають так звані „націоналісти“. Наприклад газета „Діло“ не може віджалувати гетьманських часів, вихвалюючи тодішні порядки, „український“ (а по правді черкеський) одяг гетьмана та його прислуги, українські навіски на грошах і подібні національні здобутки. Так думають люди, які не мають під собою клясового народнього ґрунту. Їх націоналізм літає в повітрі; вони забувають, що нація складається з живих людей і тільки добро цих живих людей є добром нації. Вони голосять: всі Українці єднаймося! — а мовчать про спалені гетьманом села. До такої сміховини доводить людей, часто і не поганих, наука про „безклясовість“, чи „надклясовість“ національного руху.**)

— Ця-ж сама, не менше сумна історія склалася з наддніпрянськими „петлюрівця-

*) Цю саму думку висловляв, не раз і не два. Драгоманів таким способом, що поганий той Українець, який, бачучи українську дійсність, не додумався до соціалізму і поганий той соціаліст, який, живучи на Україні, не додумався до українства.

**) В останній час цю думку повторив І. Бочковський в емігрантському журналі „Визволення“. На його думку „нація стоїть вище кляси“. Для соціаліста українського такого протиставлення не може бути. Тільки для буржуазно думачого чоловіка нація є щось невланне, абстрактне і „вище“. Для соціаліста нація — це робітна кляса з додатком купочки непрацюючих. Хіба, що на думку п. Б., ця купочка непрацюючих дає нації її „вищість“ над клясою трудового народу.

ми", які не маючи під ногами твердого народного і класового ґрунту, дійшли до протиприродного союзу з Варшавою. Українських народників (соц. революціонерів) і тим разом охоронив від заблуження їх твердий класовий світогляд і живий зв'язок з народом.

Оборона класових інтересів працюючих людей — оце в той дороговказ, який веде партію серед революційних заверюх по добрій дорозі. Хоч в дрібнищих справах партія с. р. і зробила не одну помилку, але в головному партія українських соціалістів-революціонерів ніколи не зблудила: вона ніколи не зійшла на службу ворогів народу. Пішли тою дорогою окремі особи, ренегати, але ядро партії не мачало пальців ані в петлюрівщині, ані не пішло на службу московських комуністів. На жаль, не так було з іншими українськими, навіть соціалістичними групами.

Галицьке політичне народництво, радикальна партія, не мала, через своє ідейне ослаблення, виразнішого впливу на хід подій в революційний час, але її члени, не маючи навіть зв'язку між собою, на загаль не зле орієнтувалися в подіях, маючи на оці добро селянства і революції. Та одного не можна партії простити: того, що вона не поставилася з потрібною рішучістю проти союзу диктатора з Денікіном в Кам'янці 1919 р. і проти цілої пізньої галицько-самостійницької роботи уряду Петрушевича. Програвши війну по всім правилам воєнної штуки, цей уряд думав випросити державну самостійність в тої самої Антанти, яка післала Галичанам в дарунку Галлера. Така політика була зовсім до лиця паліментарям, які в 1918 р. прохали в австрійського імператора дозволу на революцію, але рішучо не до лиця радикальній партії. А так могло статися тільки тому, що люде стратили з під ніг класовий ґрунт. Вони повинні були дивитися реально на річи, а не піддаватися мріям. А реальна річ була одна: сила ворога і сила власного народу. Силу ворога можна побідити тільки силами свого народу.

4. Соціалізм та комунізм.

Революційний народницький соціалізм взагалі, а український з окрема, зустрівся в революції з противником: большевицьким комунізмом. Комунізм вийшов з соціалізму, він теж революційний, тому в назвах велика подібність. І певно не одному прийде на уста запит: а яка ж різниця між народницьким революційним соціалізмом а революційним комунізмом.

Різниця між ними така, як між католицьким християнством, а наприклад лютеранським християнством. Одні і другі вірять в Христа, та католики хотілиби, щоби весь світ і всі віруючі були під владою строго сцентралізованої римської церкви, а лютеранець не знає над собою ніякого пана в справах віри, окрім свого сумління і науки Ісуса, викладеної в біблій.

Комунізм, що опирається в найбільшій своїй частині на науці Маркса, розвинув до найдальших меж Марксову науку про вищість великих господарств над малими. Чим господарство більше, на їх думку, тим воно справніше і більше продуктивне, значить, треба гуртувати малі господарства і малі краї в щораз більші і більші господарські і політичні організації. Чим більша держава, тим вона більше соціалістична, бо має вищу техніку і є краще сцентралізована. Троцький ще в 1923 році не вилічився з тої омани. На VI всеукраїнським зїзді рад він теж говорив: „Селянське господарство не є мета нашої програми, а соціалка централізована держава і висока техніка.“

Наука про централізацію, це оден з головних стовпів Марксової науки. З нею марксизм, як економічна теорія*) стоїть і з нею він паде. Ця наука є спільним добром і соціальних демократів і комуністів-большевиків. Та тільки комуністи, будучи взагалі людьми чину, а не фрази, взяли ся переводити її справді в життя.

На думку марксизму добре і поступове є все, що велике, все, що нищить малі господарства і малі держави, а сприяє витворенню великих господарських і політичних сил. Бо чим швидше згинуть малі господарства і малі нації,

*) Кажу виразно, як економічна теорія. Бо заслуга Маркса, винахідника нового методу в досліді історії, яка звертає увагу перше всього на господарські порядки в країні, про яку розходиться істориків, є безсмертна.

тим швидше наблизиться час соціальної революції. І не було випадковою річчю, що марксизм не визнавав дрібних угнетених народів: такий погляд впливав органічно з марксової науки. Тому страшенно не до лиця, коли марксісти різних поневолених націй, визнавши потребу централізації всего світового господарства, всетаки вимагають державної самостійності своєї нації.

Вони повинні бути чесні з собою: таким способом вони, згідно з теорією Маркса, відсувають соціалізм в безконечну далечинь, замість його наблизити.

Народницький соціалізм, увесь проллятий союзним духом федералізму і волі кожної особи, — од самого початку був в незгоді з марксизмом і подібними науками (блянкізм, яacobінізм). Драгоманів просто так говорив, що „справді вільними можуть бути тільки маленькі держави, або ліпше сказати, громади, товариства“.*) На цьому тлі виросло різке суперництво цих двох світоглядів в соціалізмі. Народники (західно та східно-європейські) вважають, що не конечно творити величезні фабрики й фільварки, коли без шкоди для справи можна той самий товар виробити в малих, спілкових господарствах. Бо великі, хочби й соціалізовані господарства і держави мають все більше змоги і охоти обмежувати людську свободу, аніж малі й дрібні. Тай контролю над великими господарствами для простих людей тяжка, а то й зовсім неможлива, а тому і свавільства у великих державах завжди більші, ніж в малих.

На такому підкладі зродилася теж пошана всіх марксистів (соціал-демократів і комуністів), до всего, що велике, а погорда для всего, що дрібне. Відси пішло і те, що марксісти прозивають народників „дрібно-буржуазною течією“. Для великої буржуазії вони мають повагу і з нею переговорюють, а для „дрібної“ мають погорду і з нею воюють. Большевики запрошують великих німецьких капіталістів на землі України і Донщини, віддають їм величезні простори землі, але для селянства, яке називають „дрібною буржуазією“, вони не то, що не мають доброго слова і ніякої помочі, а ще й проголошують святий похід проти „селянської стихії“ і нищать її лютими погромами, підпалами, розстрілами.

Оце перша й головна різниця між комунізмом, а революційним народництвом. Друга різниця вяжеться тісно з першою. Комунізм вимагав залізної централізації і одної команди з Москви. Голос місцевих робітників, не говорячи

*) Звертаю увагу, що цю саму думку, майже дослівно повторюють напр. теоретики (хоч не всі) новочасного, англійського, „гільдового соціалізму“, про що бачте гл. в моїй книжечці п. н. „Господарське самоуправління“.

уже про селян, не значить нічого. Все робиться на приказ, як за царя. Тому і робітники по правді не мають голосу, коли не належать до стану чиновників, які всі є комуністами. Людська воля є нічим, її можна в інтересі держави ганьбити, знущатися над нею. „Підданий має тільки слухати приказу“.

Третя ріжниця, це та, що комунізм, будучи прищепленим до наших відносин робітничим соціалізмом, вважає себе рухом самих робітників і заводить владу самих робітників, а селянству дає голос тільки так, про людське око. Народництво знає рівні права для всіх, хто працює.

Четверта ріжниця: Комунізм хоче одразу довести до такого стану, щоби люде спільно їли, по рівні всім ділилися, не дивлячись на те, як хто працює. Ніхто не повинен мати ніщо свого власного. Селяне повинні отдавати урядові все, що їм остає поверх їх власної потреби. Найвищий закон у комуністів: всякому треба дати по його потребі і за те треба його примусити до праці.

Треба сказати, що хоч такий комунізм на папері виглядає гарно і справедливо, але щоби його перевести в життя, на то требаби, щоби люде відреклися всіх своїх особистих уподобань. Всі люде мусілиб, як в касарні, на команду одно їсти, однаково одягатися. Всі мусілиб мати від держави утримання, а зате держава мусілаб кожному призначати по своїй волі роботу, може не раз таку, до якої чоловік не має ні охоти, ні розуміння. Все, що люде виробилиб, йшлоб не тим, хто зробив, а державі. Робітники, урядники і селяне діставалиб тільки відмірений пайок (порцію) в натурі. Хто був підчас революції на Україні, той певно на свої очі бачив такий комунізм.

Соціалісти кажуть інакше: вони вимагають, щоби на громадську власність перейшли тільки фільварки, фабрики і копальні, бо все одно їх не можна порозривати на куски. Кожний хай собі працює там, де йому міліще, а що за працює своїми руками, то його власність, до якої всім людям засі.

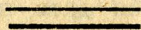
Річ ясна, коли ти слабкий, або постарівся, або, коли не можеш найти праці, то на те є громада і товариська солідарність, на то будується дома для сиріт, старців і калік, щоби дати тобі змогу прожити та по людському докінчити свій вік, але здорових навмисних неробів соціалісти не думають годувати, бо здорового нероба ніяким буком до праці не підгониш. Він радше піде на розбій і крадіж, аби тільки не працювати.

Хто був в Росії і на Україні, той міг бачити, що там робилося в часи так званого „воєнного комунізму“ та ще й до днесь тягнеться. Людську працю грабують і годують

неробів-комісарів, та їх помішників, чекістів. Большевики завели так звану „трудова повинність“, але з неї користи не було. Праця — не розкіш, коли до неї гонять буком. Праця — розкіш і радість тільки тоді, коли її робиться з власної, доброї волі. А з власної волі чоловік робить звичайно тільки тоді, коли знає, що йому ніхто без праці хліба не дасть.

Вільна праця і право на овочі своєї праці — кажуть соціялісти. Примусова праця і примусовий пайок — кажуть комуністи.*)

І тут остання і непримирима різниця між соціалізмом особливо між трудовим народницьким соціалізмом, а комунізмом. Між соціалізмом народницьким а комунізмом згоди не може бути.

*) „Праця по силам — споживання по потребах“ кажуть самі комуністи. Вже з того видно, що хтось (державна) мусить провірювати працю людини і призначати йому, відповідно його потребам, харчі і другі річи.

III. Частина.

ПО ДОРОЗІ ДО МЕТИ.

1. Господарська програма.

а) Підстави громадівського господарства.

Яка причина, що люде бідні і багаті?

Причина в ця, що одні люде живуть з праці других людей. А ми вже чули, що соціалізм (громадівство) поставив собі за ціль боротися проти такого порядку.

Якже це робиться, що одні люде можуть жити з праці других людей? Причина одна та, що не всі люде однаково сильні, не всі однаково хитрі, не всі однаково трудящі, але найважливіша з усіх причин та, що сильні і хитрі люде забрали землю, копальні та фабрики в свою „приватну власність“, торгують ними, спекулюють і визискують тих людей, що, не маючи своєї землі зовсім, або тільки трошки, мусять іти на заробок до багатших.

Колиби торгувати і спекулювати землею і іншими природними скарбами теперішнім „приватним власникам“ було не вільно, а колиби тим всім порядкували громадські, повітові та вищі ради, тоді булаби більша справедливість.

От тому то й соціалісти кажуть, що їх остаточна мета є товариський порядок і скасування людського визиску, а оден зі способів до тої мети — передача найвищого права на землю, копальні, ліси, фабрики і т. д. до рук людських громад і нації.

Нація повинна бути одною родиною, і так само, як в родині нема ліпших і гірших, а всі мають рівне право до користування маєтком, так само і в нації повинно бути. Правдивий націоналіст мусить бути соціалістом. Нація повинна думати про всіх своїх членів, а також і про тих, що не прийшли ще на світ.

Але з того не виходить, що всі селяне мають вести одно господарство і позбутися зовсім тої землі, на якій вони тепер працюють. З того виходить тільки, що треба дати зарібок або землю і тим, які зараз нічого не мають, а одібрати у тих, які мають великі маєтки, котрих самі не в силі обробити. А тому треба, щоби громади завжди мали право розпорядатися тою землею, якої булоби у когось за багато.

Як прийшло до розділу на капіталістів-фабрикантів і робітників?

Ще давніше не було зовсім великих машин і люде все робили на великих варштатах або руками. Такі ремісники є в нас ще й до тепер. Коли-ж людська голова придумала великі й дорогі машини, тоді прийшов кінець ремісникам. Особливо парові і електричні машини улекшували працю, робили скоро і чистго. Фабричний товар коштував дешевше і тому реміснича праця не виплачувалась. Ремісники оден за другим банкрутували; тільки такі ремесла трималися кріпко, де машинна праця мала меншу важність ніж людська, жива праця.

Ремісники замикали свої варштати і йшли на роботу до фабрик. Вони змінилися в робітників, в пролетаріят.

Але не всі могли там найти працю, бо до машини треба менше людей, ніж до варштатів. Ті люде, що остали без праці, робили бунти і розбивали машини. Та всетаки машини побідили.

Тоді робітники прийшли до іншої думки. Вони пізнали, що машина сама по собі не є ворог людам — навпаки, машина улекшує людську працю. Тільки в цьому й біда, що та користь з праці машин не йде на добро всім людам, а тільки власникам машин. А якби машини не належали до приватних людей, а до цілого народу, тоді й користь з них булаби для всіх. Робітники коротше працювалиб, а робота всетаки булаб зроблена. Тоді мета соціалізму булаби осягнена, бо людська праця йшлаби на користь тільки тим, що працюють.

Як прийшло до нерівності людей в хліборобстві? Селянську землю захопили перед віками в свої руки воєнні українські люде (бояре, князі та їх дружинники) і обернули селян в своїх робітників-рабів, або чиншівників. Наших, українських князів прогнали польські і московські і робили їх роботу далі самі. Так селянська, народня земля перейшла несправдою і насильством в панські руки; селяне були тільки панцизняним, робучим бидлом¹⁾. Коли-ж нарешті селян намножилося тільки, що їх робочих рук було більше чим треба, панам було вигідніше випустити селян „на волю,“ щоби не мати на них жадних видатків. Але, щоби забезпечити собі дальшу дарову працю селян, пани не дали їм належної кількості землі, залишивши більшу частину земної поверхні в своїх руках так, що й вільні „селяне“ змушені були йти до них-же на роботу, щоби прохарчувати свою родину.

Але покривдження селян сильними цього світа не закінчилося на забранню їм землі. Визиск селянської праці йде й далі під ріжними видами.

¹⁾ Пани послуговувались тими рабами як хотіли, правно не вважаючи їх за людей, а тільки за річи; на всякий випадок раби були приватними слугами панів, котрих вони мусіли удержувати зі свого маєтку.

Люде, що зовсім не обзнайомлені з народницьким соціалізмом, або ті що в панському інтересі роблять агітацію проти соціалізму, повторюють в одне, що соціалізм відбере селянам землю і передасть її в руки держави. (Дивна річ, бояться української держави і то якраз ті, що повторюють без віддиху гасло: „держава передовсім“). Треба відразу заявити, що таких думок в народницькім соціалізмі нема і ніколи не могло бути.

Землю передати в руки „держави“, або інакше „націоналізувати“ — така думка справді колись билася в головах „державників-соціалістів“, а московські большевики особливо її пропагували. Але, коли справа дійшла до діла, большевики таки ввели в життя не свою земельну програму — а народницьку: вони передали землю в розпорядження громадам і товариствам селян, але саму господарку селяне далі мали провадити самостійно. Оце й єсть соціалізація землі на російський лад. На Україні „соціалізація“ пішла ще далше, бо землю селяне отримували на вічність з правом передавати її в спадщину дітям. Це була фактично приватна власність, з обмеженнями, колиби хто хотів торгувати землею.

думки

Але народництво не може не бачити великої користи від хліборобських машин. Ще невеличку й недорого машину, плуг чи січкарню, може купити і бідніший господар, але на молотілку чи моторовий плуг він не може собі дозволити. Така велика машина може виплатитися на великому господарстві громадському, або кооперативному. Двірське господарство, вживаючи машин, потребує менше людської робочої сили, а зерно в нього дорідне і чисте. І ціна за двірське зерно більша, чим за мужицьке. Двір має і свою хемічну лабораторію, в якій пробують землю та її складові частини. Двір має своє досвідне поле, де випробовують різні навози, двір тримає і вченого агронома. Цього всього селянин не має, а щоби все таки втриматися в конкуренції з двором, селянин витягає з себе останні сили в праці. Тому й народництво мусить змагати до того, щоби селяне по добрій волі єднали свої господарства до купівлі машин і до іншої спільної роботи. Буржуазія проповідує індивідуалізм, щоби кождий йшов своїм богом та оден другому був вовком, а соціалізм навпаки проповідує добру спілку між людьми і взаїмну поміч.

Збираючи до купи головні думки соціалізму про господарство ми бачимо, що завсідги і всюди соціаліст повинен думати тільки про те: чи працюючий чоловік отримує повний продукт своєї праці та чи має він змогу до життя на рівні з другими людьми? Оце й єсть перша заповідь соціалізму — і всякий, хто хоче доказати фальшивість

соціалістичної науки, повинен повалити цю засаду. Тоді він розвалить все інше.

Друге основне правило громадського господарства — це право кожного працівника до можливо найбільшої участі в управлінні господарством. Державний соціалізм і комунізм не знає того правила, але дуже гостро ставить цю справу народницький соціалізм, особливо український (Подолінський, Драгоманів).

Чоловік, вкладаючи свою працю в господарство, робить це з таких причин:

а) щоби забезпечити собі і своїм близьким існування і то як найвигідніше. Це є прояв людського змагання до самоохорони (еґоїзм);

б) з любови до праці взагалі і до творчости, бо всяка добровільна, а особливо творча праця дає людині невисказане вдоволення;

в) і врешті, (на жаль не у всіх людей), для того, щоби зробити добро не собі, а другим, чужим людям, своїй громаді, чи нації, чи цілому людству. Таку працю називаємо громадською, або альтруїстичною.

Всякий будівничий і реформатор громадського ладу мусить мати на увазі не тільки потреби кожної приватної людини і її еґоїзм, але також і добро всієї громади (суспільства).

Є цілком оправдані змагання особи і її еґоїзму, але не всякий еґоїзм іде в згоді з добром громади. Дуже часто треба здавити інтереси особи, щоби вийшло добро для всіх; щоби всі могли дістати працю і якийсь спосіб до життя, а не тільки ті, що випадково мають землю або роботу в фабриці.

Це є третя важна засада громадського господарства.

Маючи це все на увазі, ми приступимо до розгляду найважливішої в нас господарської справи — земельної.

б) Земельна справа.

1) Що таке селянське господарство?

Для того, щоби не зробити помилки в розв'язці такої некучої і досить складної справи, як земельна, треба пригадати собі основні риси хліборобського господарства в загальному, а селянського зокрема.

Цілий український нарід і всі його демократичні партії згодні в тім, що фільваркове господарство шкідливе, та що його треба розпарцелювати, бо тоді на тій самій землі можна буде поселити тисячі й сотні тисяч родин, а ще й тому, що велика власність на Україні переважно знаходиться в руках ворожих українській національностей людей.

Але мало-хто досі звертав увагу на чисто економічне питання: яка господарка даватиме Україні більше хліба: велика чи мала? Бо це теж дуже важна справа, коли не найважливіша.

В усіх краях, де селянство присвоїло собі найважливіші здобутки нової хліборобської техніки, селянське господарство видає більше плодів, чим дідичівське. Свідчить про це з галицьких знавців З. Скварко, про чеське господарство проф. Брдлік, про швейцарське др. Ляуер.

По обрахункам проф. Брдліка видає 1 гектар землі:

в господарстві від	2—	5 гектаровім	420	корон	доходу
"	"	5— 20	333	"	"
"	"	20—100	305	"	"
"	поверх	100	265	"	"

Так родить земля. Але без сумніву, коли візьмемо під увагу, кілька робочої сили працює в дрібнім господарстві, а кількох в великім, то покажеться щось інше: в дрібнім господарстві людська праця не видає тільки, кількох в великім.

На 1 гектар землі потрібно челяді:

● В господарствах від	2 до	5 гектарів	0.57	осіб
"	"	5— 20	0.27	"
"	"	20— 100	0.22	"
"	поверх	100	0.17	"

Причина тут головна та, що в великім господарстві вживається більше машин, чим в дрібнім.

Та всетаки дрібне господарство в Чехії видає більше

земних плодів, чим велике. Брак машин заступає людська мильна праця.

В Швейцарії давала земля в часі 1903—1910 з одного гектара такий дохід:

В господарствах від 3 до 5 гектарів 618 франків,

а в господарствах від 30 до 70 гектарів 353 франків.

Тих цифр повинно бути досить у відповідь усім оборонцям великих господарств. Ті числа свідчать якраз навпаки, а іменно: що добро народне вимагає безумовно розбиття великих господарств поміщицьких на дрібніші, та всетаки не замалі селянські господарства, бо таким способом з землі видобудеться більше плодів.

Селянська форма господарства укріпилась в Данії, Німеччині, Франції, Америці (ферми), Англії (арендатори), не кажучи про велику революцію в Росії і Україні. Це доказ, що вона має під собою ґрунт. Завданням політики народної держави мусить бути підпирання такої господарки всіма силами, оскільки вона носить трудовий, не капіталістичний характер.

Селянське, трудове господарство має свої окремі властивості, які й відрізняють його сильно від нетрудових, капіталістичних господарств.

1. Селянське господарство існує не для того, щоби збивати зиски з робітника — його перша ціль: працюю своєю і своєї родини погодувати себе самого. Коли капіталіст, вложивши в землю певну суму, не буде отримувати що року потрібного йому проценту, він продасть маєток. Селянин так не зробить. Він капіталу вкладає дуже небогато, тому й відсотків не чекає, а господарить навіть тоді, коли отримав з землі тільки, що остатній робітник на фабриці. Селянське господарство утримається, коли зможе прокормити своїх власників, тому його й звуть споживчим господарством.

2. Капіталіст, вкладаючи капітал в землю, й не думає сам на ній працювати. Селянин дає свій труд: тому його господарство зовемо також трудовим, а дохід з його господарства трудовим доходом.

3. При сучасних умовах розподілу землі між селянами і обшарниками тільки найбогатіші між селянами можуть вижити з землі. Вся решта господарів мусить доробляти побічними зарібками, коли їх найде. Цілі села займаються домашніми промислами — ткацтвом, кошикарством, боднарством і т. д. В горах Карпатах є лісові зарібки і праця в тартаках. На долах фірманки і т. д. Таким способом наш селянин по правді тільки на половину самостійний господар, а на половину наймит-зарібник.

В Німеччині, де селянські господарства не такі роздроблені, як в нас, відходило на бічні зарібки:

в господарских до 2 гектарів 28 на сто всіх господарів

„	5 — 10 „	15	„	„
„	10 — 50 „	8	„	„

На нашій Полтавщині селянські господарства до 15 десятин наймають в певні пори року чужу робочу силу, але в не робочу пору ще й посиляють своїх на заробітки. А господарства більших розмірів, поперх 15 десятин, вже тільки наймають робочу силу. (Шаповал, „Револуц. Соц. на Україні“, ст. 102). На заробітки селянин відходить звичайно з якимись своїми приладами: з возом, лопатою, косою, сокирою й пилою і т. д.

4. В селянськiм господарстві не завше можна обійтися без чужої найманої послуги. Навіть найменші господарства „наймають“ сусідів до оранки, до воження гною, до помочі в жнива. Але яка-ж різниця між тою найманою працею а двірською! Чоловік помер, або у війську — жінка сама з дрібними дітьми:

*„... зажурилася, та й зажурилася бідна удовонька
що не скошена, не згромаджена зелена травонька.
Наняла вона, та наняла вона косарів двайцятьшестири,
щоби скосили тай згромадили всі гори тай долини...“*

Так співав пісня. Що правда, 24 косарів бідна вдова не потребує, а так два-три, та ще й файно мусить попросити, аби хтось був ласкав прийти і могорич поставити треба. Таке саме й в жнива і в осени — тяжкий той найманий робітник.

Тільки дуже заможні і бездітні господарі тримають цілий рік наймита, або наймичку.

3. Скварко в своїй книжці про земельну справу твердить, що соціалісти є проти найманої праці в селянськiм господарстві. В цьому твердженню є тільки частина правди. Соціалісти є проти найманої праці, яка визискує робітника і забирає робітникови часть його труду. А така наймана праця є тільки по дворах і у багатів кметів (куркулів).

У бідного селянина робітник їсть те саме, що господар і заробок з господарської праці не є більший від того, що дістає наймит. На жаль ніхто досі в Галичині, оскільки мені відомо, не спробував обрахувати, кілька доходу денний робітник приносить господареві і кілька за те отримує від него. Мусимо скористуватися підрахунком російських статистиків, зробленим на підставі російських відносин.

І так, в Володимирській губернії обраховано, що сезонний літний робітник перед революцією отримував за 5 1/2 місяців 55 рублів, що значить 10 рублів в місяць і господарський харч. А дохід з селянського господарства вино-

сив на душу одного робітника середньо коло 9 рублів за місяць, не рахуючи харчу.*)

З цього рахунку виходить ясно, що робітник **отриму-**вав менше більше тільки, кільки він приносив господареві доходу. Тільки більші господарі (кметі, куркулі), які тримають постійну, річну службу, платять і малі ціни і тільки в них може бути мова про капіталістичний визиск робітника. Так само стоїть справа й тоді, коли бідний господар „наймає“ багатого з кіньми з'орати йому поле, привести сіно, чи що таке. В такому випадку визискувачем являється не той господар, що наймає послугу, а той ніби-наймит.

В таких селянських відносинах, де всі є пів-наймити, дуже важко відрізнити, де кінчиться трудове господарство а починається наймана праця. „Наймана праця в селянським господарстві до певної міри представляє собою окремий спосіб обміну послугами і добрими між трудовими верствами сільського населення.“ (С. Маслов) „Наймана праця в селянському господарстві — це самодопомога трудових селян“ (Шаповал).

5. Велике капіталістичне сільське господарство користується по найбільшій часті великими машинами і тому продукує тільки такі плоди рільничі, які при допомозі машин і дешевої праці можна із землі видобути. Є се головно зернові рослини (жито, пшениця і т. д.). Зате дрібні господарства, маючи змогу при допомозі кооперації уживати і великі машини, як жнивярки, молотілки і пр., можуть також провадити раціональне, інтензивне господарство, до якого треба пильної і витревалі праці людських рук самого заінтересованого селянина. ~~У~~ машини в сільським господарстві не можна усяди приміняти, як це є прим. у фабричнім промислі.

6. Селянин, зібравши з поля свою працю і вимолотивши як уміє, везе її на торг. Тут попадає в руки купця посередника. Купець не питає селянина, кілько він хоче, а навпаки, селянин одразу питає купця: кілько даєш? Бо селянин добре знає, що купець змовлений і не додасть ні сотика. Ціну на селянський хліб призначає торговий капітал. Ціна на хліб не робиться на ярмарку в Бродях, ані навіть в Тернополі, а робиться на біржі в Нью-Йорку і Гамбурзі. Там її між собою змовляють великі скупщики і ліферанти, а український гандляр ту ціну збавить на половину, (бо з чого-ж би він жив?) і платить мужикові. Мужик віддасть товар за всяку ціну, бо в нього хліб не може лежати, коли треба податок платити, чи рату, чи аренду. А зрештою хто в нього купить крім Мордка або Іцка? Нема других купців! Хлібороб отримує за свій хліб не премію і надвартість, як капіталіст, а

*) Семен Маслов, „Крестьянское хозяйство“ 5 вид. Москва 1920.

нужденну заплату за працю свою і своєї челяді. Селянин ніби-то пан свого ґрунту, але так тільки про око. Він в дійсности пролетар-робітник, тільки, що отримує платню не щоденно, як робітник, а тоді, коли продає хліб. У робітника заробітна платня явна, у селянина укрита під видом ціни за хліб.

Ми вже виділи, що дохід з селянського господарства в Росії виносить крім харчів около 10 рублів в місяць на одного робітника. А звичайний „чорноробочий“ в Росії отримував всього коло 12 руб. без їди. Як бачимо, ріжниця майже нема. Заробок американського фермера приблизно рівняється заробкови робітника-металіста.

Зрештою чи потрібно на це аж статистики, щоби бачити, що нужда малоземельного селянина зовсім не менша від нужди фабричного пролетаря? Коли би мало бути інакше, то відкіля бралися б ті сотки тисяч емігрантів, що втікають до Америки на пролетарський хліб, аби тільки визволитися з „власницьких“ гараздів в рідному краю?

2) Земельна справа в українській революції.

Від часу російсько-японської війни село на Великій Україні горить. Що певний час селянські розрухи і палення поміщиків. Особливо в році 1905. „драматичний“ по словам п. Скарка*) уряд міністра Столипіна втопив цю революцію в крові. Столипін, будучи виконавцем волі дворянських з'їздів, рішив роздвоїти село; розеднати селян між собою, аби гризли взаємно себе, а забули про панів. Столипін скасував общинне право; громадські спільні землі він дозволив розділювати між господарів. З цього дозволу скористали одразу багаті-селяне. Вони могли тепер устроїтися цілком самостійно, ба, ще й прикупити землі від бідніших. Але вся решта села було рішучо противна розділові громадських ліл, пасовиск і лісів. В Росії, а також по частині й на Україні, хоч господарство селянське ведеться окремо, індивідуально, приватно, але сама земля належить до цілої земельної громади (общин), або принаймні до родини (подвійна власність). Таким чином кождий член громади, чи родини, мав за собою завше якусь частку землі. На Західній Україні руйнуючий вплив капіталізму і земельної спекуляції розбив все давно земельну громадську і родинну власність, завівши індивідуальну.

*) „Земельна справа“ стор. 49.

Велика революція 1917 року вдарила по голові столишський закон. Община віджила, а разом з тим і рівне право всіх селян до землі. Рівночасно селяне, не хотівши чекати поки Українська Центральна Рада видасть свій закон про землю, брали її до своїх рук самі. Центральна Рада своїм законом з 18. січня 1918 р. тільки ствердила той захват землі, який зробився без неї. Центральна Рада, наперекір всім твердженням її противників, не внесла в справу нічого нового, а своїм законом про „соціалізацію“ землі тільки закріпила на папері те, що сталося в житті. Про цей закон не будемо тут докладніше говорити, а спинимось на законі Директорії, наслідниці Центральної Ради, який був, з невеликими змінами, повторенням закону Ц. Ради.

8. січня Директорія, поваливши пансько-буржуазний гетьманський і німецький режим проголосила свій закон, вироблений міністром Шаповалом, а годинний селянсько-робітничий парламент України, трудовий конгрес, зібраний в Києві, потвердив той закон.

Закон Української Директорії: Всі земельні багатства на Україні, отже й великотоварні, переходять у власність цілого народу — але тільки володіння над ними, нічого більше. Кождий мужик остає на своїй землі, коли її не більше 15 десятин (28 моргів) — вся земля поверх тої границі переходить під завідування Земельних Управ (сільських, волостних, повітових і губерніяльних). Земельні Управи не мають права вмишуватися в господарку окремих селян на їх кусках, але мали обов'язок розділити забрані землі між без — і малоземельних в довгочасне користування 1) громадським і товаришським спілкам, особливо цукроварським 2) приватним селянам і їх спілкам.

Землю цю могли селяне передавати в спадщину своїм дітям, а навіть в руки інших осіб, за згодою земельних управ. Як видно з цього селянам було дано в дійсності майже повне право власности, бо тільки одного їм не дозволялося, а саме права продажу ґрунтів і аренди, (хоч неясна постанова про право „передачі“ в треті руки давала фірмочку і для таких актів).

Але, коли б надільна земля стояла неуправлена, або зле загосподарена, тоді сільська або вища земельна управа має право одібрати землю і передати другому.

Коли земля переходить з одних рук до других, тоді новий господар землі мусить сплатити старому всі його видатки, які той (старий господар) зробив на тревале поліпшення господарства.

Земля по закону Директорії вивласнюється без викупу. Будинки, в яких мешкали старі власники, землі під

1919/20

тими будинками і під промисловими заводами, в кількості дозволеній владою, остануть в користуванні старих власників. (Повний текст цього закону надрукований в книжці 3. Скварка). В доповняючій законі говориться про першенство до землі українських вояків.

Всі свідомі й несвідомі оборонці буржуазного і протинаціонального способу думання вдаряють з цілою силою в цей закон, називаючи його нещастям української державности. Вони бють головно в такі місця:

1. що власність землі передано народові, а не приватним людям,

2. що землю забрано без викупу, і

3. що багатим селянам залишено замало землі.

Про ті всі питання ми ще будемо говорити, а тепер погляньмо, який земельний закон дала своєму народові галицька станиславівська „Національна Рада“.

Закон Гал. Національної Ради з дня 14. квітня 1919 р., видертий від неї нарешті, по довгій відволіканню силою народнього невдоволення має такий основний зміст:

Табулярні (поміщицькі) і церковні землі, коли вони перевищують певну границю, вивласнюється. Яка ця найвища границя — не сказано. Вивласнені землі мала взяти в посідання земельна комісія протягом 1919 р. Відібрану землю мається розділити між безземельних і малоземельних жовнів-рільників, а також між вдови і сироти по них. Спосіб і час наділу відсунено аж до закінчення війни. Землю малося давати на приватну власність за викупом. Високість викупу і спосіб оплати не означено, цю справу відсунено до сойму, обраного народом. Без викупу мали бути відібрані тільки цісарські і державні землі й ліси, землі спекулянтів, куплені в часі світової війни і землі тих осіб, що воювали проти української держави. Гіпотечні довги мали перейти на нових власників земель. — Ліси переходять на власність цілої держави а пасовиска і полонини передаються на власність громад. — Далі закон говорить щось неясно про заснування державного земельного фонду, але невідомо, з яких земель мав складатися цей фонд, коли вся орна земля мала перейти в приватну власність.

Коли порівняємо тепер оба українські закони (Великої України й Галичини), то побачимо:

- 1) на В. Україні найвище право до землі передано громадським установам, в Галичині окремим людям;
- 2) там землю взяли без викупу — тут за викупом, якого високости не означили, а також не подумали, відки пролетар-мужик візьме гроші на викуп;
- 3) там сказано виразно, кілько найбільше землі може оставити у великій посілості, тут цю важну справу відсунено

4) і оден і другий закон дає селянам землю в приватно-індивідуальне господарювання.

Найголовніша різниця між обома законами міститься в двох перших пунктах і про них ми ще будемо говорити.

Загальний висновок з порівняння такий, що на Великій Україні земельну реформу робив сам народ, а уряд тільки закріпив на папері те, що само сталося*) і тому закон вишшов ясний і рішучий. А в Галичині земельний закон мав бути способом, аби якось зоспокоїти невдоволене село і видобути від його тими досить невиразними обіцянками як найбільше енергії для оборони краю; ціль гарна, але метод, достойний галицької, завше осторожної політики.

Як віднеслися до цієї справи галицькі політичні партії? Треба сказати, що один тільки „Робітничо-Селянський Союз“ поставив домагання, аби прийняти закон Директорії, соціалізацію без викупу. Всі інші українські партії тремтіли перед гнівом Антанти і бажали придбати славу „порядної і статочної держави, яка вміє, по словам п. Скварка, шанувати права власности і „справедливости“. „Справедливість“ на їх думку вимагала, щоби український віковий наймит платив за ту землю, в яку вклав свою робочу силу, не маючи сам ні відпочинку ні віддиху. Вина за це паде в рівній мірі і на радикальну партію і добровільне визнання того гріха мусить бути першим кроком до її обнови. (Хоч правдою є, що не скрізь партія так думала. Віча радикалів-селян по провінції домагалися конфіскації землі без викупу).

3) Сучасне положення селян на Україні.

Велика Україна. На Великій Україні селянство завойовало від панів землю і оборонило її від білогвардійських наїздів. На Україні 96% всієї хліборобської землі належить до селян.

Поділ землі між селян відбувся без попереднього пляну і в межах громад. Тільки в рідких випадках приходило до спільного порозуміння селян одної волости для розділу більших земельних обшарів, де різні громади підносили свої права до того самого маєтку. Не раз і не два після основного поділу 1917—1918 р. приходилося переділяти на ново.

Маєтки дідичів зникли, а господарства метів (сільських богачів) трохи зменшилися. Наприклад в Катеринославській

*) О. Мицюк, „Земельні реформи на Україні“ вид. „Знання“ Львів 1921. ст. 16.

губернії було в р. 1917 господарств поверх 15 десятин землі (28 моргів) $15\frac{1}{2}\%$, а в році 1920 вже тільки 2.7% . Зате кількість малоземельних і безземельних зменшилася; наприклад в Катеринославській губернії було в 1917 р. безпосівних господарств 17.38% , а в р. 1920 вже тільки 8.8% (Бунаков).

Село вирівняло потрохи границю між бідним та багатим — доказ, що думка про рівність між людьми не вмирає, наперекір всім тим, хто з неї сміється.

Але нарешті село приблизно заспокоїлося. Хоч можуть бути неправильности в поділі; хоч в одних губерніях селяне отримали й по 5 — 10 десятин, а в других й по дві не стало, все таки на разі справа затихла і рухати її ніхто не відважиться.

Наслідком протиселянської, грабіжницької, господарської політики совітського уряду, селяне вже від кількох років управляють і обсівають тільки таку кількість землі, щоби самим прожити. Бо все одно всю решту забирав уряд як „продподаток“^{*}). Тому й загальна посівна площа хлібів на Україні виносить цими роками ледви половину того, що обсівали до війни.

Головна справа в тім, щоби українське селянство:

1. оборонило свою землю від старих і нових ворогів і
2. обсівало всю землю та підносило свою господарську техніку. Коли настане спокійніший час, можна буде приступити до перегляду земельних наділів, щоби пересилити людей з околиць, де більша тіснота, до околиць, де землі трохи більше.

Той роботи вже не зможуть зробити селянські громади, ані навіть повіти, а тільки головна земельна управа в Києві, очевидно тоді, коли Київ вже буде в українських руках.

Скоріще навіть не треба бажати собі такого перегляду, бо московські політики і економісти вже тепер обертають свої очі на ті українські губернії, як Херсонщина і Таврія, де на одну квадратову версту припадає всього від 32 до 42 чоловік хліборобського населення, а на одну селянську душу в р. 1916 припадало $2\frac{1}{2}$ десятин посіву.^{**}) (В східній Галичині по підрахунку Скварка припадає на одну селянсько-хліборобську душу всього трохи більше $1\frac{1}{2}$ десятин, або I $\frac{1}{4}$ морга.

Другий розподіл землі (між губерніями і областями), коли-б він робився при теперішній російській владі на Україні, довівби до нової кривди українського народу, бо ця влада пересилилаби на Україну своїх людей з північних губерній.

^{*}) Податок в натураліях.

^{**}) І. Бунаков, „О земле“, „Дня“ № 96, 1933 р.

На українських землях, які забрала Польща, земельні відносини такі:

Галичина. В 1848 р. селянство Галичини нарешті остаточно визволено з особистої панщизняної залежності і зроблено з нього „самостійних“ господарів. Як ця самостійність виглядала на ділі, можемо бачити з цього, що вже „підпам'ятні літа весни народів 7/10 загалу сільського населення в Галичині були позбавлені можливості прожити зі жнива з „посіданої землі“ (слова Ю. Павликовського з його праці під назвою „Зем. Справа у Сх. Галичині“, Львів 1922, ст. 8.) Польсько-австрійська влада випустила селянство з рук дідичівської неволі просто тому, що дідичам вже не оплачувалося годувати таку величезну силу невільників, а більше вигідно було наймати собі вільних пролетарів в міру потреби. В р. 1888 польський демократ-економіст, Щепановський писав: „Окрім Італії, Китаю та Бенгалії, де зовсім виїмкові відносини оправдують надмірне населення, нема на цілій земній кулі країни, де кожний квадратний кілометр має дати удержання численній рілльничій людности, як у Галичині“. В 1910 р. було в Галичині 96 душ на 1 квадр. км. (Павликовський). Українське населення в своїм коріннім краю не мало в р. 1912 в своїх руках навіть половини всіх хліборобських ґрунтів по підрахунку З. Скварка всього 40.2% або рахуючи на одну селянську душу — $1\frac{1}{4}$ морґа. Це так пересічно, але фактично багатші селяне мали й побільше землі, а більшість селян мала по менше, коли рахувати на одну селянську сімю середньо по 7 душ.

Рахунок землі в році 1902 показав, що в Сх. Галичині було халупничих господарств, менших від 2 гектарів, 42.6%, трохи більших господарств, від 2 до 5 гектарів, було 37.2%, а одних і других разом округло 80%. Це значить, що чотири частини всього селянського люду (пів мільйона господарств) були халупники: а коли порахувати, що за 20 років ґрунта роздробилися ще більше, то дійдемо до сумного висновку, що сьогодні коло 9/10 нашого селянського люду — самі халупники-пролетарі. Правдивих „хліб роблячих“ господарств, таких що скрізь в Німеччині і Чехії носять назву „селянських“ (Bauer, sedlak), від 10 гектарів в гору, було в 1902 р. в цілій Галичині всього 4.17%.

Пролетарі-селяне (до десяти гектарів) мали в цілій Галичині в своїх руках всього 44.7% всієї землі, правдиві селяне „хлібороби“ мали 14.8%, а купка дідичів (5.114 господарств) мала аж 40.5% всієї землі. Від року 1902 багато змінилося. З одного боку дробилися селянські, з другого боку дідичівські ґрунти. І то, чим далі тим більше. Ще до часу війни селяне мали якісь зарібки то в Прусах то в Аме-

риці. До Прус їздило щорік триста тисяч наших робітників, а до Америки виїздило 47 тисяч в рік.

Коли насталася війна, це все увірвалося і зробилося ще більша тіснота. Селяне платили неймовірні ціни, щоб тільки купити в пана кавалок поля. Трохи помагали американські долари від свояків емігрантів. Але то все не могло рівнятися з силою ворога. Австрійський уряд дав концесії на парцеляляцію тільки польським банкам, а ті давали землю польським кольоністам.

Від р. 1852-1912 розпарцельовано у східній Галичині 275681 гектарів, а з того всього Українці місцеві люди купили ледви 38000, значить тільки сему часть. Три мільони наших селян тиснуться на карликових „господарствах“, де не можлива ніяка господарка, ніяка продуктивна кооперація, а тільки одне капарство.

Такий білянс (підрахунок) довголітнього, льояльного і вірнодинастичного, нереволуційного життя галицького українського народу під австрійським цісарем.

В тім самім часі свою рідну землю покинуло на завше кругло 358000 українського люду. Мазур купував гектар землі, а за кожний його гектар мусіло півтора Українця емігрувати в Америку. Оборонцям „західноєвропейської“ тактики кладемо на увагу цей простий рахунок.

Коли Галичина прийшла в 1919 році під Польщу, те, що досі було фактом, але не говорилося, стало відразу явною програмою польського уряду. Уряд проголосив, що „polski ogęz“ здобув українську землю не для українського хлопа, а для польського.

З осені 1919 р. розпочинається, як на пожар, поспішна кольонізація. На першу чергу пішли всі пограничні, східні повіті. За перші два роки по підрахунку Івж. Павликівського розпарцельовано 160000 гектарів.

Всеї панської землі польський уряд призначив під кольонізацію кругло 900000 гек.; значить, що за перші два роки розпарцельовано вже одну четвертину всеї панської землі між спроваджених з Польщі кольоністів.

Але український селянський народ не забуде, що цявся земля, це його правна дідизна, облита його власною кровю від панщизняних нагаїв і потом від невільницької праці.

Право крові і трудящого поту сильніше від клаптиків паперу кольонізаційних установ.

Кольоністам дають приблизно по чотири гектари землі, номіч на купівлю інвентаря і дерево на будівлю домів.

Західно-північна Україна. Тільки південна часть Волині має гарну землю, північна Волинь, Холмщина — це піски, над Припятью торф'яні болота. Вже з цього всего видно,

що така земля не може прогодувати багато людей, а все-таки населення на Волині густе: в р. 1918 на 1 квадр. версту припадало 65 осіб, на Холмщині з Підляшшам 56 осіб, а на Полісся 27 осіб.

В 1916 р. було на Волині поверх 290000 селянських господарств, які до купи мали коло трьох мільонів десятин землі, так, що на одно господарство припадало поверх 9 десятин. (Коли рахувати, що на Київщині в тім самім часі припадало на одно господарство всього 4 десятини, на Полтавщині 6 десятин а на Поділля 3½ десятин, то зрозумімо ріжницю в якості землі).

З поліських болот і холмсько-волинських пісків здавна люде втікали на Поділля.

Польща принесла нову благодать: Волинь віддано на колонізацію висулуженим легіоністам і жандармам. Розуміється, колонізація не цікавиться піскуватими західними землями, а суне на пограничні повіти.

Світова війна розруйновала всю лінію, на якій стояв фронт. Попалено безліч сіл, розруйновано інвентар, порізано худобу. Власники померли, або ще не вернули з глибини Росії. На їх землю польська держава теж піднесла руку.

До сьогодні галицькі й волинські села не відбудовані, люде живуть в землянках, а наш ліс їде долі Вислою у Данції ратувати падаючу польську валюту.

До сьогодні держава ні пальцем не рухнула, аби допомогти населенню обновити свої господарства, бо державі на думці щось інше: знищення корінного населення. Зате держава дає премію за вивіз ліса. В „Сел. Правді“ з дня 12 серпня 1923 р. читаємо вістку, яка варта цього, аби її записати: „на засіданню торговельно-промислової комісії 31 липня Варшавського союму розглядалася справа заборони вивозу дерева за границю. Найбільше дерева вивозилося з Волині й Біловіжської пуці. Всього в місяці січні вивезено 483 вагоні, в лютім 607, березні 682, квітні 783, червні 679 і в липні 498 вагонів дерева. Промовці критикували лісову господарку; лівія нападала на урядовців, що не виконували закону в справі побирання скарбових оплат. Але-ж всі польські партії висловилися за вивіз дерева за границю, домагалися тільки, щоби скарбова оплата була підвищена. Посол Братунь схарактеризував плачевний стан відбудови на наших землях; вказав на те, що на Волині ще є 11000 зруйнованих господарств, що так званий Стоходський пас — це голе поле морите окопами та засіяне колючим дротом і вніс резолюцію, щоби вивіз дерева з наших земель був заборонений, поки не будуть відбудовані всі господарства зруйновані підчас світової війни. Резолюція ця була відкинута“.

4) Що далі робити?

З'їзд галицької націоналдемократичної (ще й „трудової“) партії, що відбувся цього року весною у Львові, і в якому взяли участь теж провідники волинсько-холмських послів, ухвалив в земельній справі таку програму на найблищий час:

З'їзд домагається:

а) зліквідування дотеперішньої колонізації Сх. Галичини та цивільної і військової колонізації Волині і інших українських земель в користь місцевого населення.

б) знесення обов'язуючої сили законів про військову колонізацію й зміни законів про земельну реформу та припоровлення їх в напрямку задоволення потреб українського селянства“ (гучні оплески).

Так написано чорне по білому, з'їзд „домагається“. Від кого, панове, домагається і кого обманюєте і присипляєте? Постановили „домогатися“ і розіхалися вдоволені. Особливо варта уваги друга частина домагань, про зміну „законів“. Так начебто ціла справа полягала на зміні параграфів польського колонізаційного законодавства! От, змінити тих кількох законів і все буде гаразд! Резолюція достойна параграфських душ своїх авторів.

Не в злих законах справа, а в тім що ворог має сміливість видавати такі закони. А має сміливість тому, бо в українським народі погасла сила відпору. Зникла давня вільна козацька гордість і буйність, бо панове дипломати приспали її. І в цей бік треба обернутися з „домаганнями“. Час вже був навчитися чогось з дотеперішніх невдач. „Домаганнями“ ми воювали за весь час Австрії і ті „домагання“ спочивають до днесь в архівах віденського парламенту, де ніші мають з них радість.

Тільки власна сила і рішуча постава народу може щось небудь допомогти в земельній справі. Силу можна зломати тільки силою.

Така перша і головна точка народницького соціалізму в земельній справі. Все інше, про що будемо ще говорити, має вже тільки другорядне значіння. Без того першого пункту не буде нічого з других пунктів.

Ці дальші питання такі:

- 1) чи земля має перейти до селян за викупом, чи без?
- 2) „ „ „ „ „ „ на їх приватну необмежену власність?
- 3) як треба на далі вести селянську господарку?
- 4) що зробити з тими, для яких не стане землі?

На перше питання селяне на Вел. Україні дали ясну і просту відповідь: вони забрали панську землю без ніяких викупів. Правда, поміщики (пани) свого не дарували і пробували при допомозі європейських капіталістів дістати в свої руки назад свої маєтки (за Скоропадського вони дістали поміч від Німців, а за Денікіна і за Врангеля від Антанти і від різних отаманів, як Петлюра, Балаховиц, і т. д.). Але український селянин має твердий кулак. Всіх своїх ворогів бив безпощадно, однаково лупив білих генералів і комуністів. Білі генерали лізли по землю, а комуністи по хліб. В останній час комуністи вже запрошують до себе самі капіталістів і віддають їм народні землі в аренду на десятки років, що значить те саме, що передати на вічність. Селянин на Україні не стерпить і того і вимете зі свого краю нове большевицько-капіталістичне сміття; селянин це мусить зробити, бо на Україні нема місця для нетрудового народу.

Чому українські селяне не думають давати панам за землю якусь заплату?

Перша і головна причина ця, що селяне вважали цю землю за свою від віків, тільки пани силою її народови зрабували.

Друга причина ця, що селяне добре пам'ятали, як їх цар „визволяв“ з кріпацтва в р. 1861 і які на селян наложено тяженні сплати. Через ті сплати пани отримували до рук готові гроші на машини, на будинки, на інвентар, а селяне відразу влізли в страшенні довги. Така сама була історія „визволення“ селян в Галичині з під панщини. Через цю панську „індемізацію“ селяне відразу вскочили в кишень лихварів і спекулянтів та дуже скоро зачали випродувати свою землю панам і жидам, а самі помандрували в Бразилію та Америку.

„Бідні люде, бідні люде, бо пани зідрали,
Що лишили по корові, жиди за довг взяли....

Ой поїдем в Бразилію долі там шукати,

Та не будуть ляшки-панки шкіру з нас здирати....?

Звідки такий нуждар мігби взяти гроші на заплату землі?

Ріжні держави переводять земельну реформу за викупом. Але дійсність показує, що з тої реформи користають тільки заможні люде на селі, що мають наскладану готівку.

А може своя, народня держава зможе заплатити панам за селянську землю? Так думають ті люде, що вірять у всесильність держави. Таких людей треба поспитати: а відки держава візьме ті гроші? Особливо в наші воєнні часи, коли навіть сильні держави валяться, а їх валюта лазить рачки? — Ні, ніяка держава не може тепер платити таких сум, а

коли різні держави і роблять таке, то вони відбивають собі своє на податках з селян. Чи сюди, чи туди, а ти хлопе плати!

Таке лікарство за слабе на нашу хворобу. Наш селянський народ має тільки майна, що дві робочі руки і хіба тільки тими голими руками може заплатити за землю.

Хитрого ворога трудно перехитрити. Дуже смішні ті люди, які обіцяють панам викупні гроші в тій надії, що пани будуть менше злосні за забрану землю. Земельна реформа, то не торговиця, де збивають, то підбивають ціну, а потім, в добрій злагоді йдуть вкупі на могорич. Земельна справа пахне бійкою і тої бійки не оминуть, хочби й обіцювати бог знає який могорич. А коли бійка сяк чи так має бути, то який дурень буде при бійці ставити могорич?

Ще одну справу підносять прихильники викупу. Вони питають: а хто заплатить ті всі гіпотeki, що записані на панських землях? На те відповідь проста: ніхто не заплатить! Коли там були які гіпотeki з передвоєнних часів, то вони давно поплачені, ще як тільки валюта зачала падати; а пізніше вже мало було таких цікавих, щоби позичали троші на гіпотeku.

Економічний теоретик націоналдемократичної (ще й „трудової“) партії п. З. Скварко в своїй книжочці з р. 1919 лякав читачів „європейськими культурними звичаями“ і радив взагалі шанувати приватну власність, отже і двірську, на „західно-європейський спосіб“. П. Скварко виявив прекрасно душу всієї дрібноурядницької, адвокатської і взагалі „патріотичної“ більшості станиславівської „Національної Ради“. Автор писав ці слова в часах загально пануючої надії у „визнання“ України Антантою. Хіба не можлива річ, щоби він і сьогодні ще тримався тої самої думки, коли вже й у Відні фахові дипломати втратили таку надію. Україна, що правда, отримала вистарчаючу лекцію „порядности“, „культурности“ і „пошанування прав“. Професорами були Україні всі її сердечні приятелі із „культурного заходу“ і „некультурного сходу“.

Наше, не-європейське, а просто собі людське почуття справедливости говорило нам ще в 1919 р. (коли ми на селянських вічах домагалися конфіскації землі без викупів), і так само говорить нам і днес, що ніхто не платить за крадене добро, яке він відбирає назад, а коли навіть і платить, то не грішми, а якомсь інакше.

Друге питання є: чи земля має перейти на приватну необмежену власність селян, чи може якомсь інакше?

Українські селяне здавна говорять, що земля „божа“. Тим словом наш народ виявив ту саму думку, що пророк Ісаія, коли голосив з гнівом в серці: „Горе вам, присоеди-

няючіє поле к полю і дом к дому, так що другим не останется міста, словно ви одні поселемі на землі!“

Народ розуміє, що земля, то найважніший скарб в сіх нас, і колиби той найбільший скарб цілого народа пустити на вільну торгівлю, як це діється сьогодні, то і сконфіскована панська земля швидко пішлаби на спекуляцію та її ціна йшлаби щораз вище і вище в гору.

Давним-давно, коли ще людей було на світі менше, а вільної землі багато, питання з землею не було болюче і мало хто обмежував свою рілю. І про „приватну власність“ мало було чути. Аж згодом прийшла тіснота і зависть на землю. Не всі могли мати землю, а хто її не мав, або мав тільки трохи, мусів іти на заробітки до богатших. От тоді й появилися люде, які вимагали справедливого розділу землі або й повного скасування приватної власности на землю, а передачі найвищого права до землі громадам і повітам. Зачалася незгода між прихильниками „приватної власности“ і „народньої“ або „громадської“ власности.

Прихильники повної приватної власности на землю вживають ріжних оправдань на неї. Найголовніщі такі:

Вони кажуть, що тільки власник землі обрабляє землю старанно та „інтензивно“, а арендатор недбало, бо він, мовляв, не мав в тім ніякого інтересу. Тимчасом річ мається зовсім наооборот, бо напр. в Англії вся земля в аренді, а власників-господарів нема майже зовсім, а все таки техніка господарства стоїть там дуже високо. Арендатор знає, що господар його напевно залишить і на далі на землі, коли і будинки і інвентар будуть в порядку. Окрім того арендатор старається з землі видобути як найбільше плодів, уживав штучних погноїв і машин. Зрештою, колиб навіть прийшлося передавати землю, то господар землі мусить арендаторови позернути вартість всього нового і корисного, що арендатор вніс до господарства.

Чисто-приватної власности на землю на цілій великій Україні майже немає, а вся земля або родинна („подвірна“) або „товариська“. Також парцелюючи панські поля, селяне мало коли купують самі, приватно, а все до спілки, товариством. І господарка селян на спільних, общинних або товариських землях, стоїть вище ніж на приватних. Звісний економіст, проф. Туган-Барановський свідчить, що головний поступ в селянській господарці в Росії, а саме сіяння пашних трав, стався наперед не на приватних господарствах, а на общинних (громадських).

Далі оборонці безмежної приватної власности кажуть, що наш народ не любить ніякої спілки, що він крайній „індивідуаліст“. В тім є трохи правди, остільки, що всякий чоловік на цілому світі, а не тільки український, любить

мати для себе якийсь свій куточок і якесь забезпечене життя. Це цілком природна і ясна річ. Хата, одяг, їда і подібні річи — це така справа, яка не може бути ніколи спільною. Але інша річ земля, ліс, копальня, пасовисько. Коли їх ділять то на малих кавалках не можна машинами господарити і не можна їх так використати, як слід. Наші громади до днесь мають спільні ліси і пасовиска і не беруться їх розділювати, бо це булаб велика кривда для бідаків в селі. А з приватною землею така справа: оден має одну дитину, а другий цілу громаду. Одного син буде богач, а другого діти будуть пролетарі. Ніхто з нас не знає, яка буде доля його дітей: чи добро чи жєбрача торба. А тому найліпше булоби, якби запровадити такий порядок, щоби земля ніколи не громадилася в одних руках понад міру. Що хто прикупить землі понад міру, то зараз повинна держава наложити на ту додаткову землю окремий високий податок або навіть цілком відібрати її і давати безземельним. А коли такого права не буде, то бідаки будуть відпродувати землю богатшим і буде спекуляція.

З того ми бачимо, що питання про власність землі не дасться розв'язати міркуваннями, чи наш народ є індивідуаліст, чи комплективіст; в господарських справах рішає не уподобання і не філософія, а рішає одна справа: що дає народови більшу господарську користь і більше земних дібр? І аж потім, в другій черзі, рішають духові уподобання.

Для нашого народа найкращий буде такий порядок, який йому дасть сяк-так прожити на своїй землі. І тому перша і головна справа це та, щоби селянин мав землю і вмів на ній добре господарити. Але коли він ледащо і землі не вмів, або не хоче добре управляти, то на тім терпить не тільки він, але й весь нарід і мусить бути спосіб на те, щоби його примусити до доброї господарки. Такий спосіб, бувби колиби громадська Земельна Управа мала право його землю передати другому, пильнішому господареві.

Зрештою ціла справа про приватну, чи громадську власність не має такого великого значіння, як їй дають ріжні противники соціалізму. В Росії і на Україні селянство само на своїх з'їздах ухвалило скасувати приватну, а завести громадську власність. І до днесь живе з таким законом; а коли бунтується проти большевицької власти, то зовсім не проти громадської власности, а проти рабунку хліба, проти реквізицій без заплати. Оборонцями приватної власности оголосили себе білі генерали, Денікін, Врангель, Скоропадський, а селянський народ гнав їх від себе в чортову маму.

І ті всі наші політики та публіцисти, що виступають грімко проти громадської власности на землю, голосячи, що соція-

лізм хоче відібрати селянинові його кавалок землі, роблять це не по щирості, а тому, щоби явно не сказати, що їм ходить про оборону приватної власності панів і підпанків. Польські пани є приятелі приватної власності, але тільки своєї, а власності українських селян вони не оборонилиби а дуже радо забралиби для себе, або для своїх кольтоністів.

Для соціаліста є головне питання: здобути для народу землю; а вже яким способом народ буде поряdkувати тою землею, чи дасть на громадську власність чи довголітню аренду, це вже справа менше важна. Також для соціаліста дуже важне, чи хто не вживав землі для того, щоби на ній визискувати робітників. А селянська трудова власність, без визиску робітника, соціалізму не противиться.*)

Ось так виглядала б приблизно ця земельна реформа, яку треба в нас завести. Вона мало чим ріжнилася б від славної „соціалізації землі“, проголошеної законом української Директорії. Щоби не було неясности, треба відразу зазначити, що назва „соціалізація“ для цього закону не зовсім відповідна, бо це був тільки перший крок до соціалізації хліборобства: це було у с у с п л ь н е н н я п р а в а в л а с н о с т и до з е м л і, а не у с у с п л ь н е н н я самої селянської господарки, яке ще далеке. Селянська господарка мала й надалі остати приватно-індивідуальною, тільки закон накладав на державні органи обов'язок, всіма силами підпирати кооперацію на селі. Добровільною спілкою селян при обробці їх поля, при купні машин, при продаванню своїх продуктів, мала вирости поволі і з добровільною згодою селян дійсна соціалізація господарства на селі.

Третє питання в земельній реформі таке: як далі вести господарку, щоби народ міг з неї вижити?

Розділення великої власности між селян не допоможе на довго. Коли селяне не будуть землі управляти так добре, щоби вона родила в двох, в трох більше, як тепер родить, то за одно-два покоління знов буде тісно — та і голод. Днесь земля в Галичині родить в двох-трох менше, чим родить гірша, піскувата і глинкувата земля в Німеччині або Чехії. На Великій Україні ще гірше. Як тому зарадити?

Треба піднести техніку сільського господарства. Завести нові господарські рослини, нові раси худоби, скомасувати порозкидані поля, осушити багна, очистити задернені пасовиська, оздоровити ліси, завести нові і великі машини, утримувати громадських агрономів, ширити загальну і фахову освіту.

*) Хто ближче цікавиться тою справою, нехай читає книжечку Гр. Нашого „Соціалізм і селянство“, видання „Громада“ 1923.

На це все замало сил одного чоловіка, хочби він був і не знати який ворог громадівства та „індивідуаліст“. Це все може зробити тільки велика громада людей, селянська спілка.*) Коли справа дрібна, то вистарчить спілкадвох-трох сусідів, але коли справа велика, то треба робити спілку на всю громаду, волость, повіт, або й на цілу Україну. Така спілка називається кооперація. Кооперація поставила на ноги селянство чеське; німецьке, бельгійське, а особливо селянство ірландське, яке виросло, здобувши в панів землю, в таку значну спілкову силу, що стало підставою для нової самостійної ірландської держави.

Вся будучність українського селянства залежить від того, чи воно зуміє найти в собі досить товариського, спілчанського духа, побороти старі погані звички, що „гуртовечортове“ і виплекати в собі людські, громадські почуття взаємної допомоги і любови. Коли селянство піде шляхом „індивідуалізму“ і коли кождий селянин буде жити своїм богом — тоді лізтиме далі в кишені спекулянтів.

Четверте питання земельної справи таке: що зробити з рештою населення, для якої всетаки не вистарчить землі?

Коли порахувати в Сх. Галичині всю землю більшої і середньої посілости і ті землі, що вже розпродані між колоністів, то вийде всеї землі, яку можнаби передати в парцеляцію, коло 600.000 гектарів. Самих халупничих родин, що мають найбільше два гектари землі, є в Сх. Галичині коло 350 тисяч. (Коли рахувати на родину п'ять осіб, то цього всього буде коло два мільйони душ.) Окрім цього є в Галичині поверх пів мільйона сільських робітників і форналів, які не мають ні землі, ні хати і ці теж чекають на землю. Колиби землю розділити між самих тільки халупників і безземельних, то не вийде тої землі навіть по два гектари на родину.

Річ ясна, що сам розділ земель не допоможе всім людям. З кожної селянської родини треба вислати по кілька осіб на бічні заробітки, щоби не роздроблювати землі ще далі. Але куди їх вислати?

Старий спосіб — еміграція, тепер не дає ратунку, бо й Америка утруднює приїзд свіжих людей. Треба в нас самих, на Україні закладати фабрики і ремесла, щоби дати

*) С. Подолинський писав в своїх „Ремеслах і хвабриках на Україні“ в р. 1880.

„Ми бажаємо такого впорядкування праці: земля повинна належати до громад людей, котрі на ній працюють, так само як і струменти, машини, будинки, потрібні для хліборобства. Тільки громада людей вкупі може впорядкувати гарне велике машинне хліборобство, найкорисніше по здобутку й найлегше по довжині й тяжкості праці.“

людям працю. Є в нас льон і коноплі, є в нас вовна, є в нас сирі шкіри, садовина, ліси: замість це все вивозити за границю, щоби потім платити дорогий гріш за полотно, сукно, шкіру, мармоляди, папір ітд. зроблені з нашого власного матеріялу, український робітний нарід мусить сам навчитися те все робити; мусить посилати своїх синів до таких технічних шкіл, де вони моглиби навчитися цього всего, не чекаючи, поки закордонний або жидівський капіталіст прийде і сам почне робити цю роботу.

Богато з тих річей можна зачати і без особливо великого капіталу. Капітал можуть дати наші селянські спілки-кооперативи, коли нарешті стануть на ноги. Так роблять селянські і робітницькі кооперативи в других краях. Наприклад в Чехії велика частина цукрових фабрик є в руках околичних селян, що доставляють до цукроварні бураки. Робітничі кооперативи в Чехії мають свої власні млини, пекарні, швальні і т. д.

Наша держава мусить звернути особливу увагу на підпирання кооперації. На підпирання кооперативних фабрик треба обернути частину доходів з нафтових копалень. Борислав повинен бути копальнею добробуту для нашого дрібного населення, а не тим, чим він є днесь.

Але, поки вдасться розвинути промисл, може уплинути й більше років — тимчасом голод не жде. Треба, щоби наша держава переселила кілька можна селянського люду в ті сторони України, де ще є досить вільної землі. На Вел. Україні було на стільки панської землі, що можна наділити сяк так всі селянські господарства. А є губернії, як Таврія, Херсонщина, частина Катеринославщини, де ще землі останеться. Особливо тепер, після голоду. В ці сторони мусить українська держава спрямувати весь надмір людности з таких околиць, як Полтавщина, Поділля і особливо Галичина. Правда, поки на Україні влада є в руках большевиків, вони не допустять до того. Недавно їх уряд оголосив, що даремно галицьким людям глядати притулку на Вел. Україні, бо там землі вільної нібито нема. Але одночасно з тим газети приносять що хвиля вісти, що такої а такої фірмі уряд большевицький дав концесію на тільки а тільки тисяч десятин землі. Підчас голоду в Поволжю 1921 і 1922 р. на Україну прислано багато селян із Московщини і тут вони і загосподарюються. Комуністичний московський уряд, що панує на Україні, волисть присилати на українську землю своїх московських селян, щоби Україну московщити. А прецінь він мігби їх спокійно поселити в Сибірі, де місця є досхочу. Україна буде замкнена для галицького і волинського люду, поки на Україні не буде своя власть, зі свого трудового, селянського і робітничого народу.

* *

Коротко зібравши все, що ми досі сказали про землю, ми дійдемо до таких головних думок:

1. Конфіскація нетрудової землі (що перевищує таку кількість, яку родина може обробити своїми силами) без викупу.

2. Давня селянська земля, коли не перевищує трудової норми, остає на старих правах.

3. Сконфісковану землю передається місцевому потребуючому населенню в приватно-індивідуальне користування (вічно або тільки довголітнє) за оплатою державі податку. Катастер землі і вимір податку відбувається щокількадесять років. Коли господарка ведеться добре, то ніхто не має права відібрати землю в посідача.

4. Право користування землею є спадщинне. Його можна передавати також другим особам, але тільки тоді, коли Земельна Управа сама не захоче перебрати землю. Землю можна заставляти тільки в державнім кредитовім банку.

5. Землею завідують громадські і вищі Земельні Управи і вони мають право доглядати, чи земля не стоїть відлгогом, або чи добре обробляється.

6. Висококультурні фільварки не розділяється, а переходять в завідування Земельних Управ, або держави.

7. При наділі землі підпирати особливо спілки і кооперативи як селян, так і робітників, які хочуть вести господарку машинним способом.

8. Податок береться не від кількості землі, а від доходу з господарства і то поступово вищий від більших господарств. Хто якимнебудь способом буде посідати землі понад дозволену трудову норму, той повинен від тої додаткової землі платити окремий додатковий податок і досить високий.

9. Треба всіма силами поправляти сільсько-господарську техніку, і розвивати кооперативні форми господарства. Треба підпирати всіма силами розвиток промислу, щоби відтягнути від села там непотрібні робочі руки.

10. Треба змагати до переселення частини сільського пролетаріату на Велику Україну.

Така приблизно аграрна програма сучасного революційного народництва.

* * *

В хліборобській господарці побіч селянського питання є дуже болюче питання сільських зарібників, двірської служби і робітників. Ні робітники ні зарібники не можуть безчашно чекати, поки хтось їм заведе соціялістичний лад. Соціялізм змагав до того, щоби не було найманих робітників, а всь

працюючі чули себе співвласниками загально-громадських господарств. Але поки цей лад настане, вони мусять в щоденній дрібній боротьбі підживити силу капіталістів: дідачів, арендаторів і селянських кметів-богачів. Таку боротьбу вони можуть вести тільки тоді, коли об'єднуються в свої спілки (професійні). А тому, що майже всі наші селяне є рівночасно робітниками і зарібниками, тому не потрібно, щоби одні відділялися від других; дрібноземельні і цілком безземельні сільські бідаки повинні всі разом єднатися в одну „Селянську Спілку“.

Нема другої галузі господарства, де визиск людської праці був би більший як рільництво. Двірський форналь і сільський наймит живуть не тільки як скотина, а ще й не мають тої трошки свободи і тих людських прав, які вже собі здобули робітники в інших фахах. Вони терплять і добрі і злі гумори свого господаря, не виключаючи фізичної ганьби і побоїв. Вони не мають означених годин праці і відпочинку; не мають відваги творити спілки для боротьби з паном.

Другий рід сільських бідаків, це наші сільські зарібники, що роблять на панських і богацьких ланах. В літі 1923 р. вони жали за 12-тий, навіть за 16-тий сніп! За Австрії платня все таки була краща.

Часопись „Укр. Голос“ з 17. червня 1923 р. містить таке письмо з села: „Звісно, що 70 на сто сільського населення жило і живе з заробітку, як рільні робітники. Перед війною в місяці маю була денна платня робітника від 80 сот. до 1 корони. Сьогодні хоч з голоду тинь. В маю цього року пересічна платня робітника в цілім краю не перевищала 2500 мп., коли одна топка соли коштує 1500 мп., одна літра нафти 1800 мп. То значить, що сільський робітник працює цілий день за півтора топки соли, або за 30 сот. передвоєнних!“

Але навіть за таку голодову платню люде бояться, бо все одно в хаті у себе не мають до чого прикласти руки. „Селянська Спілка“ повинна вглянути і в цю справу і покласти кінець явному рабункови людської праці.

* * *

Деякі люде, що привикли все добре бачити у чужих, а в своїх тільки зло, вихваляють большевицьку господарку на Україні, а ганьблять все, що зробила і хотіла зробити українська революція. Ми вже бачили, який земельний закон ухвалив український селянський та робітничий парламент — „Трудовий конгрес“. А яке добро принесла большевицька влада?

Большевики проголосили свій декрет (закон) про землю в травні 1919 р. Цей закон ані трохи не ріжнився від закону

Української Центральної Ради, хіба тим, що заводив, де були ліпші фільварки — комуни (комуністичні, чисто спільницькі господарства) або сов-хози, це є державні фабрики під командою урядників. І комуни і совхози скоро покінчили своє життя, з причини недбалства робітників, злочинств совітських урядників і ненависти околичних селян. Але не в комунах справа. Справа в тій цілій політиці, яку вела комуністична держава.

Ціла комуністична наука і віра зводиться до того, що пролетаріят, це є робітники, мають завести свою „диктатуру“, то значить команду над всім, що буржуазне. До буржуазії большевики завше зараховують і селянство. Буржуазія не має ніяких прав; отже забрано всі права не тільки правдивій буржуазії, але і селянству. Головна річ: селянство має собі задержати тільки те, що йому потрібно, аби не померло з голоду, а всю решту свого збору мусить віддавати державі. Держава бере на себе обов'язок кормити всіх, як військо в касарні, але зате буде примушувати всіх силою до праці. На селян наложено такий податок, що рівнявся простій грабіджі. Чи селянин працював багато, чи обсіяв мало, — все одно йому оставляли тільки, аби не вмер. Робітничі і військові відділи з міст ішли озброєні на села для реквізиції. Селянин з початку пробував бунтуватися і робив повстання, але це його коштувало багато крові. Большевицька влада проголосила селянина ворогом революції. Того самого українського мужика, що всіма силами гнав від себе всяких Денікіних і Петлюр. Селянські повстання проголошено бандитизмом і петлюрівством. Тоді селянин взявся до другого способу. Знаючи, що все одно йому нічого не оставлять, він сіяв тільки те, аби для себе. Для „комуни“ він не думав дармо працювати. Бо та „комуна“ не давала йому ні школи, ні поради в господарстві. На саме слово „комуна“ в одних селян блискали очі ненавистю, другі вмирали од страху. Село перестало працювати, влада вмовляла в робітництво, що воно на те, щоб панувати і приказувати. І на жаль, частина робітництва повірила такій науці. Так повсталася страшна на весь світ своєю кровожадністю „совітська влада“, яка на сміх людям прозвала себе владою селян і робітників.

Але коли плуг перестане орати, а фабрика куритися — тоді прийде кінець і найбільш кровавій владі. Фабрики станули, село давало чимраз менше хліба. І посуха в р. 1921 і 1922 принесла голод, якого світ не бачив. Вмерли мільйони людей; правдивого їх числа ми напевно ніколи не будемо знати.

Весною 1921 р., коли і селянські і військові повстання були щораз грізніші, уряд рішився змінити політику. Настала

„Нова Економічна Політика“ або коротко „Неп“. Головна зміна мала наступити в селянських податках. Селянинові мали брати не все, що в нього найшли поверх пайка, а тільки таку мірку хліба, як йому наперед призначено. Рештою селянин мігби нібито вільно торгувати. На око виглядало ніби якось справедливіше. Хто пильний і роботящий, міг надіятися, що все таки щось приховає і на другий рік, або й прикупить дещо до господарства. Але в тім то й весь секрет комуністичного господарства, яке побудовано на одній тільки думці: як обдурити мужика?

Селянин купує косу, серп, плуг, цвяхи, шкіру, сукно. Це все робиться в фабриках. Але фабрики в руках большевицької держави і ціни за всі промислові продукти призначає фактично держава. Тож зза кордону має право привозити тільки держава. І держава призначає за всі ті свої товари, такі божевільні ціни, що вірити не хочеться. Про цю справу писали з Київщини в літку 1923 р.:

„...особливо бідує селянство. Хліб, його єдина продукція, не має ніякої ціни, тоді як продукція міста страшенно дорога. Приміром, щоби купити чоботи, селянин мусить продати мало не все своє господарство. Чоботи коштують три тисячі карбованців грошовими знаками 1923 року, а пуд жита коштує до 30 карб. так, що за чоботи треба заплатити сто пудів жита.“ На галицьку мову, це значить, що за пару чобіт треба заплатити шіснацять метричних сотнарів жита (коли рахувати за сотнар 7 австр. гульденів, то булоби 102 австр. гульдени!).

Нема що й казати, з большевицьких комісарів добрі купці, бо доказали такої штуки, як в цілм світі ще не доказав ніякий капіталіст. І не диво, коли в тім самім письмі далі говориться:

„Селянин тепер і босий і голий і дітей не може вчить. Селянин годує корову, а не може молока пити, годує свиню, а сала не може їсти і від різних слабостей потроху вимирає. А в місті люде і пють (не всі, річ ясна) і їдять всякі торти, шоколади і т. і. і викидають за оден день десятки міліярдів (совітських)... (Гром. Голос ч. 29. з 1923 р.)

Грабіж селянської праці відбувається на „безвряданській Україні“ і далі, тільки під зміненим видом. То була явна реквізиція, а тепер йде тайна, прикрита торгівлею.

Чим-же різниться від большевицько-московської політики політика польського уряду в Галичині і на Волині? І тут і там розходиться о те, щоби держава і пануюча класа могла жити коштом праці селянина.

Ціна збіжжя і інших земельних продуктів в Польщі нищає половину від передвоєнної, а ціна промислових вирібів

така сама, як перед війною, а деяких предметів в двоє або троє вища. („Діло“ з 31. серпня 1923.)

Наслідком такої державної політики селянське господарство під большевиками не підноситься, а що найбільше стоїть на старому місці. Уряд прийшов до переконання, що винна не держава, а винно селянство, що не вмів господарити. Треба запросити великих європейських капіталістів, щоби взяли в свої руки панські землі і завели поступову американську машинову господарку. Новий декрет большевицької влади, виданий в липні 1923 р. віддає капіталістам землю в „аренду“ до 1000 десятин на 35 років, в одні руки, а коли це буде ціле акційне (капіталістичне) товариство, то йому можна давати на 60 літ в аренду землі, кілька само схоче.

Світові мільярдери, всякі Круппи, Стіннеси і їм подібні вже висилають на Україну і в Росію своїх інженерів, директорів, свої мотори і своїх механіків. Вертають старі часи, тільки в гіршій формі. При царській владі була хоч яка така преса, в якій можна було, хоч і делікатно, говорити про неправду, що довкола діється. При большевицькій владі ніякої преси, окрім комісійної (казьонної) нема і в обороні своїх прав ніхто не має права виступати; а хтоб відважився, на того є „чека“!

Большевики не подумали про це, що дай селянинові свободу зорганізуватися, перестань його працю в білий день грабити і він запрацює так, що цілий край зацвіте, мов рай. Хиба ніхто так не кохає землю і селянську працю, як селянин. Большевики клонять голови тільки перед силою, слабкого вони давлять. Капіталісти, як Крупп і Стіннес — велика сила і з ними комуністи чемно говорять, але селянина вони ненавидять з душі і з тим навіть не ховаються. Він для них ненависна сила, яка їм грозить задавленням. Для них селянство, це не трудова кляса, а „дрібнобуржуазна стихія“. Стара польська приказка оправдалася: „Пан з панем зна се — а хлопу zase“.

в) Ліси, копальні і промисловість.

„Де були ліса, то тепер панські
Де очерета — все ~~господарські~~...”

господар

„Не дай мені Боже служашого хліба
Служащий хліб добрий, та тільки вимовний
По кусочку крав, що дня вимовляє.....“
(З народних пісень.)

Україна не може похвалитися великим багатством лісів. Ще під тим оглядом найщасливіша та частина України, що тепер опинилася під Польщею. Ліс має подвійне значіння в народнім господарстві: він дає дерево для будівлі домів, кораблів, виробу паперу і всяких струментів, а окрім того ліс охороняє край від посухи, бо затримує вохкість. Ліс має ту особливість, що знищити його легко, але викохати трудно і на те треба довшого часу.

Тому всякий нарід бере під особливу опіку свої ліси. Коли можна погодитися на приватну трудову власність що до землі, то на приватну власність ліса не погодиться ніхто, хто думає не тільки про себе і про днесь, а про цілий нарід і про його будучність.

Польська держава не тільки не взяла лісів під опіку, але видала їх на дику спекуляцію. Як хмара саранчі кинулися на „кресові“ лісі різні патріотичні „дзялаче“, рубають, ріжуть, сплавляють долі ріками у море. Повстало безліч спекуляційних спілок під ріжними патріотичними назвами. Всі вони нібито хочуть „відбудовувати“ знищені війною селянські оселі. Відбудовують, що правда, так завзято, що наші Карпати світять вже голими хребтами, аж жаль бере, а ліс пливе у Іданськ, для Французів, для Англіїців, для Німців. Селянин здовж цілої фронтової лінії, як жив в землянці, так і живе в ній далі. Не як господар своєї землі, але як звірина. Два великі скарби принесли Польщі здобуті нею українські землі: нафту і ліс. І оба вони стали полем попису для грошоловної верстви пануючої нації.

Ліси мусять перейти на власність народу, в заряд громад та повітів, під доглядом держави.

Нафтові джерела тягнуться повздож цілого Прикарпаття, а головним їх осередком є дрогобицький округ. Не

всі наші нафтові джерела вже відкриті і не всі розпочаті, але й те, що є то багатий скарб. Нафтові терени української Галичини займають коло 10 тис. квадратних кілометрів, себто коло одної шостої частини галицького краю. Кількість кипячки в нідрах землі обраховують на 470 мільонів метричних сотнарів, або інакшими словами коло п'яти мільонів ватонів, хоч припускають, що запас може бути й більший*).

Коли цей запас порівняти з запасом інших країв, то та сума невелика. В р. 1921 американські геологи обраховували, що запас нафти в цілм світі виносить понад 90 мільярдів сотнарів; то значить, що галицька земля посідає приблизно одну стовісімдесяту частину всіх запасів світа. Але треба пам'ятити, що є без числа країв, які не мають і того, що маємо ми.

На першім місці що до багатства ропи стоять Зєдинєні Дєржави Америки; вони самі мають 60% всієї земної ропи. І перші Американці розпочали копати нафту. Це було коло 60 років тому; тоді ще ніхто й не думав, що ця чорна, смердюча мазь допоможе людям їздити по землі і по воді та літати по повітрю, та що нарешті через неї прийде до кривавих воєн.

В перші часи нафтою світили і нею мазали води. Аж з початком нового століття очистили з нафти бензину і вигадали бензинові мотори. Появилися автомобілі, а скоро за ними аероплан і цеппеліни. Трохи пізніше люде догадалися палити в моторах самою кипячкою, або тими останками, що відходять при чищенню нафти (мазutom). Ті всі несподівані новости зробили в техніці і в промисловости цілу революцію.

Світ від тої хвилини якби відмінився. Ропа, бензина і мазут мають меншу вагу між вугіль, а дають при однаковій вазі два рази більше тепла. Корабель, що топить вуглем, мусить брати з собою в двое більший тягар палива, ніж корабель, що топить мазutom. Зате бере менше товару. Вугля може корабель набрати найбільше на 15 днів, а ропи візьме на 57 днів! І робітників для ладування вугля треба багато, а ропа тече сама на корабель рурами і сама сходить з резервуару в мотори.

Не треба й дивуватися, що від самого початку світової війни всі великі держави, що мали приступ до нафти, перейшли в своїх воєнних і торговельних фльотах, а також і в залізницях на нафтовий опал. Як відомо, Америка до великої війни майже не мала своєї морської фльоти, а збудувала її тільки в часі війни, та і то таку могучу, що небагом зрівняється з англійською — і всі ці великани наддреднавти отоплюються при допоміжі ропи.

* С. Р. „Нафта Сх. Галичини“. Відень 1921.

В р. 1922 було в цілм світі 13 міліонів автомобілів, а з того в самій Америці 11 міліонів. В році 1909 Америка вирабляла всього півтора міліона том бензини, а в р. 1921 вже 15 міліонів.*)

Людей напала нафтова горячка. Вона прийшла і до нас і відкрила Бориславські скарби. По цілм світі бігають спекулянти в надії стати за одну ніч міліонерами. Колиби добування нафти в Америці і далі йшло тим шаленим ходом як досі, то нафтові джерела Америки скінчаться вже за 15—25 літ. Американський капітал вже завчасу оглядається за свіжими теренами.

Але про те саме думають і Англійці і Французи і Німці і вся інша дрібота. Де великий сам не може, або стидався, там посилає малого. Так було з недавною війною Греків з Турками. Греки хотіли забрати турецькі землі в Азії, а помагала їм Англія, щоби дістати до своїх рук турецькі нафтові терени (Мосуль в Мезопотамії). А з другого боку Туркам помагали Французи і Американці, щоби й собі дістати до рук ті самі терени.

Хто швидше винюхає головні нафтові жерела і запанує над ними, той матиме в своїх руках панування над світом.

„Сила, що зможе опертиса на нафтовій монополії, зможе заволодіти всею землею кулею, сушею, морем і повітрям.**)

Яке місце Галичини в тій світовій орґії?

Понища табличка показує хід світової нафтової продукції за останні роки:

Викопали ропи соток вагонів:

в році	1910	1913	1914	1918	1919	1920	1921
З. Держ. Америки	27941	33126	35435	47457	56276	62188	70440
Мексико	519	1793	3748	9118	12439	24410	29150
Росія	9378	9247	8936	5520	3642	3483	4275
Гол. Індія	1496	1534	1596	1707	2093	2512	2700
Персія, Мезопотам.	—	250	395	480	1131	1685	2190
Румунія	1352	1887	1784	1214	933	1034	1245
Англ. Індія	859	1107	1037	1146	1223	1000	1035
Галичина	1763	1088	655	679	818	765	555

З тої таблички бачимо, що продукція гал. нафти від 1909 р. паде; правда, невідомо певно, з яких причин. Порівнюючи з продукцією цілого світа, наша Галичина дає 1/55 частину всесвітної продукції. Але був час, коли вона давала в четверо більше (1909 р.) Дехто догадується, що причинсю упадку продукції є военний час, а опісля зла господарка

*) „Американська ропа в кітлах американських великих кораблів може принести кінець британській імперії“ (Fr. Delaisi, de Petrole, 1921)

**) G. E. Graf, „Das Erdölproblem“, Kampf, Wien 1923 — II.

польського уряду. Коли воно тільки так, то нема чого нам журитися, але друга справа, коли причиною малоби бути вичерпання джерел.

В чийх руках знаходиться галицька нафта? — Певних відомостей не маємо. Одна з головніших фірм — „Вакуум Ойл“ стоїть під впливом американського тресту „Стендерд Ойл“; друга звісна спілка „Галиція“, це підприємство французьких і польських капіталістів. Напевно будуть ще сильні впливи австрійських та німецьких спекулянтів. К. Левич в амер. „Нар. Волі“ наводить список новоповсталих французько-польських фірм, які мають до купи 717 мільонів франків капіталу акційного. З цього списку видно ясно, як жадібно французький капітал кинувся на галицьку нафту в останніх роках.

Галичина ніколи не мала досить своїх рафінерій для переробки ропи і тому більшість продукту вивозила за свої границі, до чужих рафінерій і на тім мала велику втрату.

Після упадку галицько-української самостійності довгий час не могло прийти між Францією та Англією до згоди за галицьку нафту. І Англія весь час відмавлялася признати польську окупацію Галичини, бо за Польщею стояла Франція і галицька нафта мала служити французьким потребам. Одночасно йшов торг за турецьку нафту в Мезопотамії де, як видно з повищої таблички, недавно відкрилися багаті нафтові джерела. Англійська політика не мала щастя, бо Греки програвали. Тоді (в березні 1923 р.) Англія, щоби все таки чимсь задобрити Францію, дала нарешті свою згоду на прилучення Галичини до Польщі. Таким чином торг за нафту вирішив в Парижі галицьке питання.

Англія, як небагом показалося, втратила і тут і там. В Азії виграли Турки і Англія ніяк не може того позабути Франції і Америці. Вона, чим може, шкодить Французам у рурській справі в Німеччині.

Але історія котиться далі і ріжним великим державам прийдеться ще не раз говорити про нафтові справи, в тім числі і про галицькі.

Український народ має свіжий приклад народу турецького, який оборонив своє добро проти всіх потентатів світа. До скарбів, що знаходяться в нутрі його землі, має право тільки він оден.

Всі копальні на всій Україні, як велика і широка, мусять перейти під управу держави; робітники, що в них працюють, мають мати теж голос в управі копалень. То буде найліпший контроль, аби народне добро не марнувалося.

Коли рахувати, що галицькі копальні будуть річно видавати принайменше 10 мільонів сотнарів, то є сто тисяч вагонів, а ціну одного вагона ропи поставити тільки 1500

золотих австр. корон, то вартість всієї річної продукції буде 150 мільйонів корон. Коли на кошти верчення, робітника і всі можливі страти порахувати навіть 60%, то все таки остане для держави і народу коло 90 мільйонів золотих корон. За такий гріш держава може побудувати прекрасні школи і допомогти селянському господарству вилізти з винищої бід.

На двох крайніх кінцях української землі на заході під Карпатами і на сході над річкою Донцем, є закопані два великі скарби, від яких посідання і розумного вихисновання залежить в великій мірі добробут народу України. Треба тільки подбати, щоби ці скарби були справді народними.

Ремесла мають на Україні велике значіння і ще довго будуть мати, особливо тепер, коли на Бел. Україні велика промисловість розруйнована і невідомо коли відродиться. Дрібні трудові ремісники живуть марно. Близький товариш Драгоманова, перший український соціаліст-економіст Подолинський, описав українські ремесла і фабрики в р. 1880; треба сказати, що положення нашого ремісництва і робітництва від того часу не багато змінилося, не рахуючи руйнації ремесла і фабрик за большевиків. Подолинський описує життя галицького ткача з Комарна в Галичині. Комарнянський ткач працював з жінкою, а помагала дитина — разом всі вони зарабляли в рік найбільше 80 до сто гульдєнів; їли вони те саме, що й наші селяне: хліб, картоплю, капусту, крупи, для дитини троха молока. Омасти вживали на особу на день 6 грамів; навіть вояк в австрійським війську діставав більше, бо найменше 10 грамів на день. Такий бідачисько, якби не мав кавалок города, свині і ще якусь господарку, не мігби ніяк пережити зі свого зарібку.

Троха ліпше стоять більші майстри, котрі вже мають більший варстат і тримають робітників. Такі витискають зі своїх учеників і підмайстрів більше праці як треба і тим тримаються на ногах.

Охорона праці робітника в ремеслі є трудніша чим в фабриках, бо де робітників є більша купка, там в них більше і розуму і відваги до організованих виступів. Але все таки і тут є можлива спільна економічна акція і самооборона. Доказом може послужити штрайк львівських римарських робітників, описаний в одній львівській газеті:

„Дня 15. серпня ц. р. (1923) вибух штрайк римарських робітників, який обняв одинацять римарських фірм і 24 робітників. Як скандальні відносини панували в тій галузі промислу, хай посвідчить хочби це, що робітники працювали там від 11 до 14 годин денно. Платня для найкраще кваліфікованого робітника виносила 250 тис. марок п. тижнево, а були робітники, що зарабляли 150 тисяч тижнево“. Робітники зажадали обмеження часу праці до 8 годин денно; як

приписує закон, і підвищення платні. Всі робітники шкіряної промисловости зарядили між собою збірку, яка мав на цілі підпомогти штрайкуючих. 25 серпня майстри погодилися на домагання робітників. („Земля і Воля“ ч. 36.)

Фабрики заводяться на Україні поволи, але певно. Правда, на західних землях не так, як на східних. На західній Україні варто зазначити передовсім нафтовий промисл і звязаний з ним парафінований. Далі на першій місці стане лісовий і деревний (тартаки в Карпатах і на Волині), соляний, цегольняний, ткальний, порцеляновий і гончарський (Волинь), гарбарський і цукровий. Але те все в початках і особливо в часі війни з Поляками, коли західня Україна була відрізана від світа, страшенно давався відчутти цей брак. Цілі вагони шкіри, особливо в військових інтендантствах йшли на марне, бо не було великих гарбарень; родюча чорна земля не знала наприклад культури цикорії, так потрібної для війська. Льон і коноплі є, але ткальна промисловість убога. На великій Україні є гарні початки залізної промисловости, машинобудівельної і велика промисловість цукрова. Ткальна, хемічна, деревна і папірова в початках. Україна, маючи в себе на місці потрібне топливо, розвине швидше чи пізніше сильну промисловість, бо коли сильна ще царська Росія могла собі якийсь час дозволити на перевоження вугля в московські і петроградські фабрики, в тій цілі тільки, щоби не допустити до таких фабрик на Україні, то в сучаснім моменті, коли кожний грам вугля дорогий, а залізниці поруйновані, про таку політику трудно й думати. Правда, комуністичний московський уряд мав добру волю продовжати царську політику і вивозив з України навіть машини з тих фабрик, що там вже були, та вбити природного розвитку господарського життя він не зможе.

Перший період комуністичної влади на Україні приніс цілковиту руйнацію промисловости. Фабрики взяла в свої руки держава, інакшими словами, вона націоналізувала їх. Фабриками стали управляти згори назначені директори, без контролю робітників. Робітникам платили натурою („пайками“) не відріжняючи, хто працюючий, а хто лінивий. Держава була обовязана годувати всіх робітників, не дивлячись, чи хто працює чи ні. При такому порядкові річ ясна, що нікому не хотілося працювати, до фабрики ніхто не спішився, і фабрики| станули. Тоді влада зачала брати людей до фабрик в військовий спосіб, як солдатів. Проголошено військовий примус праці. Та всім відомо, що варта примусова військова робота. Всі ми працювали як полонені, або вояки і знаємо, що це не праця, а марновання часу. Фабрики в Росії і на Україні далі зменшували своє виробництво, машини псували-

ся, їх ніхто не направляв, залізниці ставали. Грозила ціл-
вита катастрофа.

Тоді влада вигала „нову економічну політику“ (НЕП).
Фабрики перейшли під управу ніби-урядових, а по правді
півприватних спілок, які склалися з бувших комісарів, ди-
ректорів і приватних спекулянтів. Ті спілки названо шумно
„трестами і синдикатами“. Трести дістали широку автоно-
мію. Вони мали провадити виробництво так, аби виплачувало-
ся. Робітників тримати тільки, кільки необхідно потрібно,
решту віддалити. Трести отримували від держави всяку мож-
ливу поміч грошми, сирівцем і транспортом; окрім них ніхто
другий не має права виробляти на тім самім місці і прода-
вати ті самі товари. (Монополь виробу і продажі).

Але і ця реформа не вратувала промисловости. Річ в
цьому, що товар, який зачали виробляти фабрики під упра-
вою трестів, страшенно дорогий. Держава пхає в трести
значні суми грошей, але з другого боку накладає на них
такі великі податки, що терару люде не купують, і він ле-
жить. Село не може платити сто пудів жита за чоботи.

А на Україні ще долучається друга перешкода розвитку
промисловости: московський імперіялізм центральної влади.
Головні управи трестованої промисловости знаходяться, річ
ясна, в Москві. Вони ділять всю совітську державу на ра-
йони, вони призначають ціну за вироблений товар. По ста-
рому царському звичаю, для московських фабрик призна-
чають великі райони і не тільки в Росії, а й на Україні, де
їм вільно продавати свої вироби, а для українських фабрик
призначають малі райони і тільки на Україні. Хоч українські
вироби нераз бувають кращі як московські, то ціну за мос-
ковські вироби призначають вищу, як за українські. Приклад
такої нахабної політики Москви розказує В. Мазуренко в
харківській комуністичній газеті „Вісти“ ч. 187 з року 1923.
Так буде на Україні аж досі, поки Україна не відрветься
від Росії і сама не буде порядкувати своїми фабриками.

Хочби який гармідер підносили комуністи про техніку,
електрифікацію і проче, їх виробництво ніяк не підноситься
а паде. В році 1923 промисловість на загал вирабляє ледве
одну десяту частину того, що вивобляла до війни. Під кро-
вожадним жандармським утиском нема місця для вольної і
плодотворної праці. Без народної добровільної співпраці, без
рад, без контролі, не може вирости здорове громадське ви-
робництво, а може вирости тільки злочин, крадіж і спеку-
ляція.

Таке саме діло з кооперацією. Наперед большевики її
проголосили петлюрівською контрреволюцією і дрібномі-
щанством, а кооператорів постріляли. Потім, коли прийшла
руїна і голод, вони нагло зробилися начебто приятелями

кооперації, але якої? Такої, що булаб в їх руках, яко „апарат для заготовки хліба“, то значить установа для видурювання від мужика дешевим коштом його праці. Не для того мала бути кооперація, щоби принести матеріальну користь населенню, а для того, щоби підтримати матеріально державу. Ще ніяка кооперація на світі не повстала під таким гаслом і ця ніби „кооперація“, яку заводять більшовики, то не народні спілки, а казённі, комісні, партійні установи без свободних виборів і без народної контролі. Кооперація — це дуже делікатна пані; вона не виросте в краю, де люде під вічною загрозою смерті, арешту і грабіжу. Вона ніяк не злюбить чекістів і жандармів, ані комісарського чобота. Кооперація — то не трести і не комісарства; вона не виросте в краю терору. Кооперацію творить робітний народ, а не буржуазія. Буржуазію можна укоськати концесіями, але народ без вільних виборів і рад не створить ніякої кооперації.

Також Польща не допускає українському народові впорядкувати своє вільне господарське життя. На Волині в р. 1922 за почином кількох енергійних людей почався гарний кооперативний рух, але зараз же тих людей порозганяли польські старости. І одні і другі однаково бояться української кооперації.

Зате про розвиток національно-польського промислу, особливо фабричного, польська держава дбає дуже. Бо це ж в більшості підприємства самих визначних осіб в державі. Великі фінансові позички, які раз в раз польська держава заключає за границею, йдуть в першій мірі на зброєння, а в другій мірі на видавання позичок (кредитування) промислу. Загально відомі в Польщі особи, які ще за світової війни були звичайними собі інтелігентами-пролетарями, а попрацювавши при державній машині, при апровізації та при „відбудові“ господарства, мають днесь фабрики, фільварки, палати. Вони стоять і десь на чолі міністерств, торгових агентур і подібних установ. Оце й є ця кляса людей, що справді віднесла користь з відбудовання польської держави. На протязі останнього року 1922, видав польський державний банк, („Польська Каса Позичкова“) кругло 412 мільярдів марок на позички приватним фірмам і банкам, з того тільки половину для чисто промислових фірм, решту для банків...

Але великої користі з тих позичок не має народне господарство. Користь мають тільки фірми, що отримують позички. Вони зараз же пускають ці гроші на торг, міняючи за ліпшу валюту (долари, франки). По якомусь часі купують потрібну кількість польських марок по дешевшій ціні, бо марка паде постійно в низ, платять державі свій довг, а за-

робок ховають до кишені. Таким способом державна поміч приватним фірмам, обертається в державне підпирання спекуляції, а не в підпору виробництва і подешевлення товару. Товар стає чимраз дорожчий і неприступний¹⁾, а держава банкрутує.

* * *

Фабрики тим одріжняються від ремесла, що вживають великих машин. Машина відпихає від праці певну кількість робітників. Чи з того виходить, що робітники мають нищити й розбивати машини? Ні, се не бувби ратунок.

Машина вкорочує людську працю; нищити те, що може влєкшити людям життя, то булаби нерозумна і зовсім марна річ. Не нищити машини повинні робітники, а зробити їх своїми слугами. Коли вся людська громада вмітиме заводити і утримувати машини, тоді з них буде користь цілій громаді, а не приватним людям. Тоді вся громада буде менше працювати, а робота всетаки буде зроблена. Цю думку висловив як не можна краще Подолинський в своїх „Ремеслах“:

„...Так само всі ремісницькі майстерні, мануфактури, хвабрики повинні належати до громад тих робітників, котрі на їх працюють; бо тільки таким робом минеться боротьба між особними здобувателями, тільки таким робом полєкшання праці через машини і користь од їх випадє на долю всіх людеї, замість того, щоб лишати велику часть їх останнього заробітку. Кожен працюючий чоловік повинен мати вільний доступ, на рівних з усіма правах, в громаду такої праці, до якої він має найбільш прихильности, або навіть і до кількох громад, коли він бажатиме працювати ріжну роботу“ (ст. 146)

Ми особливо звертаємо увагу на спілкуву, вільно впорядковувану організацію праці, якої вимагає Подолинський, тому, що саме цей пункт є характерна риса народництва і одрізняє його від державницького соціалізму, якого вперто тримається ще дехто із німецької офіційної соціал-демократії.²⁾

Народництво вимагає як найбільшої особистої волі для робітника; колиб соціалізм мав полягати в тім, щоби все господарство мало перейти в руки держави та її урядників, тоді всі булиби робітниками держави, або інакше це бувби державний капіталізм. Такий державний капіталізм заводили в себе російські большевики. Робітники в державних фабриках втратили навіть право вільного штрайку і вільної критики порядків в фабриках; коли робітники пробували щось

¹⁾ Про цю справу розказано гарно в 29. ч. „Громадського Голосу“ з 1923 р. (стаття: Хто тратить на польських марках?)

²⁾ гл. напр. К. Кавдський „Пролетарська революція та її програма“ 1922.

такого, то їх рахували противниками революції. А тимчасом правдивий соціалізм полягає іменно на тім, щоби робітник не тільки мав працю, але і на тім, щоби він мав голос в завідуванні фабрики, в купі з товаришами. Робота є тяжка, коли дає малий заребок, але сто раз вона тяща, коли до того ще примусова, під обухом і батогами пана і власника, або державного директора. Тільки вільна і охотна праця дає радість. А тому треба, щоби верховна управа фабрики не була десь далеко, в головнім місті в руках самих далеких від народу і йому чужих чиновників-урядовців, а щоби була близько до робітників, при їх близькій участі. Для тої мети робітництво мусить готуватися вже й днесь і організуватися в спілки, які мусять взяти в свої руки завідування підприємствами. Вже днесь треба не тільки добиватися ліпшої заплати, але інтересуватися всім, що робиться в фабриці. Таким поглядом революційне народництво дуже наближається до так званих синдикалістичних напрямків серед робітничого руху. (Романські синдикалісти, англійські гілдейці).*)

Треба старатися завести такий лад, щоби робітник не мусів працювати на чужій йому казённый („скарбовій“) фабриці, але щоби він бачив себе теж по часті паном і господарем фабрики, чи великого громадського господарства, та щоби більше робітничі люде, мужі та жінки, не жалувалися, що

„болять мене руки обі — що не роблю собі“.

Коли робітник матиме голос в управі підприємства, коли він буде сам вибирати директора фабрики і буде мати голос до зисків з підприємства, то його не будуть вже боліти обі руки, але тільки „одна“.

Фінансовий капітал стоїть окремо і незалежно від чисто продукційного капіталу. Він дбає про те, щоби тамті мали готові гроші для своїх потреб. Давніше він вдовольнявся тими процентами, які отримував за свої позичені гроші. Але ті часи вже проминули. Сьогодні фінансові інституції, банки, не такі вже глухі, щоби помагати фабрикантам і торговцям до інтересів, а самим поперестати на марнім проценті: ні, сьогодні банки вимавають собі участь в зисках підприємств, вони купують акції добрих підприємств, вони і ніхто інший, керують днесь всім виробництвом. Фінансовий капітал, що „працює“ на українських землях, особливо під Польщею, весь в чужих, особливо ачтантських руках, хоч назви тих банків звичайно дуже патріотично-польські. Bank Polski dla handlu i przemysłu, Bank Małopolski, Bank Komercyjny, — все це заграничні ка-

*) Блище про цю справу можна довідатися з моєї розвідки п. в. „Господарське самоуправління“ (відбитка з „Нової України“).

пітали. В літі 1923 р. польський уряд заключив позичкову умову з французьким концерном Морґана, хоч Морґан стоїть на услугах німецького фінансового силача Стіннеса. Капітал не є патріотичний; його батьківщина там, де кращий інтерес. Народна держава мусить вивласнити весь приватний банковий капітал, або що найменше його сильно взяти в руки, бо інакше не держава і не народ буде управляти народнім господарством, а капітал.

г) Селянство і робітництво

Таким чином ми переглянули найважливіші галузі народного господарства. Ми побачили, що і в хліборобстві і в промисловості є різні ступні заможности. В хліборобстві ми пізнали великих власників, що ведуть велику господарку і таких, що тільки беруть ренту з виарендованих земель. Далі ми пізнали середних, та всетаки капіталістичних виробників і масу дрібного, трудового і півпролетарського селянства.

В промисловості ми пізнали великих виробників, дрібне ремісництво і безвласний пролетаріят, без варстату праці.

Ми бачили, що на всіх полях народного господарства побіджає той, хто посідає власні і добре улаштовані засоби виробництва; він наймає до себе на працю тих людей, що не мають власних варстатів, або мають, але не такий великий і добрий. Роботодавці затримують собі частину зарібку своїх наймитів і тим багатіють. Маючий багатіє коштом не-маючого. Бідному все вітер в очі віє. Як у жидівській біблії написали якісь приятелі багатства: хто має п'ять талантів, тому додається ще п'ять, а хто має оден талант, тому відбереться і той оден!

Ми бачили теж, як українська народницька думка, від перших своїх початків до великої революції, дивилася на ці справи. Ми не будемо ділити людей тільки відповідно до того, чи вони мають яку власність, чи ні. Бо не всяка „власність“ дає чоловікові можливість провадити самостійне господарство. І не всяка власність надає зараз-же чоловікові характер „буржуя“ і капіталіста.

Бо в кождім чоловіці є охота (інстинкт) мати щось свого власного і тої охоти не вбе в людях ніяка комуністична лайка. І в комуніста є ця охота. Кождий з них, то явно, то тихцем старається придбати якийсь маєток, чи домок, чи поля кавалок, чи в банку рахуночок. Також є не-правдою, що робітники-соціалісти є ворогами власности. Правдою є тільки те, що вони з а в и д у ю т ь всім тим, хто має хату, чи господарство, а завидують тому, що самі хотіли би те мати. І то не є їх ніякий гріх, а чисто людське і природне бажання. То є охота до самозахорони, до забезпечення собі на старість і своїм дітям, якогось притулку. Наш народницький соціалізм ніколи не думав боротися з такими дрібними, трудовими і споживчими власниками.

Не з дрібною, трудовою власністю бореться наш соціалізм, а з капіталістичною, що має за багато, щоби сама могла господарити і або арендує дрібним людям за чинш, або наймає їх за працю. Ми ділимо людей не так як комуністи, на власників і невласників. Ми ділимо людей не по власності, а по праці: чи хто живе своїм трудом, чи живе чужою працею і капіталом? Коли ми таким оком подивимось на світ, то побачимо такий образ:

Люде працюють, де хто може. Одні на ріл, другі під землею, треті по варстатах і фабриках. Вся ця робота в однаково всім потрібна. Ані селянин не є більше варт від робітника, ані пролетар-робітник від селянина. Диктатура, провід робітників над селянами — це така сама неправдива і глупа річ, як диктатура селян над робітниками. Одні без других не можуть жити і працювати. Місто не проживе ні одного дня без продуктів села, а село, хоч і проживе, то зовсім одичіє без культури, що робиться в місті. Інакше село мусілоб вернути до стародавніх звичаїв, коли селянин ходив в лаптях-ходаках, сам шив кожух, молот зерно на жорнах і т. д. Люде поділилися між собою працю і вертати до старого булоби нерозумно. Ми живемо в часі обмінного господарства, де нема ліпших і гірших. Тому всякі тужливо-сентиментальні теорії, що українська нація — чисто селянська і такою повинна остати — є теорії назадницькі і ширять тільки незгоду між нашим власним, робітним народом.

Так само смішні є вигадки всіх тих зеленоголових не-офітів большевиаму, які чують себе нещасливими тому, що Україна — не індустріяльний (фабричний) край, а селянсько-„дрібно-буржуазний!“ Ці нещасливі люди викрикують про „бензін, та-та-та-кання, стукотіння фабрик“ — аби надати собі і своїм неграмотним писанням „індустріяльний“ вигляд, а в політиці вихваляють насильство пролетаріату над селом, грабіж і палення селян комуністами.*)

*) Одною із цінностей, яку цей тип людей вводить в українську літературу, це її „індустріялізація“. До чого може дійти людська глупота, нехай зразком послужать виписки з харківської газети „Вісті“:

В „Спілці селянських (!) письменників „Плуг“ обговорюють твори членів „Спілки“.... Негативно поставився аудиторія до віршів т. Бена, нарікаючи на відсутність індустріяльних мотивів. Але друга частина знову відповіла, що й творчість т. Бена має свою рацію. Т. Бен живе в глухому заулку провінції, в оточенні примітивної сільської техніки і природних пейзажів (ось що!), чому в його творчості вони й одбилися“. (Вісти № 174).

Як видно з цієї виписки, харківські індустріяльні поети тільки зтруднюючи і не всі прощають сільський тон і природні пейзажі „Індустріяльні“ над-люде!

Друга виписка не менше весела. „Вісти“ № 186; діється в тім са-

Люде, що працюють, є всі однакової вартости. Вони й становлять цю трудову громаду, яка буде боротися за соціалістичний, то є товариський лад. Ми не бачимо клясової різниці між трудовим селянством, трудовим ремісництвом і робітництвом фізичним та духовим; ми бачимо тільки певну стану і побутову різницю. То не є окремі від себе класи, а окремі стани і фахи (професії).

Світ ділимо на дві класи: капіталістів і трудову громаду. До капіталістів рахуємо: фабрикантів, великих майстрів, великих ділчів-поміщиків, що самі ведуть господарку, або арендують землю селянам, далі належать до капіталістів власники чиншових домів і копалень, врешті всі ті люде, що живуть з процентів капіталу (рентієри). До трудової громади рахуємо всю решту суспільства.

Ми думаємо, що нема розумної причини, щоби трудове селянство дивилося косим оком на робітників; річ ясна, ми говоримо тільки про таких робітників, які не носяться з думкою панувати над селянином своєю „диктатурою“. А навпаки, ми бачимо важні причини, щоби одні й другі себе взаємно підпирали.

Люде, що сіють роздор між селянством а робітництвом, опирають свою агітацію на твердження, що інтерес робітника є противний інтересам селян. Та чи правда це?

Чи робітник має якусь користь з того, коли ціна фабричного виробу йде до гори? Ні, користи він з того не має.

Робітник при допомозі машин виробляє всякий товар, фабрикант пускає товар на торг, а зиск ховає в кишеню. З робітником він не церемониться, особливо, коли під брамами фабрики стоїть друга громада голодних і скулених пролетарів. Не будеш ти, буде другий — думає фабрикант і платить за роботу ледве тільки, щоби робітник не протягнув ніг. Фабрикант тисне на долину робітничу платню, а до

нім „селянським“ поетичним кльобі:

„ Про творчість Гр. Коляди було дві думки. Одна стара що, мовляв, творчість нікому не зрозуміла своєю хаотичною формою і відсутністю логіки (!), але були й інші думки (які обороняли Коляду): Вилодець з села, він ніколи в своїй творчості не дивився за хатиною, садочком, соловейком і іншими сільськими категоріями — улюбленими об'єктами дрібнобуржуазних українських писак (наприклад Шевченка — К. К.). В своїй творчості т. Коляда, мешканець сучасного й майбутнього міста А це для т. Коляди, яко селянина явище позитивне“.

Такої оцінки дочекалась сільська поезія від „селянських“ годованців казюноної мазанини на шестому році існування „Робітничо-Селянської“ ще й Радянської Республіки. Нічого й казати „пролетаризація“, себто обжебращення поезії йде повним ходом. Явному ідіотові, в якого самі його однодумці не дошукаються здорової логіки і глуздів, прощається його безглуздзя за те, що він зумів потоптати свою селянську минушість.

Мам
гори ціну товару. Зиск не йде до кишені робітника. Він має добре серце до своїх рідних, до своїх приятелів і коханок, але-ж не до робітника.

Але правда, робітники хочуть взяти фабрики в свої руки і тоді ціну за товар призначатимуть вони самі. Чи не буде тоді ціна фабричного виробу дуже висока? На це ми відповідаємо, ні, бо тоді ціну товару не будуть призначати самі робітники, але разом з ними і представники всіх споживачів товару.

А поки цього ще нема і при владі є приватні підприємці, інтерес робітників вимагає, щоби владу фабриканта щораз більше ослаблювати.

Який є інтерес селянина? Він теж відчуває утиск капіталу і капіталістичної держави, хоч трохи в інакшій формі. Податок, проценти і рати, дорожнеча землі, низька ціна за селянські вироби — оце ті форми визиску селянської праці.

І робітники і селяне мусять боротися проти великої власності і великого панства, тому вони мусять єднатися разом. А тому мусять в'яснити свої взаємні господарські стосунки. Бо коли вони не найдуть між собою згоди в господарських справах, то не буде згоди і в політичних справах, а коли й буде, то тільки непевна і коротка. І одних і других заїсть великий капітал, а на їх згорблених плечах поставить і утвердить на віки своє світове панство.

Робітники часто бачуть муху, а не бачуть слона. Вони ворогують на селянина, що хоче дорого продати масло, яйце, курку, порося, а вони не знають того, що селянин сам того масла, ні тої курки і понюхати не має права, бо не буде защо заплатити податок, ні купити цвяхів. На те порося, що мужик вижене на торг, він цілий рік розкладає свої обрахунки. Тут і податок, тут і хустка Марині, тут і чоботи і рало до плуга і все, все чекає на те нещасне порося! А кілька таких поросят селянин вигодує до року?

Робітники, дрібні міщане, трудові інтелігенти — пролетарі! Не завидуйте селянинови поросяти!

Коли вже так рахувати, то порахуймо і те, що селянин мусять платити за різні міські вироби! Йому також ніхто не дає дурно, ба, що більше, міські вироби много разів дорожчі від селянських, коли рахувати, кілька треба праці, щоби їх виробити!

А зрештою, коли вже так дивитися на справу, то постає питання: чи одні тільки селяне мають непорозуміння з робітниками? А робітники різних фахів між собою — не малиби хіба досить причин до гризні. Возьмім такий приклад:

До фабрик і гут заліза, до залізниць і т. д. потрібно вугля. А вуголь копають гірники. Гірники, скажім, хотілиби,

щоби вугіль був дорогий, а залізничники, металівці і інші — хотілиби, щоби було дешево. Чи вони мають ставати до бою зі собою? Кожний робітник скаже, що це булаби найбільша глупота, а радість для капіталістів!

Ми всі знаємо, що коли сонце пече і є довга погода, тоді цеглярі і гончарі сушать гарно свої цегли та горшки і мають заробок. Але на полі сонце спалить жнива. Чи селянин має йти з буком на цеглярів, або гончарів? Хиба нема такого глупака.

Всі такі приклади видумують ті люди, що хочуть сіяти незгоду між робітним народом різних фахів (професій). Але здоровий розум каже, що всі ті непорозуміння можна прегарно розв'язати на спільних радах всіх фахів, без участі капіталістів. Згода між працюючими, а війна непрацюючим — ось така відповідь на такі видумки.

Соціалістична наука тим власне і відрізняється від всіх інших, особливо від буржуазних наук, що вона є не чиста собі теорія, але вона є релігія праці; вона об'єднує в одну родину людей всілякої праці і поборює всяку незгоду між ними.

Коли когранебудь соціалістична партія стає на вузько станівім ґрунті, наприклад на чисто селянським, або на чисто пролетарським, то з тою хвилиною ця партія перестав бути празди́зо соціалістичною. Бо соціалізм ширить товариську любов між всіма працюючими, а не тільки серед певного їх гатунку.

Є на світі наука, яка хоче селян притягти до спілки і до одної партії з дідичами і багатими кметями, визискувачами. Ця наука називається аграризм і вона закладає партії аграрні. Аграрники борються проти робітництва і хочуть дорогих цін за хліб.

В нас нема так багато сильних селян-кметів і нема своїх дітичів, щоби могла повстати така окрема партія. Але службу такої партії в нас виконує партія нац'онал-демократів (трудовиків)*.

Галицька радикальна партія в своїм терш'м періоді була чисто соціалістичною, бо зертала увагу на селянство і на робітництво. З розтадом партії в 1899 р., коли зорганізувалася

*) Як не можна краще виявив це теоретик цієї партії п. З. Скварко в книжечці про „Програми народньо-демократичної і радикальної партії“ (1913 р.). Ціла книжечка присвячена обороні інтелігенції і „заможніщих людей“. Наприклад такий уступ: „Органічну і культурну народну роботу можуть вести лише люди добре свідомі і досвічені, а головню інтелігенція, при матеріяльній допомозі заможних людей. Тимчасом „радикальна програма відтрчує від себе народну, патріотичну інтелігенцію і заможніщих людей, як буржуїв.“ (стор. 63) Той самий дух віє і від „Земельної справи“.

окрема робітничча партія, в тій частині, що забрала стару назву, взяв верх напрямом виключно селянський. Хоч програма 1905 р. того не виявила і стоїть твердо на соціалістичній позиції, то в життю це була хлопська, селянська партія, а її верхи навіть хиталися, чи не піти в сліди аграрних партій. Тому партія стратила ясне класове обличчя, стратила інтелігенцію і поволи, а вперто, стратила ґрунт на селі.

Партія соціал-демократів, скочивши в протилежний бік в чисто пролетарську політику, теж сіла на слизький ґрунт, бо робітництва промислового в нас мало. В краю пів-селян, пів-пролетарів, така партія не мала поля для розвитку.

Так розбився і ослаб галицький соціалізм. В сили зроста, з konieczности, а не з причини свого розуму, ведена „патрістичною інтелігенцією „народня“ партія і повела народ в багно отупіння і безчинности.

Коли радикальна течія в Галичині не поверне до своєї давньої віри, а стане на шлях аграрницький, ворожий робітництву, тоді їй нічого не останеться другого, як приєднуватися до трудовиків.

Маємо надію, що принайменше молоде наше покоління на західних землях зрозуміє льотіку нашого соціального положення. Ані чисто пролетарські, ані чисто аграрницькі партії в нас не мають природного ґрунту. Коли й мають впливи, то це заслуга хоробливих настроїв і незнання правди.

Тільки Партія Праці, рівної в правах Трудової Громади, може і мусить обєднати наш трудовий народ. Хто швидше зробить цю роботу, той буде паном положення.

* * *

На яких підставах впорядкувати відношення поміж різними галузями господарства, щоби покінчити з сучасною кризою ?

В сучасній літературі про соціалізацію, є всілякі проекти: від строгої націоналізації (удержавлення) до строгої синдикалізації. Українське народництво в тім згляді будує свою програму на основних думках жєневських батьків соціалізму: Драгоманова і Подолинського. Наш ідеал: вільна спілка вільних спілок.

Селянські спілки і громади повинні обєднатися в оден загальнодержавний Союз Хліборобства, на виборних і демократичних засадах. Цей центральний союз повинен мати верхній догляд над технікою господарства всіх льокальних спілок, провадити контролю їх рахунків, доставляти їм машини, погної і другі річі і правити збутом сільських продуктів.

На такий самий спосіб повинні об'єднатися в одну спілку всі індустріальні робітницькі спілки різних фахів: гірники, залізничники, металівці, ткачі, друкарі і т. д. Це бувби Союз Промисловости. Він порядкувавби техніку ведення підприємств, охорону робітників, збут фабрикатів. Так само в оден союз повинна об'єднатися трудова інтелігенція.

Ціни за вироби, так хліборобські, як і промислові, мусілаби встановляти вища установа, складена з всіх виробничих центральних союзів, з представників центральних споживчих кооператив і з представників держави. Така рада називалася „Найвищою Радою Народнього Господарства“; в тій раді засідалиб представники фабрик, гірників, хліборобства, інтелігентних фахів і вона при спільному порозумінню, призначалаби найвищі ціни за всі продукти, також встановлювалаби їх добрість. Тут булаби також найвища фінансова установа для кредитової помочі господарству.

В цій найвищій господарській раді буде місце для вирівнання всіх можливих непорозумінь між всіма галузями виробництва. Бо всі вони однаково потрібні і однаково важні і не можуть жити одні без других. Ми певні, що трудові представники в такій раді швидше дійдуть між собою до згоди, ніж нині капіталісти з робітниками, або різні імперіялісти в „Союзі Народів“.)

На першій, найбільшій у нас фабриці-землі, роблять хліб, на других фабриках-копальнях добувають всякі земні мінерали, на інших фабриках виробляють всякий крам; залізниця і пароходи розвозять те все по всіх закутках. Чи можна затримати цю машину в руху?

Машина мусить іти повним ходом і мусить ставати щораз краща і корисніша людям. Але завше і скрізь наша думка буде одна: машину треба так впорядкувати, щоби вона давала як найбільше матеріяльної користі і особистої свободи працюючим. Воля людини і воля людських спілок, — це наша основна задача. Без волі нема добровільности, а де нема добровільности, а є тільки насильство і кнут, там нема соціялізму.

*) Ширше про цю справу прочитайте в книжці Гр. Нашого п. з. „Визволення всіх трудящих“, розділ про кооперацію.

2. Політична справа.

„Краща голодна воля, як золоті кайдани“.
Приповідка.

а) Воля особи і воля нації.

Господарський лад, — то є фабрики, варстати, фільварки, селянство, а політичний лад — то є всі ті уряди, що керують державою, країнами і громадами; то є міністерства, військо, поліція, старости, комісарі і війти.

Хто хоче направити господарські порядки, той мусить думати і про зміну політичного ладу. Бо в нинішніх часах міністри і урядники стоять на охороні богатих. Так само там, де одна нація панує над другою, її урядники утискають націю поневолену.

За старого Риму господарський лад був невільничий, а політичний уряд стояв на сторожі того порядку і гасив всі бунти рабів. В часах панщини і шляхетчини шло та тільки тоді спала спокійно, коли простий народ не мав ніякого голосу в справі управи краєм. Коли простий народ підносив голову, тоді шляхта блідла з перестраху.

Політична сила пануючої нації, чи кляси, стоїть на чотирьох головних стовпах. Ці стовпи такі:

Перший стовп — військо, жандармерія, урядництво, тюрми і кат.

Другий стовп — державне законодавство.

Третій стовп — державні доходи і податки.

Четвертий стовп — темнота простого народу і поневоленої нації.

Колиби з якихнебудь причин ці головні стовпи впали, або хоч не всі, то хоч два — три з них, тоді державна сила булаби розбита.

Перший стовп полягає на тім, що пануюча нація і кляса має всі уряди запхані своїми людьми, яких годує і платить на те, щоби тримали нарід в покорі. Сюди належить також школа і церква.

Другий стовп полягає на тім, що пануюча кляса і нація сама призначає закон про все господарське життя людей, про податки, про бюджет, про війну і мир. До того служать в наші часи звичайно парламенти, де пануючі кляси ухваляють їм вигідні закони.

Третій стовп, то є грошева підпора пануючої держави. Податкові уряди, митні уряди, державні банки, всі вони мають на цілі назбирати для держави найбільшу кількість грошей. Коли не можна з податків, то з позичок за границею, або з аренди кінчалень і продажі лісів, як це робить Польща.

Четвертий стовп панської і чужонаціональної диктатури, то темнота і боязливість народу. Йому не дають школи, не дають свободи на читальні, конфіскують народні газети і книжки. Світло є найбільший ворог ночі. Світла до простого народу не допускають, щоби він не пізнав своєї власної сили.

Послідний стовп, темноту, можна підрізати вверстою просвітнєю і політичною працею. Господарська сила держави паде тоді, коли народ не платить податків і коли в краю нема спокою. Найбільше державу руйнує те, коли вона мусять годувати велику армію для приборювання неспокоїв і бунтів.

Який політичний лад буде для українського робітного народу найкращий?

Найкращий бувби такий лад, щоби кожда людська особа на Україні мала рівний приступ до управи державою: до голосу при ухвалі законів і до контролі всієї господарської, військової та просвітної господарки. Добрий бувби такий порядок, — щоби ціла державна машина стояла під оком народніх мас.

Над державою мусить бути критика і контролю. Коли ж не буде можна державу вільно критикувати, то державні урядники переміняться в насильників, злдіїв і тиранів, а державна поліція буде сіяти переполох в краю, як це діється під Польщею і під большевиками. Кожда особа мусить мати можливість вільно виявляти свою думку, слесем чи писемом. Оце й є воля думки і воля слова.

Далі не сміють заводитися такі насильства, як тепер на всій Україні, що чоловіка ні сіло, ні пало арештують і держать місяцями і роками для простого збиткування. Це й буде воля особи, особиста свобода.

Держава не сміє стояти на послугах одної церкви і не сміє одній церкві давати більші права, як другій. В державі живуть люди різних релігій, тому сама держава, як така, не сміє робити релігійної політики. Оце й буде воля совісті і релігії.

Кожний громадянин повинен мати рівний доступ до вибору урядників, послів, суддів і т. д. Це й будуть політичні права. Така держава, в якій не буде упривілейованих маєтком і правами, буде правдиво демократична, то є народоправна держава. Ніяких царів, ні князів

народ над собою не стерпить, а буде сам управляти своїми справами в громадах, в повітах і округах та в серці держави. Чого захоче більшість, то має статися. Воля більшості це найвищий закон в народній державі. Народник був завше і є послідовним демократом. Коли меншість противиться волі більшості, то вона або мусить вийти зі спілки, або треба її силою диктатури примусити до послуги. Громада одначе мусить шанувати певний круг волі одиниці, кожного зі своїх членів і не сміє робити насильства над особами, коли це не є конечно потрібне для добра всієї громади. Інакше це булаби неволя особи в громаді.

Коли людська громада і ціла нація так упорядкує свої справи і коли не буде над неї інакшого пана, як воля своїх членів, тоді така нація буде справді свободна і самостійна. Нація, в якій не всі мають однаковий голос, або де багаті утискають бідних, така нація не є самостійна, бо мала купка панства і військовости з урядництвом верховодить над всею масою робітних людей. То є нація, в якій самостійне є панство, а народ є невольник.

Без визволення і забезпечення широких народніх мас нема самостійности нації.

Воля народа — то є воля кожної окремої особи. Така основна думка народництва про політичні справи.

б) Самостійність, чи федерація?

Ірландські борці за свободу, а за ними наш незабутний Драгоманів, виставили для національного питання коротку й сильну програму:

„Жити по своїй волі на своїй землі“.

В політичній частині програми „Громади“ 1881 року, стоїть такий перший пункт:

„Ми бажаємо повної самостійности для вільної спілки громад на всій Україні.“

Сам народ український мусить упорядкувати свою долю як йому потрібно, скинувши з себе всяке панство і державство!“

В слід за цим і програма радикальної партії в Галичині прийняла домагання самостійної української державности, хоч що правда, в блідих і невиразних словах. Ця справа видавалася авторам радикальних програм дальшою, чим же-невським соціялістам. Аж в програмі 1919 р. коли держава вже була, виставлено ясне й виразне її домагання.

Програма партії соціялістів-революціонерів (1917 р.) теж виставляє таке домагання, але припускає можливість

і потребу федерації української демократичної республіки з другими такими республіками.

Хід революційних подій переконав усіх, що поки нема своєї самостійности, шкода й слів тратити про федерацію. Федерація самостійної Росії з несамостійною Україною закінчилася знищенням української держави, з якої залишилася тільки назва. Наші невдачі переконали нас в цьому і тому в 1923 р. народник думає вже трохи інакше, як думав в 1917 р. Гр. Наш пише:

„Обстоюючи волю окремих осіб і народів, кожен соціаліст повинен обстоювати їхню самостійність, тобто спроможність жити по своїй волі. Одначе це не означає, що він повинен завжди обстоювати їхню окремішність.

„Коли волю народу забезпечує окремішність — треба змагатися до окремішности; коли волю краще обезпечує спілка (федерація) з другими народами, тоді треба використовувати федерацію“ („Визволення“).

З досвіду знаємо, що Україна в боротьбі за свою самостійність не найде помічника в цілому світі. Про це ми вже не маємо ніяких сумнівів. Європа глуха на стони нуждарів і сліпа на викривлені боєм обличчя мучеників.

Але добившись своїми власними силами і жертвами волі, Україна буде всетаки оглядатися за союзниками, які малиби подібні з нею господарські і політичні інтереси. Першими кандидатами повинні бути такі держави, які як Україна, повстали, або повстануть шляхом соціальної революції. Україна може повстати і утриматися тільки на трупі шляхетчини, капіталізму і національного шовінізму — вона мусить глядати союзників у тих народів, які теж проженуть в себе шляхту і капіталізм, та самі позбудуться імперіялізму. Коли найдуться такі щирі, а не підступні союзники, то з ними Україна мусить увійти в спілку-федерацію. І тільки в такому випадку оправдається драгоманівська програма федералізму.

Не через федерацію до самостійности, а через самостійність до федерації — ось така програма справді революційного, дієвого соціалізму.

Тільки на ґрунті власної сили кожного народу і їх взаємної допомоги виросте правдива вільна спілка вільних народів, яка була, є і буде мрією кожного соціаліста!

Найпевніше є єднання сильних з сильними і рівних з рівними! Така наука з недавніх наших спроб єднання з сильними.

Об'єднання України з Московщиною, або з Польщею в цей час загрожує Україні позбавленням самостійности. Тому українські соціалісти повинні обстоювати тепер окремішність України аж до того часу, доки не складуться такі умови, що буде певність, що спілка України з Москвою

або з Польщею не скасує самостійності українського народу.

„До всесвітньої федерації можна дійти тільки через якісь конкретні спілки з сусідами. Доки народи не навчаться жити в добрій спілці з сусідами, доти не може бути дійсної світової федерації, опріч паперових декларацій“.*)

Дорога до всесвітньої федерації, або хочби тільки до федерації революційного Сходу Європи, веде через самостійну трудову Україну!

в) Форма влади в народній державі.

„Бог високо — цар далеко!“
Народня приповідка.

Самостійність! Самостійність! — гуде від кількох років до України та її еміграції. Москалі навіть поволи відвикають від старої назви „хахол“ і „малорос“, а звать нас „самостійнікі“.

Під цим гаслом йшли до боїв наші регулярні й партизанські відділи, під ним збиралися наші ріжнородні зіблї.

„Почему нет?“ сказали на те большевики в Москві і в Харкові. „Самостійность, то самостійность. Ми вам дамо самостійную, українську, соціалістическую, ну і федеративную республику“. І народилася в Харкові в 1918 р. славновісна „У. С. С. Р.“.

Ба, навіть ясновельможний пани „Гетьман всієї України“ не зразу відмовився від „самостійної“ і пару місяців, затаївши огиду, возився зі своєю „самостійною державою“.

Отже ми мали аж три „самостійні“ України. Котра з них була справді самостійна? Бо хмба не можливо, щоби всі три були справді самостійні.

Кожда з тих Україн мала інший соціальный зміст, бо опиралася на інакшій суспільний класі.

Гетьманщину збудували царські чиновники і офіцери, поміщики та багаті куркулі (кметі). Большевики сперлися з початку на міських робітниках, а потім на своїх красноармейцях і жандармах. Українська Центральна Рада сперлася на широкі селянські маси і тільки потім, для оборони від большевиків, пішла глядати помічі в німецької і антантської військової сили.

Справді самостійна була Україна тільки тоді, як її будував цілий селянський і робітничий нарід України — за Центральної Ради, поки не прийшли большевики на Україну.

*) Гр. Нап. „Визволення“ ст. 318.

Другий раз була Україна самостійною тоді, коли повстала проти Німців і своєю власною силою вигнала їх з України. І знову надійшли з півночі комуністи і знову прийшов кінець українській народній владі і самостійності. Замість селянських рад запанували міські ревкоми, а потім самі комісарі, комісарі і комісарі. Так стоїть справа до сьогодні.

Наука з того історичного вступу така, що для самостійної держави потрібно, щоби народ мав свої власні виборчі ради і уряди. Влада не повинна бути назначувана з гори, від „далекого царя“, а обрана тими людьми, що могли би знати, кого вибирають. Влада вибрана народом, знає, що її чекає від народу за злудійство, а влада, призначена далеким царем, або далеким урядом, не боїться нічого. Над нею нема батога.

Український народ з найдавніших давен, як тільки трохи скинув з себе пута, зараз заводив свої виборчі уряди і ради. Так було за князя, так було і в запорожській Січі. Так було і в революційний час 1917 року. Большевики це зручно використали, проголосили себе оборонцями рад і народ їм повірив. Але не довго попанували ради під большевиками: їх швидко відсунули на бік комісарі, призначені від комуністичної партії і посилені з Москви. Разом з комісарем росла страшна большевицька охрана „чека“.

Про людське око збирається раз у рік в Харкові зїзд комуністів, який себе шумно називає „Зїздом Рад“. Але хто посилає до Харкова тих панів і як?

Большевицьке „виборче“ право перейшло всю ганебність старих австрійсько-шляхоцьких курйальних виборів.

Нова конституція совітської Росії (з Україною), ухвалена в Харкові 2 липня 1923, постановляє (дослівно) таке:

„§ 9. Зїзд Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік, (так шумно і принадно найменувала себе єдина, неділімая Росія) складається з представників міських рад і рад міських селищ по принципу 1 депутат на 25 тисяч виборців і представників Губерніяльних Зїздів Рад — 1 депутат на 125 тисяч душ населення.“*)

Цей дуже тяжко і по вченому складений параграф говорять по простому ось-що:

Міста висилають послів до Москви безпосередно і оден посол припадає на 25 тисяч душ виборців. Селяне не мають такого права. Вони мусять обирати правиборців до повіту, в повіті ті правиборці, під опікою жандармів „виберуть“ нових правиборців, (то вже будуть праправиборці.)

*) Перепишу з большевицької газети „Вісти“ з Харкова ч. 144.

та праправиборці їдуть до губернії і тут виберуть доперва тих нібито селянських „послів“ до Москви!

Ба, на тім не кінець. Коли міщан досить 25 тисяч на одного посла, то в губернії треба аж 125 тисяч, щоби обрати одного посла; до того в губернії голосують не самі селяне, а ще й всі міщане другий раз! Міщанин має 5 разів більше виборче право, як селянин, а до того ще він має право голосувати два рази!

Тепер представте собі добрі люде, як виглядають такі вибори в дійсности. В Галичині за Баденього і Потоцького були тільки одні правиборці (не було праправиборців); ті правиборці їхали до міста повітового віддавати голос. Наші люде добре памятають, які то були вибори і як мало правиборців давало голос туди, куди хотів народ! Звичайно вони продавали голос за пятак, або зі страху перед жандармською кольбою (прикладом).

До того всего польська шляхта придумала ще оден спосіб, аби залякувати людей: вибори були явні. Правиборець мусів давати голос устно, не на письмі, так що всі пани і жандарми чули, на кого він подає голос.

При такім виборчим праві вибрати такого посла, якого хотів народ, можна було тільки чудом і великою відвагою!

Яке голосування у большевиків?

Смішно й казати. Большевики показалися хитріші від шляхти. У них нема ніякого голосування, а збирають людей на сход, в присутности жандармів оголошують, що той а той має бути правиборцем і питають, чи є хто противний. Хто відважиться спротивитися, горе йому!

Так „вибрані“ правиборці збираються в повітовім місті і ту йде ще раз та сама виборча комедія: хто проти? Тут вже зібралися самі правиборці, яких комуністи вже перевели по селах. Отже самі свої лізуни і хруні. Але колиб і найшовся якийсь не свій, опозиційник, то тут його вже „переголосують“, хочби він був і проти. І так далі і далі: в губернії, в Харкові чи Мовкві одна огидлива і цинічна комедія.

Це й є той зїзд „Рад“, який збирається в Харкові, чи в Москві. зїзд плачених хрунів і партійних фатасів. Чи можна тоді дивуватися, що всі ті зїзди, то одна скучна шопка, з призначеними з гори ролями: хто докладає, а хто „опонує“ і т. д.?

Так виглядає центральна (головна) влада в большевицько-московськім царстві; подивімся ще, як виглядає найнищий орган влади, сільська рада.

В 161 ч. „Вістей“ оголошене „положення про Сільські Ради“; цей закон не ухвалював ніякий зїзд селян і робітників, а ухвалила його президія Харківського Виконавчого Комітету (!). І очевидно, цей закон складений так, аби се-

лянству відобрати і ту владу в своїй громаді, яку вона мала за царського часу.

За царських часів селяне обирали свою громадську раду рівними голосами. Тепер, в комуністичній державі робітник на селі і червоноармієць мають чотири рази сильніший голос, як селянин. (Сільське населення обирає одного радного на кожних 100 мешканців, а робітники, фабрики і військові частини, що стоять в даній околиці, обирають одного делегата на 25 виборців). Треба знати, що військові на Україні, то самі чужинці, бо Українців висилають на військову службу в Москву і Сибір, щоб не стояли серед своїх людей і не підпирали селянської опозиції.

Коли ми далі приглянемося, які права має та сільська рада, то бачимо, що вона існує головню на те, аби виконувати накази і декрети центральної влади і комісарів. Вона має безліч обов'язків, (головню збирати податки і давати рекрута, але прав не має ніяких). Навіть що до свого сільського шкільництва вона не має голосу. Не має також права завідувати громадськими лісами і пасовищами, не говорячи вже про управу землями. А має тільки „право“ приймати від селян прохання про видачу дров з ліса і далі їх передати до комісарів.

„Сіль-рада“ большевицька не має й половини тих прав, які мала громада за царських часів. Вона є найнищим виконуючим органом комісарської диктатури.

Такий зміст большевицького закона про сільські ради.

Така конституція і така влада на Україні. Чи такої влади потрібно народові? — Нехайби комуністи тільки оден раз дозволили на безпосередні і тайні вибори, то з їх влади не остало би на Україні і сліду!

Це не радянська і не соціалістична влада, а влада малої партії і купки комісарів, підперта багнетами чужих України вояків.

Українському народові треба такої влади, що слухалась його волі, а не купки міщан і не Москви. Треба дійсної радянської влади, на рівних правах міста і села.

Своїх висланців до всіх вищих рад (повітових, окружних і державних) народ мусить обирати безпосередню у себе на селах: не сміє бути ніяких „праввиборців“. Голосування до рад повинно бути та й не, бо явним голосуванням держава залякує людей. Явне голосування заводять тільки така влада, що боїться свободного прояву волі народа.

Голосування мусить бути рівне: то значить, що чи то місто, чи то село, всі мають голосувати разом і міщане не можуть мати таких привілеїв, як то завели большевики.

Чи голосування має бути загальне, чи ні, про це нема ще остаточної згоди. Соціалісти-революціонери приймають

шли до переконання, що в часі революції, коли треба вали-ти панські порядки, не можна давати панам і капіталістам голосу до влади, а владу повинні виконувати ради працюючих людей. А пани, коли хочуть нехай пристають до простих людей, та разом з ними нехай помагають заводити нові порядки.

На таких підставах повинні відбуватися вибори до ріж-них громадських і державних рад. Також і урядників, особливо важніших (війти по селах, начальники повітів і т. д.) народ повинен обирати сам; особливо важне, щоби суд дів народ міг сам обирати. Судейська власть велика і коли суддя є залежний від верховних урядів, тоді він більше грає під дудку своїх верховних начальників.

Найважливіша річ при державних порядках, окрім вибо-рів, є контроль над роботою урядів. Коли нема постійної і пильної контролі, тоді навіть вільнообрані урядники будуть робити всякі злочинства.

Щоби можна виконувати таку контролю, треба, щоби уряди не були дуже централізовані, то є, щоби як най-більше справ полагоджувалося в найнищих рядах і урядах та судах. А тільки ті справи повинні йти до вищих урядів, яких вже в ніякий спосіб не можна вирішувати в громад-ських або повітових установах. Тільки тоді народ зможе добре придивлятися до роботи урядів та їх контролювати.

Друга умова для доброї контролі є свобода кри-тики урядових установ, свободна преса, свободні віча і мі-тинги. Де нема такої вільної критики, там нема народньої влади, нема демократії, а є бюрократія і комісародер-жавіє. Свобідна критика — то є при виборчій праві най-важливіше громадянське право кожного працюючого! То є найпевніша запорука (гарантія), людської свободи!

Не допоможуть ніякі словесні декрети і резолюції про „свободу рад“ і т. д., коли нема свободної преси, незалежної від держави і коли не вільно на вічах говорити свободно про державну господарку.

Ми не будемо говорити про життя інших людей під Польщею, чи під Румунією, бо ці держави явно голосять, що хочуть нас знищити. Тут все, ясне і нема крутість, але на Східній Україні сидять комісарі, що себе називають „українською“ владою, але свободного голосу тому україн-ському народові не дають!

Перша опора їхньої влади є московське військо на Україні і терор, який дусить всяку неурядову думку. На цілій Україні нема ні одної незалежної газети для народу. Влада гуляє без догляду.

Друга опора їхньої влади, є централізм. Всі накази дає

центр, Москва, всі податки з України пливуть до Москви, гроші друкуються в Москві і пенсію комісарам на Україні присилають з Москви. Верховний московський комісар на Україні, Раковський, явно і отверто заявив на засіданню харківського уряду („Викон-Кому“) дня 2. липня 1923 р.:

„При утворенні держави (всеросійської) ми повинні поставити собі ціллю утворити такий апарат, що був би вільний від усяких місцевих впливів, що був би дійсним втіленням інтересів союзу (читай Москви), а не окремих республік“.

Другий промовець Пахомов, говорить таке:

„Треба сказати, що ми не ставимо собі за мету утворення України, а це є лише для нас засобом приїстнуючих зараз об'єктивних умов“.

Українському народові селян і робітників треба чогось цілком противного, як пану Раковському; йому треба іменно такої влади, що стояла би всеціло під місцевими впливами, бо тільки тоді це буде влада народу. Треба такої влади, щоби сиділа в селі, в повіті, обрана і касована народом, під його оком і доглядом. Державний апарат, що сидить десь далеко в чужім краю, мусять бути чужий народові. Він має свої потреби, а народ свої.

Україні не потрібна влада панів і капіталістів, на європейський лад, але непотрібна також влада царських, чи комуністичних, присланих з далека, комісарів.

Центральній владі на Україні, (а не в Москві), треба залишити тільки такі справи, як військо, закордонна політика, фінанси, а все інше, що можна виконувати і в низу, отже земельну справу, робітничу, школи, санітарну опіку і т. д., все те треба передати громадським, чи окружним радам і ними обраним установам.

Головне право особи, як громадянина, є; вільно обирати собі владу і вільно її критикувати!*)

*) Докладніше про цю справу можна прочитати в книжці Гр. Нашого п. з. „Народня влада на Україні“ (Вільна Спілка 1922).

3. Культурна справа.

а) Вільна думка й вільна творчість.

„Не одним хлібом жив чоловік“.

Народництво — то не сама тільки політична течія, а це перше всего певний культурний напрямок. Воно ставить своїм завданням дати людині підстави філософічного, наукового і громадського думання.

Треба сказати, що творчість Драгоманова і Франка, це одишове велике, що нам дало в тім згляді наше народництво. Їхнє діло досі ніким не перевищене, навпаки, у наслідників помічається явний упадок наукового думання і сміливости думки. Тому ми обмежимось тут на короткому представленню головних думок цих творців народництва про культурну справу.

Перша й головна вимога Драгоманова в тім згляді: це вільність думки і вільний розвиток розумових сил людини. Щоби людська думка могла бути свободна, треба її визволити від всіх кайдан, що її сковують. Для людського розуму не сміє бути ніяких границь, ніяких заборонених наук, ніяких недоторканих святощів. Чоловік повинен навчитися критикувати все, що бачить і чує. Драгоманів присвятив половину свого життя пропаганді свободи думки. Особливо він напірав на те, щоби селянство й робітництво визволилося з пут релігійної і панської науки.

Чому релігійна неволя противиться вільній думці?

Церковна релігія голосить віру в Бога (одного або багато богів) надприродну істоту, яка створила світ і людей, яка все знає, а свою волю обявляє людям устами своїх слуг, жреців (священників).

Першими священниками стали ті люде, які вміли знахорувати, і яких простий, темний люд рахував чарівниками, що знаються з духами. Прості люде думали, що такий чарівник, коли попросить духа-бога, то його просьба буде мати більшу силу, як простого собі чоловіка.

Такі жреці — чарівники скоро порозуміли вигоду свого положення. Вони створили окремий духовний стан. Тільки вони і ніхто другий, могли порозмовляти з богами.

Вірні не мають права своїм розумом нічого критикувати, вони повинні давати віру всему тому, що їм голосить Бог устами своїх священників. Хто поважився в те не вірити, а мав свою окрему думку, того попи й книжники вбивали.

Така є підстава кожної церковної релігії. Немає на світі церкви, яка дозволяла би свободну критику і свободну науку.

Взявши таким способом в свої руки владу над людськими душами, духовенство скоро поросло в силу й багатство, бо всякий хотів дарами і приносами купити собі ласку в Бога. Священство скоро стало багатим і привілейованим станом, на взірць шляхти. Воно зачало голосити науку вигідну для шляхти, богачів і для царів. Духovenство залякувало вірних божим гнівом, коли вони не будуть покірні і послухні земній владі, за те обіщувало людям добро і щастя по смерті.

Устами священників Бог ніби приказував віддавати цісареві що цісарське, а церкві, що церковне. Церква завше голосила неволю духа і покору, а за тим завше йшла неволю тіла і бідність.

Церква заводить і обороняє панування духовенства і панства.

Як довго люди будуть вірити, що Бог виявляє свою волю не всякому чоловікові, а тільки духовному, так довго буде попівська неволю на землі. Зробіть так, аби кождий чоловік сам хвалив свого Бога, як хоче і відразу упаде вся сила духовного стану!

Коли Бог промовляє тільки устами священника, то ясна річ, що прості люди мусять слухати всего, що говорить священник. А коли кождий вірний сам має право розмовляти з Богом, тоді він не потребує священника.

Люде, віруючі в священників, завше були й будуть в їх неволі; а люде, що зміють обходитися без священника, є люде вільної думки і люде свого власного розуму.

Наука Драгоманова і його наслідників не вірять в божє посданняство духовенства. Інша річ сама віра в Бога. Ніхто не в силі науково доказати, що Бога нема, так само, як ніхто не в силі доказати, що Бог є і де знаходиться. Ніхто його не бачив і з ним не розмовляв. Люде тільки догадують ся, що мусить бути якась кінцева сила, що дала початок всему, що живе і мертве. Одні вчені казали, що ця сила, то вода, другі, що повітря, треті, що вогонь, а в наші часи переважає така думка, що вся матерія, з якої побудований цілий світ, є вічна, та що вона не має ні початку, ні кінця.

Вода змінюється в пару, пару вдихує чоловік і вона змінюється в тіло, тіло йде в землю і переходить в рослини.

рослини зїдає звірина і т. д. без кінця. Отож і вчені кажуть, що матерії тої ніхто не створив, що вона існує сама від себе; іншими словами, що матерія, то є власне та остання сила — Бог!

У різних народів здавна давна люде різно собі представляли ту найвищу силу — Бога. Одні його малювали з бородою, другі без, одні робили богів з каміння, другі почитали богів в волах і слонах. Греки вірили, що їх боги їдять, пють, женяться, люблять чужих жінок; наші люде ще днесь купують своїх богів на ярмарках і вішають на стінах. То кождому вільно, бо кождий повинен мати свободу вибрати собі таку релігію, яка йому найбільше подобається. Але коли якийнебудь знахор, або духовник зачне голосити, що з ним розмовляє Бог і коли люде йому вірять, то це є темнота.

Духовні творили свої спілки і кожда спілка (церква) голосить, що тільки її віра правдива, а інші віри, то поганські і фалшиві. З того робиться між людьми незгода і війна. Хто був в Америці, той міг бачити, як там різні віри живуть побіч себе свobodно; але було би інакше, якби держава взяла під опіку тільки одну віру. Тоді настало би переслідування інших вір і кроваві бої.

Треба скасувати державну опіку над вірами. Нехай собі кождий вірує в що хоче, але ніхто не сміє силувати другого, ані навіть свою дитину, щоби вона вірувала в таку віру, яку він сам має. Бо кождий чоловік має право шукати в своїм серці свого Бога і там його хвалити, як сам вважає найкращим.

Соціалізм ніколи не погодиться з такою релігією, що віддає людей в руки священників. Бо тоді чоловік пропав. Шукайте Бога в своїм серці і хваліть його добрими вчинками на користь і добро ваших братів!

Наша релігія — то любов до працюючих людей і соціальна правда. То є той „одинокий Бог“, якого соціаліст мусить визнавати. А церковні боги, чи католицькі, чи православні, чи лютеранські, коли не вміють промовляти до кождого чоловіка, а говорять тільки устами священників — і ще кажуть собі за те платити, то є несправдливі боги!

Ніякий бог не може заборонити людям пізнавати своїм розумом світ. А церковники заборонили і ще днесь забороняють світську науку. Жидівська Біблія говорить, що сонце бігає довкруги землі, а люде врахували, що так не є, що є цілком наооборот. Так само люде давно думали і так навчав церква, що земля є плоска, як стіл, а показалося, що то неправда, бо земля є кругла, як яблуко. І так далі і далі. На то людська думка є вільна, що для неї нема ніяких парагра-

фів; вона може завтра скритикувати те, що днесь ми всі маємо за правду.

Таку вільну думку і науку Драгоманів звав „випробованою“ (позитивною) наукою. Така наука знає тільки одного бога — правду і вільну критику.

Стоячи на таких основах журнал „Громада“ в своїй програмі з р. 1880 висловив такі думки в культурних справах:

„III. В справах освітних (культурних) ми бажаємо зросту випробованої (позитивної) науки про речі природні і громадські, а також умілостів з тією наукою звязаних.

Ми думаємо:

що така наука й умілості (словесні, театри, малярство, різьба, музика) замінять зовсім теперішні віри, через котрі люде стільки ворогували й ворогують проміж себе. Поки-ж це настане через вільну науку й проповідь, то ми думаємо, що кожній людині і товариству треба залишити волю держатись такої віри, якої вони хочуть, з тим тільки, щоби прихильні до кожної віри (християне, жида, магометанці, і т. д.) й до кожного брацтва (штундисти, методисти, дослідувачі св. Письма й інші) содержували свої церкви й попів на свій кошт, щоби навіть на це не було й громадських податків, ані громадської праці, а кождий давав би на це від себе, кільки й коли сам забажає“.

Переведення в життя цього домагання зветься розділ церкви від держави. Церковна справа стає тим, чим вона по суті повинна бути: чисто приватною, не політичною справою. На тім справа віри і релігії не тільки нічого не тратить, але навпаки, може скористати, бо церква перестане бути місцем політичної агітації і утиску.

Розділ церкви від держави переведений у Франції, Америці, а майже переведений в Чехословаччині.

б) Культура і національна справа.

Одно сонце світить над землею, однакова вода тече в річках всего світа і однакова червона кров в жилах людей, чи вони чорні, чи білі, чи вони Славяне, чи Германці. Різниця між народами є головно в мові і в способі життя.

Дехто на тім факті будує такий внесок, що культура кожного народу мусить бути зовсім відрубна і самостійна, бо інакше той нарід загине. Не треба довго застановлятися, щоби побачити, що така думка помилкова.

Скрізь на світі залізний плуг витискає деревляну соху, а моторовий плуг витискає кінний і булوبي нерозумно держатися деревляної сохи, тому тільки, що вона „своя, націю-

нальна". На Україні прядуть жінки руками, а скрізь у світі вже прядуть машинами. Чи є рація оберігати веретено як національну святість?

Телеграф розносить вісти по всьому світу і булоби глупо замикати йому дорогу до України, тільки тому, що це неукраїнська вигадка. Таких прикладів можна наводити досхочу і вони всі показують, що в наших часах щораз менше річей культури, техніки і побуту є виключною власністю одної нації і, що життя всіх людей на світі щораз більше уподобнюється до себе.

Тільки та ріжниця, що кождий народ споживає ті плоди культури на свій спосіб, своєю мовою і з деякими місцевими відмінами.

Зміст культури є на цілому світі приблизно однаковий, а тільки зовнішня форма є трохи відмінна.

На таку формулу дуже не годяться ті люде, які мріють про якусь „чисто національну“, зовсім особну культуру для кождого народу. Вони мріють про якусь чисто-українську науку, чисто-українську форму одягу; до недавня ще вони вважали церковне письмо і етимологію одною з підстав такої чисто-національної культури. А грецький календар ще до днесь має таке значіння, як давніше мав твердий знак „йор“. Були люде, які зовсім поважно лякалися викинути ті „національні святощі“, бо тоді мовляв, загубиться одна з ріжниць, що відділяє нас від других народів.

Драгоманів мусів покласти багато труду і праці, поки переконав старе українське покоління, що всі ті страхи є смішні і що національний характер не залежить від азбуки, або народньої ноші. Україна мусить приймати все корисне, що мають в себе другі народи, інакше вона оставатиме позаду других. Культура є річ міжнародня, або, як її називав Драгоманів (хоч не зовсім влучно), „космополітична“. Короткими словами він це зібрав з слідуячої формулці:

„Космополітизм в цілях, національність в формі і ґрунті“.

На нашу думку, краще буде, коли формулка звучатиме так: „загально людське у змісті культури, національне в формі і ґрунті“. На своїм ґрунті і своєю рідною мовою, треба будувати загальнолюдську поступову техніку і духову культуру.

Треба цікавитися культурою всіх народів світа і брати з них те, що гарне і резумне. Брати так само зі Сходу, як і з Западу.

Є в нас люде, що під небо вивосять все, що йде із Заходу, навіть католицизм (Донцов), а є знова люде, що кидаючи каменем на Захід, наїпили Бога на Сході.

Ми не похваляємо ні одної, ні другої тактики. Стоячи на своїм власнім ґрунті, ми шукатимем і на Сході і на Заході тільки того, що відповідає нашим умовам і може дати плід на наших ґрунті. Ані „восточництво“, ані „западництво“ не стане ліком на наші рани, тільки наша власна творчість і критичне будування на чужих взірцях.

Ми не бачимо на заході самої тільки „культури“, як п. Скварко — а бачимо також імперіялізм, цинізм, танки і мордівню мільйонів людей. Але і на Сході ми бачимо тільки трохи доброго і корисного для нас; бо ані деспотизму, ані чекізму, ані поневолення особи і націй ми не приймемо собі за взірць.

в) Націоналізм а соціалізм.

Всі противники соціалізму є оборонцями визискувачів і кривдників. Але того вони не сміють про себе явно сказати, бо тоді народ не слухавби їхньої балаканини. Тому вони придумали собі іншу назву: звуть себе „націоналістами“. Воюючи з соціалізмом, вони роблять гармідер, що соціалісти не признають національності і національного визволення. Хто не знає нічого про соціалізм, той їм вірить, на свою власну шкоду.

Що таке національність?

Національність, то громада людей, що говорить одною мовою, або принаймні має спільні історичні і духовно-культурні спогоди і змагає до спільного життя. Отже національність — то велика сила дрібних працюючих людей, трохи інтелігенції, трохи міщанства і панства. Найбільша частина національності, то прості, робучі люди.

Соціалізм хоче тих простих людей піднести і визволити з рук малої купки панства і його прислужників. Чи з того може вийти шкода для національності? Тільки глупий може так говорити. Бо коли тіло хоре, а ми його оздоровимо, то чи з того вийде шкода для тіла?

Давним давно люди жили родами. В однім роді всі були собі рівні і помагали один другому. Роди розрослися в племена, а потім в нації. Чи той гарний звичай взаємної помочи і рівноправності можна замехати? Ясно, що ні! То був добрий звичай і його треба на ново запровадити, щоби ціла національність була як одна родина; щоби не було занадто бідних і занадто богатих. То є обов'язок взаємної солідарності, соціалізм!

Хто є на правду націоналіст, той мусить всім членам нації признати рівні права до землі, до фабрик і до науки. Хто стоїть за панство і визиск праці, а плете, що він націоналіст, той брехун. А такими брехунами є ті всі, що сьогодні, називаючи себе націоналістами, кидають камінням на соціалізм.

Правдивим націоналістом може бути тільки соціаліст!

* * *

Але соціаліст ніколи не може бути шовіністом, то значить, він не може гнобити чужої нації, висмівати її за її мову, рабувати її землю. Коли таке роблять люди, що називають себе соціалістами, то вони такі самі брехуни, як ті, що зовуть себе націоналістами, а виступають проти бідних людей!

Націоналісти, щоб оборонити багатів, навчають, що люди одної породи (раси, нації), повинні всі купи триматися проти чужонаціонального ворога. Наприклад всі, хто говорить мовою українською, повинні єднатися до боротьби з Москалями і Поляками. Але вони при тім не говорять, яка з такої спілки буде користь бідним людям, а яка багатим і їх прислужникам — інтелігентам.

Соціалісти кажуть: таке єднання добре тільки тоді, коли воно робиться для добра бідних, а зле тоді, коли робиться для добра багатих.

Зате соціалісти кажуть: треба бідним людям різних пород і всіх країв на землі змовлятися між собою проти багатів, але так, щоб оден не скривдив другого при тій спілці, як то сталося підчас революції на Україні; там Москалі прийшли нібито, щоб помагати Українцям виганяти панів, а забрали Україну під свою руку і тягнуть з неї, що можуть.

Соціалізм визнає конечною міжнародною (інтернаціональною) спілку працюючих людей, але при рівних правах.

„Націоналісти“, хоч сильно кричать, що не визнають спілки з другими націями, а знають тільки свою націю, то всетаки не противляться спілці своїх капіталістів з заграничними капіталістами. Бо-ж відома річ, що капіталісти всіх країв мають між собою згоду. Проти такого інтернаціоналу капіталістичного, ми ще не чули протестів з боку наших „націоналістів“.

Кожний народ в себе мусить завести порядок, а завівши його в себе, повинен допомогти і другим народам теж завести порядок. Тоді цілий світ стане одною святиною вільної творчості.

IV.

РЕЛІГІЯ БОРОТЬБИ.

I. Три шляхи визвольної акції.

*„Ой три шляхи широкії
до купи зійшлися...“*

[Народня пісня].

В другій частині цієї книжочки ми говорили досить докладно про способи, якими треба добиватися остаточної мети. Ці способи, це головню класова організація і боротьба. В третій частині книжочки ми обговорили різні задачі і галузі класової організації. Перший рід це господарсько-економічні організації, другий рід: політичні, третій: освітні організації.

Господарсько-економічні організації працюючих людей треба засновувати окремо для кожного фаху (професії). Окремо організуються робітники металевці, окремо нафтови, окремо дрібні селяне і сільські робітники, знову окремо канцеляристи, учителі і всяка інша трудова інтелігенція. Кожда з тих спілок має дещо відмінні від других способи боротьби і форму організації. Селянська Спілка буде звертати найбільше уваги на боротьбу з колонізацією, на рілні шкряйки, на боротьбу проти податкового утиску, а наприклад спілка лісових і тартакових робітників не має діла з колоністами, а мусить боротися за ліпшу платню, за забезпечення від старости, за фабричні ради.

Тільки на самій горі, в головних краєвих організаціях, мусить бути вже близьке порозуміння тих всіх фахових спілок. Таку головну спілку мають робітники у всіх краях Європи. У Франції вона зветься „Генеральна Конфедерація (спілка) Праці“. Є така спілка і в Англії (славні тред-юніони) є й у Німеччині. А знову всі професійні спілки робітників цілого світа мають між собою порозуміння і свою спільну касу в Амстердамі, а російські в Москві.

Коли створиться така сильна фахова (професійна) спілка нашого дрібного селянства і нашого робітництва, то буде найтвердша підстава нашої самостійної національної політики. Така господарська організація, зі своїми добровільними податками, зі своїм бюджетом, не стоїть о ласку або неласку пануючої держави. Можна сказати, що це є держава в державі.

Не буде самостійної української держави так довго, поки вона не створиться з клясової організації українського народу.

Колиб Україна мала свою національну буржуазію, то можна би мати надію, що українську державу створить буржуазія своєю організаційною силою. Але того нема й не буде.

Друга форма господарської організації нашого народу повинна бути кооперация (спілчанство). Спілки-кравничі, спілки для збуту худоби, збіжжя, яєць, конопель, спілки молочарські, спілки робітничі, спілки для закупки машин і насіння, спілки кредитові — це є безмежне поле для діяльності українських освічених людей, викинутих з посад всіма окупантами України. Але вони досягнуть свою мету тільки тоді, коли це будуть справдішні кооперативи, що даватимуть користь всім членам спілок, а не тільки кільком управителям. Кооператива не сміє бути способом для зроблення гешефту директором, а досягнути того можна тільки тоді, коли до кооперації візьмуться ідейні одиниці, перейняті духом любови до самої спілчанської ідеї.

Кооперативна організація може стати державою в державі.

Так ми представляємо собі завдання господарсько-економічної акції на Україні. Ми виставляємо їх на перше місце, тому, що господарський добробут має — є перша підстава національної самостійности. Вороги України на все згодяться швидше, як на те, щоби випустити зі своїх рук українську землю, нафту, вугіль, промисловість і торгівлю.

Без здобуття для народу землі і всіх її скарбів — нічого не варта вся політика і дипломатична діяльність. Буде земля — буде й добробут, буде й Україна. Не буде землі — буде нужда і еміграція, буде панування чужинців на Україні, хочби про людське око її окричали самостійною.

Першою формою визвольної боротьби на Україні є господарсько-економічна боротьба. Боротьба за землю, проти колонізації, за добробут селянина і робітника, то є одночасно перша і головна форма політичної боротьби.

Трохи інакше від економічної повинні будуватися політичні організації працюючих.

Селянська спілка, союз гірничих робітників, спілка лісових робітників і т. д. ведуть свою дрібну щоденну роботу і боротьбу. Але всі групи працюючих мають певні спільні політичні завдання, яких не можуть виконати кожда своїми силами. Для того, щоби вибороти народню державу, установити в ній народню владу, завести справедливі суди й податки — на це треба спілки чисто політичної, зложеної

з усіх працюючих, без різниці, чи то селянин, чи дрібний міщанин, чи робітник, чи учитель!

Колиб не було політичної організації, котра збирає до купи розсіпані дрібні фахові спілки і дає їм одну революційну душу, одно спільне серце, колиб такої організації не було, тоді всі дрібні стани і професії журилися тільки своїми щоденними справами, а змінити порядок в цілій державі вони не змоглиби. Політична спілка всіх працюючих є колюча річ.

Така спілка мусить виробити собі ясний план, як і що направити в народнім господарстві і в політиці.

То є така сама справа, як коли хто починає будувати хату. До такої справи він мусить мати вже наперед готовий план (програму), від чого будову зачинати, а на чім кінчати. Інакше вся його будівля розвалиться. Треба наперед обрахувати, які підвалини класти під хату, якого матеріялу вжити на стіни, які мають бути вікна і все, все.

До політичної роботи треба політичного плану (програми). А де є спілка людей з одною політичною програмою, там є політична партія.

Політична партія працюючих, то є блага сила визвольного руху, то є меч працюючої класи.

Політична партія мусить бути побудована демократично, то значить, що про всі справи має рішати воля більшості членів партії, а всі, хто має іншу думку, мусять або підчинятися волі більшості, або виступати з партії. І тому політична партія має більшу рухливість і більшу боєву здатність, ніж наприклад громада. В політичній партії збираються тільки люди одної думки і одної душі, а хто має іншу думку, той іде собі до другої партії, або зовсім до ніякої.

Український робітний народ має перед собою дуже важку і довгу боротьбу. Ми знаємо з досвіду, що не вся маса народу є однакового духа. Звичайно тільки мала кількість людей має ясну політичну думку і має охоту до безкорисної і независимої роботи. Ця меншість в кождім селі і в місті мусить взяти на себе провід селянської і робітничкої політики.

Коли сама маса не дуже охоча до організації, то принаймні ті провідники повинні розуміти, що без порядку і без організованої спілки всіх працюючих не буде ніякого поступу. Працюючі люди на Україні повинні створити одну велику політичну спілку — партію.

В царській Росії закладати партії не було дозволено, та все таки там партії існували без урядового дозволу. Вони мали по цілому краю свої таємні друкарні і літографії, на яких друкували щире слово правди до народу про уряд-

ницькі і панські утиски. Партії творили також свої власні чисто боеві відділи, які робили напади на урядові особи, на урядові будинки, і тримали цілу урядову Росію в вічному, смертельнім страху. Ці боеві відділи виконували тільки те, що наказала політична партія, вони добре розуміли, що всяка боева робота не варта нічого, коли немає політичного характеру.

Політична партія, навіть таємна, то є величезна сила.

Але не всяка політична партія є прихильна для працюючих людей. В наших часах різні класи заводять свої окремі партії, що є цілком зрозуміла річ, бо кождий думає про себе. Між українським народом, особливо в Галичині, є досить сильна інтелігентна і священича класа, яка має теж свою політичну партію. То є партія націонал-демократична, або „трудова“. Є також старосвігська москвофільська партія. Є ще й комуністична партія, яка ніби воює проти польських капіталістів, але працює на користь московських комісарів і імперіалістів, аби український нарід затягти під їх команду.

Мужик, видячи таку силу різних партій, ніяк не може того зрозуміти, і спльовуючи каже: а бодай же би вас побила сила божя! Чому б то не зробити одну партію, але велику?

Мужик має добрий розум, тільки він не вміє сказати ясно того, що думає! Він хоче одної, сильної, мужицької спілки, партії, і тут він має рацію. Але й наші селяне бачуть, як сільські богачики і хруні підлизуються панам і лихварям і роблять з ними до купи одну спілку. Чи й тих треба приєднувати до Селянської Спілки?

А далі: є на Україні інтелігенти і духовенство, що тримають себе згорда і поневіряють простих людей. Ті також не пристануть щиро до спілки працюючих людей. Вони тягнуть селян до своїх панських партій, щоби селяне їх вибирали всякими головами і предсідателями, але то не є щира спілка. Селянам і робітникам треба спілки, що воювалаби проти всякої кривди й неправди, панської і духовної, їм треба такої спілки, щоб вивольяла людське тіло з голоду, а душу з забобонів і релігійної темноти. Спілка селян і робітників мусить бути боева і революційна, бо ні наші селяне ні робітники, нічого не здобудуть згодою з панами, або автономією з ласки Варшави.

Найбільша кількість галицької інтелігенції ішла під проводом трудовицької партії. Так було вже довгий час перёд війною, так було і так є до сьогодні. Трудовицька партія за Австрії присипляла селянське море і робила собі надію, що здобуде щось промовами у віденському парламенті; а не здобула нічого, бо не було в неї боевого духа. За часів української державности вона мала всю владу в своїх руках;

з її радів вийшов і президент західної України — Петрушевич. Вся політика тої партії йшла до того, щоби стримувати селянство від революції, а вижебрати від Антанти затвердження галицької загумінкової самостійности. І тут ця політика потерпіла невдачу. Коли нарешті 14. березня 1923 р. показалося, що в Парижі й не думають про якогось Петрушевича, тоді галицькі нещасні професори, адвокати і священники за кілька днів повернулись до Польщі і заявили, що не будуть більше „боротися“ за самостійну державу, а вдоволяться „покищо“ автономією з ласки Варшави. Відень — Париж — Варшава! Таку мандрівку зробила трудовицька партія на наших очах, а остала й надалі тим самим чим була: бідною, затурманеною інтелігенцією, що живе з пенсії того уряду, який панує над Україною. Якби не та нещасна пенсія, то українська політика в Галичині булаби більше рішуча.

Треба, щоби провід в політиці взяли в свої руки люди з самого народу, що не живуть з ласки пануючого уряду і пануючої буржуазії. Треба, щоби селяне і робітництво провадило себе само, а відсувало від проводу всіх людей, матеріяльно і духово залежних від панського світа.

Україна селян і робітників може повстати тільки силами самих селян і робітників. По панськи думаючи Українці будували завше тільки панську Україну і мусіли провалитися зі своєю роботою, бо за ними не стояла народня сила.

Тому треба творити чисто народню, соціалістичну політичну партію з самих селян, робітників і тільки тої інтелігенції, що прихильна до народу. Ця партія повинна боротися в краю за землю і за волю працюючих, а не за границею за визнання України дипломатами Парижа, чи Москви. Кождий крейцар, виданий на „закордонне представництво“, то є свідомо змарнований гріш.

Партія — це є змова, спілка, це є організація, плянова робота і порядок. Корови на пасовиську не роблять партії тільки бродять самопас, але люди не худоба і повинні мати більше розуму. Громада — великий чоловік! Тільки треба, щоби та громада була добре впорядкована, мала розумний провід і знала, чого хоче, то значить, щоби мала ясну програму.

На Україні є дві головні соціалістичні партії, які мають завдання організувати народні маси: радикали і соціалісти революціонери мають найбільше впливу на селі, а соціалні демократи в місті. Повстає питання: яке має бути відношення до себе тих партій?

Ми думаємо, що Україна занадто бідна, щоби могла собі дозволити на розкіш двох гатунків соціалістичних партій. Ні народницькі партії не можуть зречися впливу на робітників, ні соціал-демократи не можуть обійтися без селян. З того виходить внесок, що ці обі партії мусілиб себе поборювати. Коли соціалісти борються між собою, тоді з того тішаться капіталісти.

Соціалізм мусить єднатися, коли він щиро хоче добра народові. На Україні, є місце тільки для одної боевої і активної „партії всіх працюючих!“

Третій шлях до визволення є освітня і культурна робота. Перша річ: школи. Коли нема урядових і явних, або хоч є та польські, або московські, то треба закладати приватні і неявні. Треба широко отворити вікна до нашої темної хати, аби світло сонця вбило всі міліярди хробацтва і бакцилі темноти, глупоти, рабства, що розпаношилися в нашій задущій, непровітреній хаті. Треба засипати край тисячами читалень, Січей, господарських спілок. До тої роботи притягнути всю молодь і жіноцтво. Жінка на селі мусить стати матір'ю героїв і виховувати борців за волю. Жінка селянка і робітниця мусить стати підпорою муштин в їх народній праці, а покинути старі бабські звичаї сплетень і забобоців.

Школа, яку собі створить сам народ, без державної опіки, мусить бути поступовою, а не клерикальною. Вона повинна вчити дітей не тільки ніби-патріотичних плаксивих віршів, (які друкує „Молода Україна“), але вчити їх практичних річей, як помагати собі в життю, як поборювати темноту і як здобувати світ. Вже в народній школі мусить зачатися виховування будучих борців. Школа не сміє робити дітям надію на урядницьку або священничу посаду. Вона мусить їх вчити різних самостійних і незалежних ремісничих і кооперативних занять. Кожда українська душа, що служить на посаді у чужій нам державі, є страчена душа і такі люде тільки затроюють повітря серед української громади.

Нам не потрібно „інтелігенції“, але нам потрібні міліони інтелігентних, то значить освічених селян, робітників, учителів, кооператорів і всеї тої дрібної, трудової громади, яка вміє творити щось нове, а не тільки відроблювати в канцелярії свої урядові години.

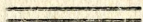
Не гімназій і не духовних семинарій потрібно Україні, а їй потрібно кооперативних, ремісничих, технічних, торговельних, економічних і господарських шкіл!

Їй потрібно соток тисяч курсів для неграмотних, потрібно народних університетів для дорослих, коротких спіл-

чанських курсів, просвітних і господарських зїздів! Потрібно мільйонів книжок, простою мовою писаних, цікавих і розумних; таких книжок, що людям говорилиби всю правду, а не тільки таку, яка подобається панам, підпанкам і священникам.

А це все не впаде Україні ані з неба, ані з Парижа, ані з Москви, ані з Харкова. Це все треба нам самим зробити, залізною і впертою щоденною працею, хочби й очі вилазили на верх.

Це три шляхи, що ведуть до одної мети.

2. Як родиться чин ?

„Проти филь плинсти!“

Іван Фрашко.

Тільки рух може нас спасти. Стояння на місці, коли ворог наступає, рівняється поразці. Найкраща боева тактика це наступ. Щоби був рух, до того мусить бути добра воля і охота в людей. Тільки свідомо воля може створити свідомий громадський рух.

Жадний наступ не тягне за собою тільки жертв, кілько тратиться при втечі.

Коли Й. Пілсудський в р. 1914 складав польський легіон проти Москви, він на львівському ринку в своїй короткій промові вираховував Полякам, кілько жертв польський народ зложив в офірі своїм з завойовникам, служачи в їх арміях і віддаючи їм своє майно. Коли би тільки частину тих людей і грошей обернути свідомо на польську визвольну боротьбу, то Польща давно булаби побудована. Простий бухгалтерський рахунок показав, що вигідніше для польської нації.

Українці мусять вчитись бухгалтерії від своїх противників. На іншому місці ми показали, кілько душ мусить з нашого краю емігрувати що року з причини колонізації краю мазурами. Ці живі душі раз на завше втрачені для України.

Українську енергію убиває вичікування помічі зза кордону. На всіх і вся Українець покладає свої надії. То Америка нам допоможе, то Англія має до нас симпатії, то навіть Франція цікавиться нами. А вже найдивніше, що є цілі „уряди“, що очікують помічі, то від Польщі, то від німецького монархізму, то від большевицької Москви, то знову від білої царської Москви!! Йдуть вічні „дипломатичні комбінації“. „Літературно-Науковий Вістник“, „Український Прапор“, „Діло“, „Заграва“ — кождий з тих астрольовів на свій лад розясняє політичні констеляції, — а робота в краю стоїть, навіть звичайна і зовсім не небезпечна просвітна робота занепадала. Навіщо трудитися і наражуватися на неприємности, коли все одно завтра за одним замахом все стане наше? Народноє тіло обняла сонність і лень.

Тут лежить корінь лиха, тут загіздився найгірший

ворог. Дипломати програли за кордоном, а в краю організаційна відпорна сила впала до нуля. Бій програно на обох сторонах одразу.

Хто надіється на дипломатію, одним словом, хто рахує на якусь політичну орієнтацію, той не є здібний до ніякої діяльності. Творячи орієнтації, ми з року на рік слабнемо. Тратимо навіть такі позиції, на які ніяка рука не булаб піднеслася, якби була стрінулася з нашим організованим відпором. Наша бездіяльність осмілила противника.

Всякі „Скитальці“, „Прапори“ і т. д. плачуть над нещастям „Неньки“, виставляють на людський сміх свою жеброту і перебування в таборах зробили вершком національного героїства.

Горе — фашисти явно голосять: „це історичний факт, що ні одна нація не визволилась лише власними силами“.*)

Це є явище одної хвороби. Це є гашення активності.

Всяка емігрантська дипломатія, без своєї держави, була і буде грою на льотерії. На льотерії грають тільки банкроти, які вже не мають надії своєю власною силою добитися до берега.

Нам льотерія не потрібна, поки є в нас своя сила і охота до праці. Йдучи тою дорогою, ми маємо певність, що дійдемо до мети, а граючи на льотерії, ми одного дня сьємо від радості, другого гірко плачемо, а робота стоїть. Оставмо льотерію диктаторам і отаманам, все одно їм вже нічого іншого не залишилось.

Не надійтеся добра від Європи, бо вона вас продасть за кухоль нафти, коли їй так буде вигідніше.

Ні для ваших тисячних трупів, ні для ваших мучеників, помордованих по таборах, ні для ваших голодних мужицьких скелетів, ні для поневір'яних батьків і катованої дівчороти, ні для ваших сліз і зойків, ні для ваших скучних дипломатичних нот, не має серця Європа. Не має його Європа капіталістів так само, як не має його Москва комуністів. І хочби ви виволікли на поміч всі міжнародні договори від сотворення світа і роз'яснили їх параграфи на свою користь — потіхи з того не буде ні за макове зерно.

Бо і Європу і Москву зможе переконати тільки ваша власна сила і ваш кулак.

Не бійтеся виговорити в голос правду, яку вже знають всі горобці: що нам не допоможе ніхто!

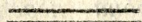
„Ми самі“ маємо зробити всю роботу від початку до кінця. І не плачте над своєю гіркою долею, бо крім кпин не стрінете другої відповіді. І не розкривайте перед Європою наших ран, бо не варт вона того, аби їх оглядати!

*) Д. Денцов в „Літературно-Науковій Вістнику“ 1922.

Коли повірите тільки в себе самих, тоді в ваших серцях виросте віра в народню трудову міць, певність перемоги і охота до праці. Вона поволи пересякне всі ваші мускули, нерви і розяснить ваші думки.

Тоді ви напевно з усмішкою поглянете на блазенське тупцювання своїх дипломатів біля порогів всяких „міжнародних“ установ — куди їх навіть в середину не допускають.

Сила — в нас самих. Тільки таким способом приходять на світ чини.

3. Соціалізм і національне ренеґацтво.

„Оборона перед закидом націоналізму видається майже зайвою соціалістично наших часів, якщо діло йде про самозаховання поневоленої нації. У соціалістичному світі вже навчилися розрізняти соціалізм і націоналізм“.

Е. Бернштайн в споминах про М. Драгоманова.

До такої, зовсім правильної, думки, доходять все соціалісти великих і культурних націй; але між членами останньої з останніх націй, між українською громадою, зявляються ще молодці, для яких соціалізм означає відречення від національних стремлінь. Вони підхоплюють ноту, яку тягне Москва зі своїм „інтернаціоналом“, впливаючи яко „буржуазний націоналізм“ всі, навіть скромні, домагання самостійности України. Ці новонавернені слуги Москви приймають за правду перестарілу формулу комунізму і марксизму, що мовляв, пролетаріят не має національності і батьківщини, бо його батьківщина — цілий світ!

Правда, ця формула звучить дуже гордо: Подумайте: пролетар зі Львова чи Коломиї — громадянином всего світа! І скрізь по цілм світі його право!

Та на жаль це все пуста балачка. Український пролетар збирає копняки в плечі не тільки у Варшаві, чи в Берліні, але навіть на своїм власнім сміттю, в Бориславі, чи у Львові. І тут його випирає з місця його брат — пролетар Поляк. Українського пролетара в Харкові, чи Катеринославі прозиває „хахлом“ брат — пролетар і комісар Москаль.

„Світовий громадянин“ робить службу наймита на своїй рідній землі!

Світ належить в де-якій мірі до пролетаря, але до англійського, французького, чи московського. Ті великі нації підбили під свою руку величезні кольонії і заселяють їх своїми безробітними. Для тих всіх націй наука про „світове громадянство“ є дуже вигідна.

Українському народові потрібна така наука, що недопускалаби на українську землю більше чужинців, а владу на

Україні віддалаби не „всесвітній революції“, а своїй такій українській революції. Українець вдовольється своєю землею і вважає її своєю батьківщиною.

На думку тих молодців, що хочуть нас зробити громадянами „цілого світа“, над цілим світом повинна бути тільки одна, комуністична влада, той же м'я III-тій Інтернаціонал! Всяка інша влада, то контрреволюція. Оден Ленін з Троцьким мають право приказувати на Україні — ну і попри них ще їх нищі прислужники, Раковські, Круліковські і другі. Владу на Україні може мати тільки одна, єдина московська червона армія; всяка інша армія, створена з місцевих Українців, то найбільша загроза „революції“ (читай: окупації!).

Такий короткий зміст нової віри, яку ширить у Львові виходяча „Земля і Воля“. „Від соціалізму до національного ренегатства“ докотилися ці люде, які відкинули основну правду соціалізму. Ця основна правда голосить, що влада мусить бути народня, обрана народом і контрольована народом!

Хто відкидає цю головну політичну тезу соціалізму, той приймає можливість влади над народом. Влада комунізму на Україні не є владою обраною народом; це є влада над народом.

Хто вихваляє таку владу тільки тому, що вона має кулак, армію жандармів і комісарів, той нічим не ліпший від старих галицьких москвофілів — святоюрців, які вихваляли царя і його генералів тому, бо в них була сила! То є спосіб думання рабів і лакеїв.

З рабства і страху перед силою лементували Петрушевич і Петлюра зі своїми „урядами“ перед Антантою, з рабства і лакейства восхваляють землевольці той батіг, що б'є селян і робітників на Україні. І петрушевичівці, і землевольці — то одного гатунку люде і тому не дивниця, що після 14 марта 1923, вони всі найшлися в одній компанії. Їм, аби пан, а хто він — байдуже!

Не припадкова то річ, що більшість наших „комуністичуючих“ — до недавна були звичайні петрушевичівці і от собі „краяни“, далекі від соціалізму.

Не спасла Галичини Антанта, отже спасе їх „всесітня революція“ і „диктатура пролетаріату“! Нічого не значить досвід тої диктатури за п'ять років її кривавого знущання над українським пролетаріатом і селянством. Хто хоче бачити в Антанті добродія, той його там бачить і той ненавидить усякого, хто йому показує правдиву натуру Антанти.

Хто хоче бачити Месію-Христа в Москві, той пригвізному розстрою духа і замислів, може й справді його там побачити.

Відома річ, що істерично-віруючі жінки і всякі богоугодні святці бачуть духів і чудотворні ікони там, де тверезі люде видять порожнє місце.

І тому ми до певної міри можемо виправдати цю частину славителів Москви, які роблять цю роботу з доброї віри, не за гроші. Таких людей нам тільки жаль, як жаль нам нещасних жінок та богоугодних святців. Не всякому дано бути борцем, дехто мусить втішатися вірою в чуда і в провидіння. Ми оставляємо в покою рабів з „Українського Прапора“ і рабів з „Землі і волі“, недавніх денікінців і недавніх петлюрівців. Вони були, є і будуть ворогами революційного способу думання. І хай це буде фальшиве пророцтво: в день справжньої революції українського люду ці люде стануть на стороні її ворогів!

Бо українська революція, хочби й найчервоніша, завше була, і завше буде ворогом московського панування на Україні і чекістські собаки не даром вже тепер виють на пожар.

Коли на ідейне ренегатство можна найти до певної міри оправдання, то ніяк нема оправдання для тих осіб, що полізли в ворожий табір задля нещасного лакомства. Як нема прощення Ільковим і Яцковим та Твердохібам, так само не буде прощення Поршам, Остапенкам, Вітикам, і прочим. Ці люде служили У. Народній Республіці так довго, поки в ній була мамона і там підпирали найреакційнішу політику, тепер вони увірували в другого бога, бо перша дійна корова здохла.

Серед загальної безрадности українства і банкруцтва антантських та польонофільських комбінацій оце нове московфільство розпанушується по західній Україні, убиваючи віру у власну силу нації. Зброя сменовеховства це брехня і клевета. Новим способом для баламучення опінії служить окричана „українізація України“, яку декретувала большевицька влада, чуючи, що ґрунт під ногами в неї дріжить. Приказали комісарам і чинновникам на Україні навчитися української мови, аби нарід не мав до них такої ненависти! Справді, велике добродійство! Та чи такої українізації треба українському народови?

Йому треба такої українізації, щоби він сам вибирав собі свою владу, сам управляв своїми податками, сам управляв своїми копальнями і торгівлею, щоби Україна мала свою власну армію, свій головний грошовий банк і сама призначала гроші то на просвіту, то на господарство.

Що має Україна від московської влади?

Має здирство, голод, темноту і одичіння. На сто українських дітей тільки 20% отримує науку в школах*), бо шкіл

*) Харківські „Вісти“ ч. 132 з 1923 р.

нема, а вчителі порозстрілювані. Гроші з України йдуть на видавництво переважно московських книжок*).

Коли українське село і місто само не створить своєї школи і літератури, то її ніколи й не буде. Влада чужинців Україні ані школи, ані культури не дасть, бо українська стихія — селянська і „дрібно-буржуазна“, а влада зовсім не ховає своєї ненависти до неї. Всі кислі іримаси, які влада робить до українства, то тільки знак страху перед тою стихією, а не щира прихильність до неї.

Хто закриває перед західними українцями правдиву натуру комуністичної влади на Великій Україні, той повнить службу Ефіяльта.

Ефіяльтам — ренегатам однакова заплата від обох сторін, так само від української, як і від пансько-московської. Ця заплата — це погорда і огида.

*) Харківські Вісти ч. 185 з 22/8 1923. дають такі відомості про роботу совітського „Державного Видавництва“ на Україні:

„В сучасний момент, перед початком навчального року, всю увагу Державного Видавництва зосереджено на виданню підручників, перш за все для шкіл соціального виховання („соцвиху“) ...усього видано 100 назв, з них 80 на українській і 20 на російській. На Українській мові 300 тисяч примірників, для шкіл національних меншостей — 200 тисяч примірників“. Це йде мова про комуністичні адапційні брошури, якими Москва засипує Україну вже 5 років без ніяких вислідів. „Для вищої й середньої технічної школи видано 100 назв в кількості 700 тисяч примірників, переважно на російській мові.

Далі йде мова про великий брак дитячої літератури; совітська „Україна“ видала за весь час свого панування всього 20 (двадцять) книжочок для дітей. Далі „Вісти“ роняють слюзу, що нема книжки для села. Каже, що створити літературу для села річ досить важна і має надію (тільки надію), що щось зробиться.

Ми віримо, що ворогам всього, що пахне селом, а особливо українським селом „дуже важко“ створити книжку для села. Коли нема охоти, то й легка робота видається „важкою“.

„Вісти“ ч. 118 з 2 червня 1923 р. пишуть таке; „Справді, коли ми подивимось, що маємо з приступної літератури, яку можна було б кинути на село, то ми бачимо дві-три брошури Рожицина та Бляхина... Отже радянського комуністичного матеріялу на селі не має: ні живого (людей), ні друкованого (книжок, навіть газет)...“

На книжки совітська „Україна“ не має грошей, бо гроші в Москві йдуть на видання російських книжок. Коли вперше большевики нагадали собі про школу, зі всіх фондів Р. С. Ф. С. Р. (большевицької імперії) Україні обіцяли 760 тисяч золотих рублів. Ухвалено-ж відпустити лише 500 тисяч, та й до того цих грошей досі ще цілком не одержано („Вісти“ ч. 147, з 6. липня 1923 р.)

Оце є той ніби страшний розмах українізації, який хочуть бачити там, де його нема — різнородні платні агенти большевицького уряду. ріжні „Нові Громади“ „Нові Культури“ „Землі і Волі“ та петрушевичівські буржуазні інваліди в роді „Українського Прапора“ та „Українського Слова“. І то в тім часі, коли вбога українська еміграція своїми малими силами надрукувала цілі гори підручників і популярних книжок.

Геть всякі орієнтації на чужі сили! Усіх, хто ширить пошану до котрогогонебудь із окупантів України, треба назвати їх дійсною назвою: громадськими шкідниками і гасителями народньої активності.

4. Зміст життя — змагання.

„Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga!“

„Łam, czego rozum nie złamie!...“

А. Міцкевич (Ода до молоді).*)

Віра перевертає гори — в тій думці лежить весь зміст і зміст революційного народництва. Віра в свою силу і в можливість своїми власними руками будувати кращий світ — то найдороший діамант в короні народницької науки.

Не матерія і не мертва природа керує світом, а людська свідома воля. Хто вірить в непоборну силу матерії, той мусить покірно коритись подіям. Хто не кориться матерії, а вірить лише в свої сили, той побідить матерію.

В тім лежить перевага етично-волевого соціалізму над матеріалістичним.

Колиб соціалізм поставив собі метою тільки задоволення фізичних (матеріальних) потреб чоловіка, то він не сповниби свого завдання.

Соціалізм має не тільки дати чоловікові те, що йому до життя потрібне. Ні! Соціалізм мусить також вимагати чогось від чоловіка.

Він мусить вимагати від чоловіка ідейності, то є служби для ідей. Соціалізм означає службу для добра всіх людей, хоч би й зі шкодою для своєї особи. Тоді соціалізм має виховуючу вартість. Тоді соціалізм зможе дати людині вищий ступінь щастя.

Задоволення потреб їди, мешкання, освіти, взагалі культури, ще не дає повного щастя. Повне і велике щастя людина здобуде аж тоді, коли віддасть себе всю на службу великій ідеї загального добра.

Посвятивши себе самого в офірі тій ідеї, людина досягає найвищого єдоволення, яке можна собі подумати.

Життя людини, що не має великої громадської мети, завше було й буде сіре та скучне, хочби йшло в достатках та культурі.

Два царі володіють світом по словам Ів. Франка: голод і любов. Хто навіть при голоді не покидає любови до

*) По українськи це значить: сягай туди, куди око не досягає! Ламай те, чого й розум не в силі зламати!

своїх братів і думає більше про них, як про себе, той тільки зазнає на землі найбільшого щастя.

* * *

Людська воля керує людськими поступками. Людський дух непокірний і бунтівничий. Він не любить сонності й відпочинку. Здобувши одно, він жене далі й далі, шукаючи нового. Нема йому впину. „Вперед, на пролом, у новий світ!“ — він нашіптує людині. Упавши в однім бою, він зривається до нового, на ноги.

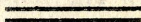
І нічого сумувати, що шлях людському духові завалений скалами й зламами. Є перешкоди, значить, є праця, є поле для прикладення енергії, для самопосвяти, є можливість покласти свої сили в службі ідеї, здобути те найбільше щастя, про яке тільки може мріяти людина! Буде праця — буде рух і довго ще український вільний дух не ляже на філістерське ложе!

Чим грізніше валитимуться скали, тим веселіше буде підлітати визвольний дух! Є робота, не змарнується молода, буйна сила!

Наш молодий і крепкий (бо століттям гартований) український парість виріс в днях тучі і громів. Його пучечки й зелене листя понівечили злії сили, та молода буйність родить свіжі віти й квіти.

Ще попробуєм, хто душий!

Українська працююча молода сило! На тебе обернені очі століть!

V.

ДОДАТКИ.

1. Про московське народництво.

Сама назва „народник“ галицьким читачам досі мало відома, а над Дніпром вживається в трохи іншому розумінню, чим наше.

Назва „народник“ повстала в Росії в роках 1870-1880. Тоді освічені люди, прихильні народові (під народом розумілося селянство) покидаючи свій панський стан, переодягнувшись по простонародньому, йшли на село, чи учителями, чи робітниками, щоби нести між людей освіту і революційну агітацію. Вони мусіли так робити, бо інтелігентам в „панській“ одежі народ не вірив. А до того „народники“ думали таким способом, працею для народа відкупити свої і своїх батьків гріхи перед народом. Це перше „народництво“ — то був рух інтелігентський, а не рух широких мас, не клясовий рух.

Подібний рух був і серед українофільської інтелігенції на Україні, тільки трохи скоріше. Вже під кінець 50-х років серед інтелігенції та серед спольщеної української шляхти появляються люди, які хочуть працею для освіти мужика направити те лихо, яке йому віками заподівали їх предки. З тих людей найбільше звісне ім'я В. Антоновича, який зовсім пристав до української національності і працював над історією України, беручи все в оборону змагання простого люду проти князів і шляхти. Антонович, Рильський, Лазаревський і др. — це є так зв. хлопомани. Вони ходили в мужицьких свитках та писали мужиколюбні вірші, жили між народом, засновували тайні школи і т. д.

Оце було російське й українське „народництво“ в тісному розумінні. Російське було різко політичне і революційне. Воно вірило, що шляхом пропаганди та агітації („лаврісти“ і „бакуністи“) вибухне соціальна революція. Але настрої селянства не були в тому часі прихильні для негайного повстання, бо-ж селянство недавно одержало з „ласки“ царя свободу і хоч до тої свободи потрібна була ще й земля, то все таки потрібно було деякого часу, щоби в народі набрався запальний матеріал. На Україні теж „ходження в народ“ було велике і в ньому брали живу участь і Українці з походження, як Желябов, Кибальчич, Волховський, Стефанович, Дегорій-Мокрієвич і т. д.

Наслідком „ходження в народ“ вибухло кілька селянських бунтів, з яких найбільший був бунт в Чигиринщині,

викликаний сфалшованою „царською грамотою“ Стефановича. Бунти здавлено, а пропагандистів поставлено перед суд і покарано. Ходження „в народ“ закінчилося біля 1878 р. без сподіваного висліді — соціяльна революція не загорілася. Тоді революційні елементи кинулися в другий бік: прийшли до переконання, що перше всего потрібно перевести політичну революцію, скинути царат, а завести республіку. Для переведення тої задачі powstaє народницько-революційна організація під назвою „Народня Воля“. Вона веде боротьбу одиноким способом, який ще остався: особистим терором. 1878 р. Вера Зазуліч стріляє в Трепова, 1881 згадані вже Українці Желябов, Кибальчич з Рибаківом і др. убивають царя Олександра II. „Народня Воля“ кладе вагу на розвиток сильних характерів і героїчних одиниць. Провідником (ідеологом) „Нар. Воли“ став Михайловський, філософ соціального індивідуалізму.

Найдіяльніші народновольці попали біля 1883 р. всі в руки правительства. Але це не вбило думки про оборону свободи і землі і під кінець старого, а початок нового століття народництво відроджується в трохи змінені виді.

Перше народництво мало своєю філософською підвалиною науку про свободу і розвиток кожної людської, хочби і найменшої особи. В господарській програмі старе народництво вірило, що Росія не підпаде впливам капіталізму, а навпаки, маючи в себе напів-соціалістичний „общинний“ земельний лад, перейде з тим ладом одразу в соціалізм, який мав ось-ось прийти.

Коли ми зважимо цю обставину, що не тільки народники, але й „наукові“ соціалісти тих часів, Маркс зі своєю школою, теж поділяли цю віру в близькість соціальної революції, а Маркс сподівався ще власними очима її побачити, то теорія народників про „перескок“ з общини в соціалізм не видаватиметься чудною.

Але соціяльна революція відтягалася, а капіталізм загосподарювався на добре в російській промисловості і зачинав атакувати й общину. Через те упадала й віра в правдивість народницької науки про общину. Пішла мода на нереволуційний (еволюційний) марксизм, по думці якого община мусить розпастися і всім господарством мусить заволодіти капіталізм.

Община — то був такий порядок, що земля не була в руках окремих людей, а цілої громади. Громада що кілька чи кільканацять років (10-12 років) збиралася і, порохувавши кілько в кого голів, переділювала всю землю, беручи на увагу де земля ліпша, а де гірша. По розділі, аж до нового переділу, кожда родина господарила на своїому. Продавати землі не вільно, річ ясна. Такий порядок охороняє слабших

і жінки й сироти, тому московські селяне дуже люблять цей порядок. Народники від самого початку ставали в оборону общини і показували всі її добрі сторони.

Але урядові російському не було вигідно мати по селах таку однодушну і здорову та демократичну силу, як община. Село як оден муж, громадою, ставало проти дідичів та царських чиновників. Треба було розбити єдність общини. Треба було сотворити на селі класу сільських богачів, які потягнуть за урядом і за панами. Того вимагала політика уряду.

Урядова політика дуже подобалася грошовитим людям (капіталістам), які хотіли купувати землі, а не могли, бо община не дозволяла продажі землі. Капіталісти підперли політику уряду. Морально їх підперла наука тих марксистів, які по приятельськи радили общині спускатися на дно, бо вона „пережиток“, господарська реакція і т. і., і мусить зробити місце новому, „поступовому“ порядку — капіталістичному. Уряд повів завзяту боротьбу проти общини, особливо після здавлення революції 1905 року, увінчавши свою акцію насильним законом Столипіна про право виступати з общини і про заснування великих самостійних „хуторянських“ осель. Селяне відповіли Столипінові численними повстаннями.

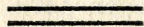
Та всетаки велика революція 1917 р. доказала життєздатність общини: община в Росії незвичайно скріпилася і ще розширилася.

Та всі ті факти стали ясно за себе говорити аж недавно. Від розгрому народовольців народництво було в цілковитому упадку, а тріумф святкувала доктрина (наука) еволюційного марксизму. Аж з початком нового століття відроджується народництво, коли життя доказало життєздатність дрібного селянського господарства. Нове народництво, під назвою партії соціалістів-революціонерів, виправлює ще одну слабу сторону старого народництва: його інтелігентську вузькість. Соц.-революціонери розуміють вже добре, що ніяка революція не зробиться руками інтелігенції, руками кількох тисяч героїв, хочби й як енергічних. Революцію можуть зробити тільки маси, а роля інтелігентних провідників тільки в тім, щоби помагати масам освідомити собі свою силу. Есери стають на становище клясової боротьби. Террор особистий, як засіб боротьби, відходить на другий план. В революційних розрухах 1905 р., ліві есери проводять в масовім аграрнім терорі, а з ними і ті Українці, які опісля засновують українську есерівську партію. Нове народництво не голосить уже, як це робило старе, що Росія піде своїм окремим господарським шляхом, але всетаки воно обороняє сучасне селянське господарство, без

огляду на його гарну чи погану будучність. Воно навчає, що живим людям треба завжди боротися проти зла, не дивлячись на те, чи те зло має перед собою будучність, чи ні.

Тільки таке поняття відповідає нашому розумінню народництва, про яке говориться в нашій книжечці.

Окрім згаданих вже вище елементів, українське народництво наших днів виявляє ще одну, незвісну російському, прикмету: воно, що до національного питання, різко самостійницьке і визнаючи ідеалом людства федерацію вільних народів, розуміє, що така федерація можлива аж після досягнення власними силами самостійности; федерація дійсна є можлива тільки поміж вже визволеними і сильними національностями.

2. Марксова наука про загибіль селянського господарства.

Народницькі соціалісти організують до оборони все трудове населення вже днесь, не чекаючи аж галушки самі впадуть з неба. Троха не так думають соціалісти-марксісти. Великий учений, Маркс думав, що менші промислові та селянські господарства будуть по трохи банкрутувати, а їх землі і фабрики будуть переходити до рук більших фабрикантів і капіталістів. А відтак знову до більших і так далі, аж нарешті на світі не буде ні дрібних селян, ні ремісників, а самі тільки величезні фільварки, з машинами і моторами та величезні фабрики. Тоді буде на світі тільки купочка богачів і пролетарі-робітники не схочуть довше на це дивитися і покидавши капіталістів, самі заводляють фабриками і поведуть далі ті величезні господарства своїм розумом і на своє добре. Думка Маркса страшенно цікава (оригінальна), але вона містить в собі можливість двоякого толковання. Горячі люди поясняють її так, що вже нині настав той час, коли по пророцтву Маркса можна зачинати революцію (так участь комуністи). А другі соціалісти викладають науку Маркса цілком наоборот; вони кажуть, що Марксова наука не дозволяє робити революцій без приготування, поки капітали самі не скупчаться. Вони кажуть, що ще дуже багато води уплине, поки прийде той час, який пророкував Маркс.

Народники ніколи не прийняли сеї науки за правдиву. Від часу, коли Маркс оголосив свою науку, перейшло досить десятків років і нині ми вже знаємо, що пророцтво Маркса здійснилося що до господарства промислового, фабричного, але господарства земельні не тільки не збиваються до купи, а ще й дробяться. Особливо великі панські маєтки скоро парцелюються. Тай дохід з малих господарств більший, як з великих.

Наші українські соціяльні-демократи повірили слову Маркса, що селянські господарства засуджені на смерть. Вони й думали, що не варто тратити сили на ратування селянських господарств від руїни. Народники ніколи не пішли на таку самовбійчу політику. Хоч і Драгоманів і Подолинський і Терлецький високо цінили науку Марса і вчилися від

нього, то ніколи вони не робили з неї таких висновків, як пізніші наші „марксісти“. Подолинський і Терлецький цинили Маркса за що інше: за його науку про право чоловіка на овочі своєї праці (наука про надвартість) та за його революційний дух. А соціальна демократія нових часів не тільки на Україні, а скрізь, бере в Маркса те, що їй потрібне, а не його революційний розмах.

Народники думали просто: яка користь живим людям з царства небесного, яке буде аж колись, невідомо коли? Хто знає чи і коли земля скупчиться і настане послідня революція? Краща синиця в руках, чим журавель на небі. Дрібним селянам докучає вже днесь брак землі, довги, воєнні нещастя, податки. Не можна чекати, а треба селянам вже днесь добувати собі землю і свободу. Треба вже днесь еднатися в селянські і робітницькі спілки для штрайків, для спільного купування товару ітд. Треба спілками купувати машини і спілками, де можна, обробляти землю. Ось так думали й думають народницькі соціялісти. Народники думали, що найбільше нещастя для народу тоді, коли він скаже собі сам „спускайся куме на дно, не трать марно сили“.

Дійсність показала, що шлях, яким ішли народники, був добрий. Народники робили свою роботу навіть тоді, коли Марксова наука (під кінець минулого століття і на початку нового) ішла побідно по всій Європі і серед інтелігентної української молоді настала мода на соціалдемократизм. До народницької з е м е л ь н о ї програми пристають в наші часи всі, хто вміє тверезо думати. Бо важніші живі люде та їх терпіння, чим хочби й як гарні грушки на вербі, яка ще не виросла.

Навіть найбільше твердокаменний проповідник упадку селянського господарства, К. Кавцький дійшов до переконання, що і Маркс і Енгельс і він сам помилялися. Ось його власні слова: „Є, одначе, велика, рішачючого значіння галузь виробництва. Це — сільське господарство“... („Пролетарська революція та її програма“, IV розділ.)

3. Обєднання українського соціалізму.

В р. 1899 розколовся український соціалізм в Галичині, а в 1903 на Вел. Україні. Одностайна лава соціалізму розсипалася, а замість неї по обох боках Збруча виділилися окремо групи соціал-демократизму, тобто виключно робітничого (пролетарського) соціалізму.

Той крок був помилкою і наслідуванням тоді загально пануючої моди на марксїзм. Чисто пролетарська партія, ворожо настроєна до дрібної форми виробництва, особливо селянського, партія, яка замість єднати село з містом, непотрібно поглиблювала між ними пропасть, не могла з природи річи стати масовою партією трудових мас.

Минуло чверть століття з того часу і ми можемо об'єктивно оцінити результати існування української соціалдемократії. Правда, вона поклала безперечні заслуги біля згуртування міського робітництва, але вона розбила одну цілу соціалістичну лінію, ослабила тим самим соціалізм взагалі. Вона тим чином попхнула радикалів на право, в багно міщанства, яке згодом розпаношилося і вбило душу самої соціалдемократії. Радикали в Галичині не оправдали себе в часі революції — правда, але радикали не віддали себе на услуги Петлюрі, а опісля сменовеховству! Не буду вже казати про сумну роль У. С. Д. Р. П.

Опіраючись на слабоньку чисельно і кволу духом групу населення, соц. демократія втратила живий зв'язок з великою масою трудового люду і поплила з течією інтелігентських настроїв та орієнтацій.

Я думаю, що перед многими членами бувших обох соціал-демократичних груп повстає питання: що далі?

Зі слів В. Левинського („Історія робітн. руху в Галичині“) виходить, що причиною повстання окремої соц. демократії було відношення народницьких партій до селянського питання. Народники хотіли підтримувати при життю селянську форму господарства, засуджену, на думку наукового соціалізму, самою природою на загибель. Значить, народники адержують поступ, вони романтики і — назадники.

Ми вже в попередньому розділі наводили думку такого авторітету, як Кавцкий, про цю справу. Ми моглиб до цього додати цитати з Бауера або й других корифеїв соц. демо-

кратичної думки. На жаль від слів до діла дорога не легка і в практичній роботі німецьких марксистів все ще верховодить старий ворожий селянству вузько-пролетарський дух. Це одна з головних причин слабости соціальної демократії.

Зрозуміли колисьальне значіння аграрної справи європейські комуністи. Вони, хоч по духу однакові вороги селянства, кидають скрізь гасла робітничо-селянської влади, розділу землі між селян і т. д. Тим вони бють своїх конкурентів, ес-деків.

Програма пролетарської диктатури в умовах української дійсности буде завше мертвою літерою. Не може купчка пролетаріату виконувати диктатуру над морем селянства. Така диктатура можлива тільки при помочи армії жандармів і чекістів. А це вже не диктатура пролетаріату, а диктатура воєнно-урядничої сили. Чи такої влади бажають соціальні демократи?

Будучність має в наших умовах тільки: влада всіх трудячих мас; така влада мусить будуватися на справедливим порозумінню і селянства і робітництва. Партії, що голосять диктатуру тільки одної з тих соціальних сил, є однаково шкідливі.

Популярно, принаймні на терені Галичини, так розмежовувалися сфери впливів: соціальні демократи („соціалісти“) — міське робітництво, радикали — село. Є в декого і сьогодні така думка.

На ділі ж виходить інакше. Соціальні демократи, колиб справді обмежилися впливами в місті, засудилиб себе самих на ролю не партії, а малозначного гуртка. Відтіль виразна охота партії шукати прихильників на селі. Радикали, обмежуючись на село, тим самим вже відсуваються від звязків з українським міським робітництвом і набірають сільського, навіть аграрницького духа.

І оден шлях поганий і другий не добрий. Соціалізм не може вязати себе з одною тільки групою працюючих і не сміє ширити кастового духа. Він мусить об'єднувати, а не розєднувати.

Тому ми обстоюємо думку, що народництво не сміє себе закопувати на селі, його тереном є в однаковій мірі село й місто.

Колиж на тій позиції стануть і українські марксисты, тоді виникне з природи річи конкуренція і бій обох течій. Це вже й сьогодні діється, бо комуністична демагогія сменовеховців розкидає свої сіти по селах.

Ми думаємо, що не буде добра, коли український самостійницький соціалізм стане себе взаємно поборювати. Досить коли соціалізм мусить боротися зі сменовеховством і фашизмом.

Положення таке, що вимагає негайного згуртування революційних, самостійницьких, соціалістичних сил. Пора, на-
правити помилку, зроблену перед чвертьстоліттям! Ми не
думаємо проповідувати повне злиття народників з марксіс-
тами, — може на це ще не час. Існує ж в Англії „Партія
Праці“, яка складається з цілого ряду спілок і окремих партій,
яких об'єднує певна спільна господарська і політична
програма.

Ми застерігаємося, що говоримо тільки про тих наред-
ників і про тих марксистів, що визнають революційну про-
граму. Ясна річ, що не може бути й мови про якусь спілку
з людьми, які днесь стоять близько до Петлюри, Петруше-
вича, або навіть зиркають в монархічний бік. Не може бути
також мови про якесь порозуміння з платними агентами
чекізму (московському большевизму). Об'єднатися можуть
тільки ті, що мають певні спільні погляди і завдання. Ми
думаємо, що в основу такого об'єднання мусілиб лягти отсі
загальні тези:

1. Боротьба за соціальне визволення мусить іти в парі
з боротьбою за національну державну самостійність України.

2. Перша і основна форма політичної боротьби, є гос-
подарська боротьба працюючих: селян за землю, робітників
за фабрики.

3. Форма влади в самостійній державі: трудова де-
мократія.

4. Основа влади: союз трудового селянства, робітни-
цтва та трудової інтелігенції.

5. Боротьба з орієнтаціями на чужі сили і соборність
визвольної акції.

Думаємо, що на тих підставах можнаби, особливо нам
на терені Галичини та Волині, побудувати кріпке соціаліс-
тичне об'єднання, що змоглоб повести маси власним револю-
ційним шляхом. Коли цього не буде, а буде гризня гуртків,
тоді українську державницьку думку заступатимуть перед
народом тільки реакційні (трудовицькі, фашистівські та петру-
шевичівські) течії, а маса народу мусітиме йти на гачок
москвофільства (чорного, чи червоного).

Не треба легковажити тої небезпеки. Агітаторів Москви
може навіть не бути багато, бо сама політична ситуація агі-
тує за Москвою. Щоби там не було під совітською владою,
аби не Поляки! Така провідна думка нового русофільства.
Назвіть її думкою десператів, слабосилих людей — але така
думка шириться і має ґрунт. Мусить мати, коли нема іншої
сили.

Таку силу, власну і революційну, треба створити.

Ми не думаємо, щоби в скорому часі було можливе
повне злиття українських соціалістів в одну ідеологічну масу,

але думаємо, що сталий зв'язок можливий і остаточний вже негайно. Теоретично — ідеологічні спори в нутрі соціалізму були, є і мусять бути, оскільки вони виясняють свої взаємні помилки; ми не думаємо і не можемо думати, що вся правда в Драгаманова, чи Лаврєва; хай же і марксісти перестануть присягати на своє святе писання та іронізувати над усім, що не „пролетарське“. Думаємо, що не час сьогодні на такі жарти, особливо, коли історія так гірко поіронізувала над „науковим“ та „пролетарським“ соціалізмом.

Буковідство і догматизм завше були, є і будуть ворогами живої думки й поступу.

Що таке зближення це не утопія, а можливість і реальна потреба, доказує емігрантський журнал „Нова Україна“ — безсумнівно найбільше діло, на яке здобулася наша еміграція останніми роками; безконечно вартніше від усіх дипломатичних заходів на купу. А подумати: кілька гроша пішло на дипломатію.

А вже безумовно, не гаючись, треба приступити до об'єднання в одно тіло українського народництва Галичини, Волині і Наддніпрянщини. Соціалісти-революціонери з одного боку, а радикали з другого боку, мусять зрозуміти, що вони одних батьків діти. Щире і доброзичливе вияснення своїх поглядів і своїх добрих чи злих сторін — це перша вимога такого наближення. Тільки з такою незлобливою думкою писана й ця книжечка.

Далеко від рідного краю, за океаном, живуть українські люди з тугою за рідними сторонами і одну з нами думку думають. Ми приведемо тільки один з численних голосів нашого американського робітництва. „Народня Воля“ з 23. червня 1923 р. друкує письмо 139. відділу Укр. Робітничого Союзу, підписане на місячному зібранні членів відділу. В цьому живому і прекрасному письмі читаємо такі слова:

„Колиб він (комуністичний редактор) та менше біг за чужими візками, то на варшавський смітник, то у московську грязюку, а спитав пересічного українського робітника, яка його програма, то почувби коротку і виразну відповідь:

„Я стремлю до Соборної, Самостійної України без хлопа і пана, все одно, московського, польського, чи свого. В тій вольній, самостійній Україні український народ має бути сам господарем, улагоджувати своє життя після власної волі. Земля має належати до тих, що на ній працюють, ніхто не повинен користуватися овочами чужої праці і ніхто не сміє нікому диктувати в ім'я яких би то не було інтересів і кличів, бо під примусом і диктатурою люди не можуть жити щасливі. Тільки вільна праця дає задоволення людині.

тільки суспільство, що складається з вільних громадян,
є сильне...”

Михайло Драгоманів встає в тих словах простих робіт-
ників із гробу у всій своїй духовій силі і красі.

На різних кінцях земного гльобу душа українського
робітного люду одну думку думає...

Знак, що ми на добрій дорозі.

Хто ближче цікавиться справами, про які говорять ця книжечка, повинен прочитати такі

ГОЛОВНІ КНИЖКИ:

- „Мих. Драгоманів і женеvський соціалістичний гурток“, склав Мих. Грушевський, Відень 1922.
- М. Шаповал: „Револуційний соціалізм на Україні“ Відень 1921
- Гр. Наш: „Визволення всіх трудящих“, Прага-Львів 1923.
- Ю. Охримович: „Розвиток української національно-політичної думки“, Львів 1921.
- Іван Франко: „Молода Україна“, Львів 1910.
- Вол. Левинський: „Історія укр. робітничого руху в Галичині“, Київ 1914.
- З. Скварко: „Земельна справа“, Коломия 1919.
- Сев. Данилович: „Чого хочуть радикали“, Львів 1906.
- „Вільна Спілка“ ч. 1., Львів 1921.
- „Борітеся-Поборете“, Відень 1920-21. особливо ч. 1.
- Календар „Громада“ на 1924 р. Львів, ред. „Гром. Голосу“
- Твори М. Драгоманова („Громада“ часопис, „Рай і Поступ“, „Листи на наддніпрянську Україну“, „Шевченко, українофіли і соціалізм“, „Чудацькі думки“, „Швайцарська спілка“, „Проволю віри“, „Старі хартії вільности“, „Оповідання про заздрих богів“, „Нові укр. пісні про громадські справи“, Переписка з ріжними діячами).
- С. Подолінський: „Ремесла і хвабрики на Україні“, Женева 1881.
- Твори Івана Франка („В поті чола“, „Захар Беркут“, „Бориславські оповідання“, „Казки й сатири“, „З вершин і низин“, „Що таке поступ“, „Молода Україна“, „Мих. Драгоманів“ і всі інші писання на громадські теми).
- Мих. Павлик: „Мих. Драгоманів і його роля“.
- Ростислав Заклинський: „Іван Франко“ стаття в Літ. Наук. Вістнику.
- Сев. Данилович: „В справі аграрних реформ“, Львів 1910.
- Збірник „Земля“, Київ 1918 р.
- М. Ковалевський: „Історія У. П. С. Р.“ Літ. Наук. Вістник, Київ 1919.
- „Нова Україна“, журнал, Прага 1923.

К. Коберський: „Господарське самоврядування“ відбитка з „Н. України“.

М. Шаповал: „Складка сил“ відбитка з „Нов. України“.

Гр. Наш: „Народня влада на Україні“ Прага 1922.

О. Мицюк: „Земельна справа на Україні“, „Як укр. селянство боролось за землю“, „Індивідуалізм та колективізм українських хліборобів“, „Всенародне право на землю та промислова майбутність України“, „Комуністична Україна“, всі видані у Львові 1921 р.

З російських книжок

звертаємо увагу на слідуючі:

Иванов-Разумник: „Исторія русской общественной мысли“

Хрестоматії „Лавров“, „Герцен“, „Михайловскій“

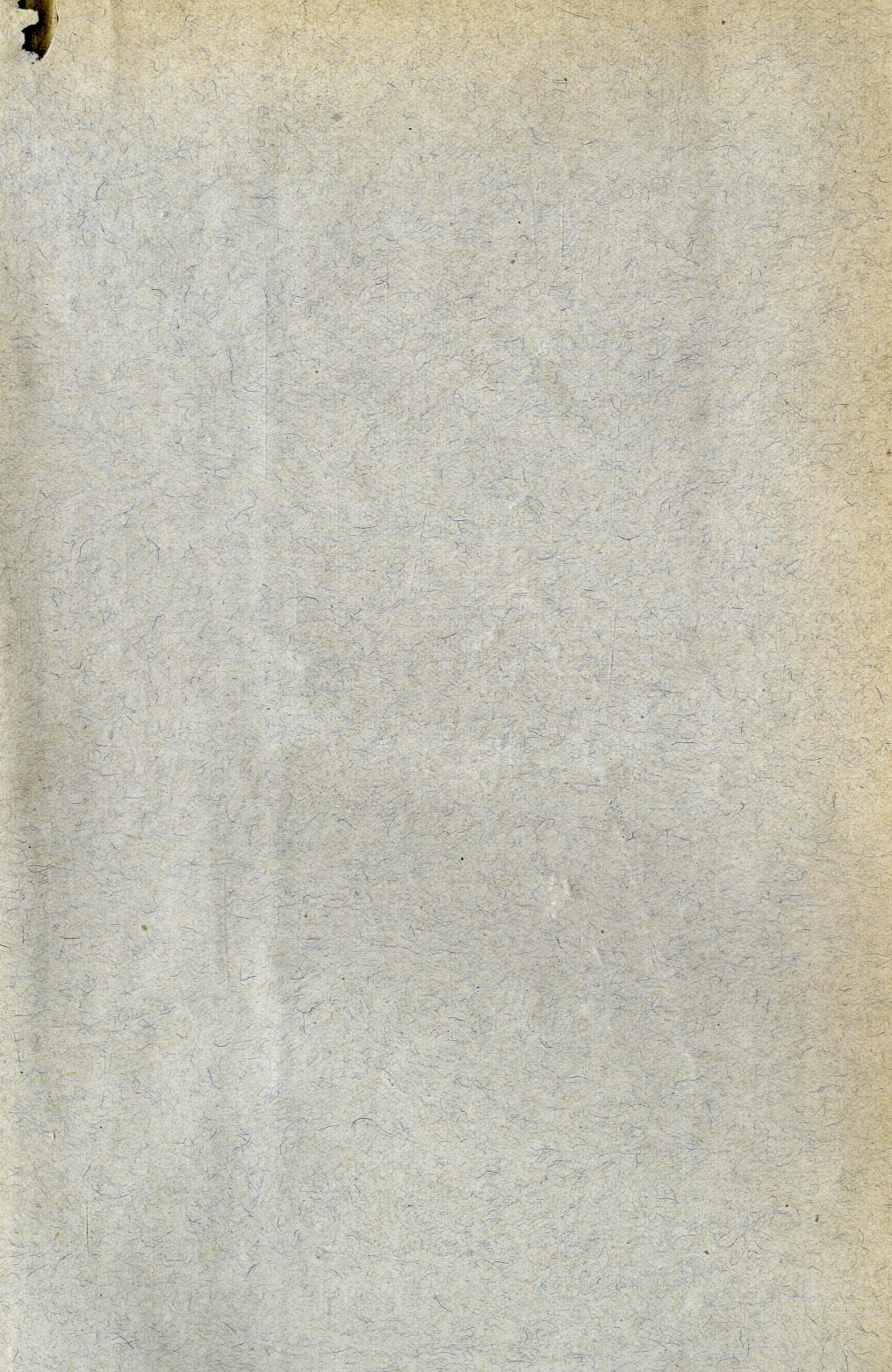
Збірник „Пути революції“.

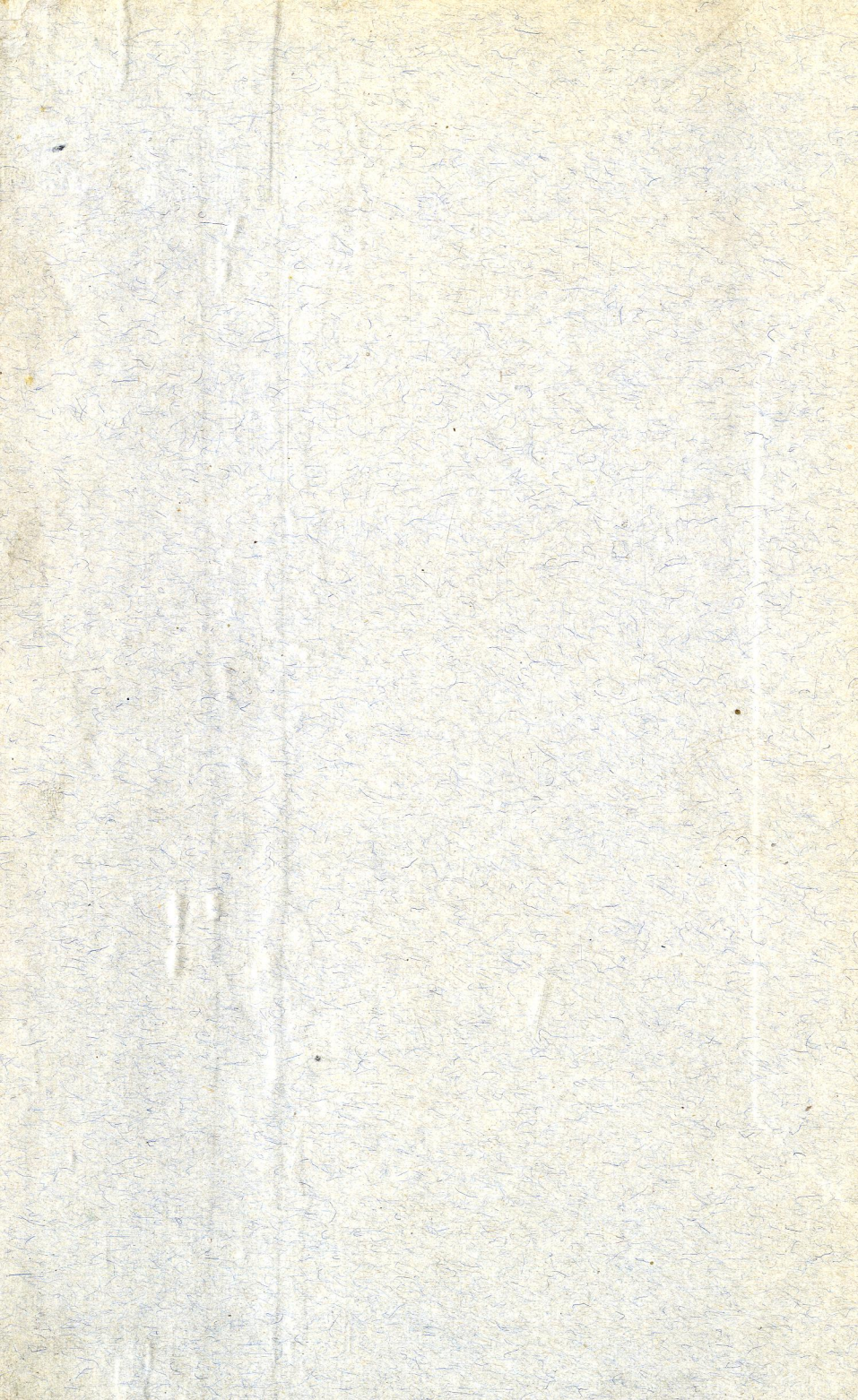
Все видання „Скитів“, Берлін 1922—1923.

Далі різні твори В. Чернова і журнали: „Революционная Россія“ Рига, „Воля Россіи“ Прага, „Современные записки“ Париж, „Крестьянская Россія“, Прага.

Щоденний часопис „Дни“, Берлін.

2783

PA

4, 64 (1986)

4248 4248

3608